

BRUSSEL ANNO 1989

Een derde gewest, een enige agglomeratie, drie gemeenschapscommissies en... een vierde gemeenschap

1. Meer dan achttien jaar nadat artikel 107*quater* in de Grondwet werd opgenomen ¹, is de wetgever er met de bijzondere wet van 12 januari 1989 «met betrekking tot de Brusselse instellingen» ² uiteindelijk in geslaagd, in de loop van de «tweede fase» van de «derde staatshervorming», de gewestvorming die in die beruchte grondwetsbepaling besloten ligt, ook voor het derde, Brusselse gewest door te voeren. De wetgever heeft echter méér gedaan dan het Brusselse gewest opgericht. Hij heeft, hierin voorafgegaan door de grondwetgever, ook flink gesleuteld aan de in 1971 opgerichte Brusselse agglomeratie, wat nog enkele merkwaardige nieuwe instellingen heeft opgeleverd. De «bijzondere» wet met betrekking tot de Brusselse «instellingen» heeft dan ook haar naam niet gestolen. Niet alleen gaat het om een «bijzondere meerderheids-» of «communautaire» wet ³, zij is ook nog bijzonder ingewikkeld, al was het maar door de talrijke instellingen — inderdaad in het meervoud — die ermee in het leven werden geroepen of aangepast, elk met hun eigen organen, zij het dat zij grotendeels bemand worden door dezelfde personen, zoals in wat volgt zal worden beschreven.

Complexe problemen, zoals de rol van (de stad) Brussel als hoofdstad van het Rijk ⁴ en — weldra? — van Europa, de principiële beslissing die dateert van 1970 om van Brussel een derde gewest te maken, de heterogene, veeltalige en voor een stuk vreemde bevolking van het officieel tweetalig gebied ⁵, dat een «residuaal eiland» was geworden inzake de gemeenschapsaangelegenheden ⁶, het lot van de zieltogende Brusselse agglomeratie ⁷, de vrees van sommigen — niet steeds dezelfde — voor een derde «supergewest» «op de wip», de «olievlek», de «carcan» of machtsmisbruik van de meerderheid, en de roep van anderen — evenmin telkens dezelfde — om «une région à part entière», rechtstreekse democratie, gelijke behandeling van Brusselaars en andere Belgen, «één man, één stem», wat op het eerste gezicht onverzoenbaar leek, vereisen nu eenmaal complexe compromis-

sen ⁸. Uiteindelijk werden zij betracht in een merkwaardig amalgaam van federalisme en decentralisatie: een derde gewest, een (enige) agglomeratie en drie «gemeenschapscommissies», waarvan de derde daarenboven een werkelijke, zij het kleine, vierde «Brusselse gemeenschap» is geworden. Meteen is gezegd dat het Brusselse statuut er niet op vereenvoudigd is, al werden in het regeerakkoord en bij de uitwerking ervan «vereenvoudigde, efficiënte en doorzichtige structuren» aangekondigd ⁹. Wel moet worden toegegeven dat het thans niet meer om kunst- en vliegwerk gaat, zoals de «voorlopige gewestvorming» die, in afwachting van een definitief statuut, destijds in verschillende vormen voor Brussel was bedacht of verder toegepast ¹⁰.

A. HET «BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJK GEWEST»

1. De autonome deelstaat

2. Het beginsel dat Brussel naast het Vlaamse en het Waalse gewest een derde gewest zou worden, werd, als gezegd, reeds bij de eerste staatshervorming in artikel 107*quater* van de Grondwet verwoord. De grondwetgever heeft toen echter veel in het midden gelaten, en aan de bijzondere meerderheidswetgever gedelegeerd. Alleen was beslist over de naam van de instelling — «het Brusselse Gewest» — en, net zoals voor de beide andere, in 1980 opgerichte gewesten, dat zij over eigen organen zou beschikken met een rechtstreekse democratische legitimiteit — «samengesteld uit verkozen mandatarissen» — die eigen aangelegenheden zouden «regelen» voor het eigen grondgebied, wat de kern is van elke vorm van autonomie van politieke lichamen. Wel mocht deze autonomie op geen aangelegenheden betrekking hebben die aan de gemeenschappen werden toe- vertrouwd, evenmin op de regeling van het taalgebruik voor

¹ Op 24 december 1970.

² B.S., 14 januari 1989; err. B.S., 16 maart 1989; inmiddels gewijzigd door de bijzondere wet van 9 mei 1989 «met aanvulling van de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse Instellingen en tot wijziging van de wet van 12 januari 1989 tot regeling van de wijze waarop de Raad van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest wordt verkozen» (B.S., 12 mei 1989, 8170). In wat volgt is een verwijzing naar een artikel, zonder nadere precisering, een verwijzing naar deze bijzondere wet.

³ Cf. art. 107*quater* Gw. in fine.

⁴ Art. 126 Gw.

⁵ Art. 3bis Gw.

⁶ Art. 59bis, §§ 4 en 4bis, Gw.

⁷ Art. 108ter, Gw.

⁸ In dezelfde zin A. ALEN, «Het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest en zijn instellingen», T.B.P., 1989, (491) 494.

⁹ Zie bijvoorbeeld de verklarende nota bij het regeringsvoorstel tot herziening van art. 108ter Gw., *Gedr. St., Kamer*, B.Z. 1988, nr. 10/108t — 420/1 — 1988, 1; de memorie van toelichting bij het ontwerp van bijzondere wet met betrekking tot de Brusselse instellingen, *ibid.*, 1988-89, nr. 514-1, 1.

¹⁰ W. 1 augustus 1974 tot oprichting van gewestelijke instellingen, in voorbereiding van de toepassing van art. 107*quater* van de Grondwet (B.S., 22 augustus 1974), gewijzigd bij W. 5 juli 1979 (B.S., 10 juli 1979) en bij W. 19 juli 1977 (B.S., 27 juli 1979), gecoördineerd bij K.B. 20 juli 1979 in de «gecoördineerde wet tot oprichting van voorlopige gemeenschaps- en gewestinstellingen», (B.S., 31 juli 1979).

zover dit nog tot de bevoegdheid van de nationale wetgever behoort ¹¹.

In 1980 had de grondwetgever, naar aanleiding van de tweede staatshervorming, ook nog in de mogelijkheid voorzien dat aan de gewesten autonomie op het hoogste niveau zou worden toegekend, d.i. werkelijke soevereiniteit, door te beslissen dat aan de gewestorganen de macht kon worden verleend om decreten te nemen met kracht van wet, kortom, dat zij (een deel van) de wetgevende macht en meteen van het hoogste gezag – de soevereiniteit – zouden kunnen uitoefenen ¹².

3. Deze invuloefening was voor het Vlaamse en het Waalse gewest reeds doorgevoerd met de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen ¹³, en deze regeling werd met de bijzondere wet van 12 januari 1989 op ruime schaal doorgetrokken naar het Brusselse gewest, dit wil zeggen *mutatis mutandis* en met een aantal – niet steeds even belangrijke – afwijkingen, waaraan in de volgende paragrafen hoofdzakelijk aandacht zal worden besteed ¹⁴.

4. Om te beginnen werd het derde gewest van een naam voorzien die verschilt van wat in 1970 door de grondwetgever was bedacht, zij het dat hij reeds was «geconstitutionaaliseerd» bij de wijziging, in 1988, van artikel 108ter van de Grondwet ¹⁵: «het Brusselse gewest» bedoeld bij artikel 107quater Gw. werd omgedoopt tot «het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest» (art. 1). De officiële verklaring werd geput uit de bijzondere Brusselse situatie ¹⁶, doch velen zagen hierin een *deminutio capitis*, om tegemoet te komen aan de vrees voor een derde, «volwaardig» gewest ¹⁷. Wellicht geen kwa-

de vondst, ware het niet dat het nogal naïef zou zijn de volwaardigheid van het Brusselse gewest te beoordelen aan de hand van zijn naam.

5. Aan dat «Brusselse hoofdstedelijk gewest» – verder gemakshalve «Brusselse gewest» genoemd – werd inderdaad de beloofde autonomie toegekend. Allereerst materiële bevoegdheden of «aangelegenheden», meer bepaald en zonder uitzondering «dezelfde bevoegdheden als het Vlaamse Gewest en het Waalse Gewest» (art. 4) ¹⁸. Dit zijn allereerst de diverse, inmiddels bekende aspecten van de ruimtelijke ordening ¹⁹, het leefmilieu, de landinrichting en het natuurbehoud, de huisvesting, het waterbeleid, de economie, het energiebeleid, de ondergeschikte besturen, het tewerkstellingsbeleid, de openbare werken en het vervoer, terug te vinden, met alle details en beperkingen in artikel 6 van de bijzondere wet. Vervolgens ook het wetenschappelijk onderzoek inzake die aangelegenheden ²⁰, de organisatie en de uitoefening van het bestuurlijk toezicht op de (vooralsnog 19) Brusselse gemeenten ²¹, ten slotte de «accessoire bevoegdheden» op het stuk van de infrastructuur ²², de oprichting en participatie in diensten, instellingen en ondernemingen ²³, de zogenaamde «impliciete» maar nogal expliciet toegekende bevoegdheid om regelingen te treffen «in aangelegenheden waarvoor (de gewesten) niet bevoegd zijn, voor zover die bepalingen noodzakelijk zijn voor de uitoefening van hun bevoegdheid» ²⁴, ten slotte om de niet-naleving van de eigen regels strafbaar te stellen ²⁵.

¹¹ Artt. 23 jo. 59bis, § 3, Gw.

¹² Nieuw art. 26bis Gw., ingevoerd op 17 juli 1980. De nummering van dit artikel alléén bewijst dat hierin een impliciete wijziging besloten ligt van art. 26 Gw., naar luid waarvan de wetgevende macht uitgeoefend wordt door de Koning, de Kamer en de Senaat. Zijn inhoud toont aan dat het ook nog om een impliciete wijziging van art. 107quater Gw. gaat, aangezien het werd ingevoerd toen de Raad van State duidelijk had gemaakt dat dit laatste artikel onvoldoende grondslag bood voor wetskrachtige gewestdecreten...

¹³ B.S., 15 augustus 1980. Inmiddels gewijzigd door de wet van 8 augustus 1988 «tot wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen» (B.S., 13 augustus 1988), door de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen (B.S., 14 januari 1989) en door de bijzondere wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de gemeenschappen en de gewesten (B.S., 17 januari 1989). Hierna wordt de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen zonder meer «bijzondere wet» genoemd.

¹⁴ In wat volgt wordt evenmin ingegaan op het overgangsrecht dat een tijdje van kracht is geweest tot bij de installatie van de nieuwe Brusselse organen (art. 47, § 1, eerste lid, vervangen door art. 3 van de bijzondere wet van 9 mei 1989).

¹⁵ Nog een impliciete wijziging van de Grondwet... (cf. het advies van de Raad van State, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 60; in dezelfde zin A. ALLEN, *l.c.*, 491, voetnoot 7).

¹⁶ Zie de verklaring van de minister voor Institutionele Hervormingen in de senaatscommissie (*Gedr. St., Senaat*, B.Z. 1988, 100 – 6/2°, 18) en in de kamercommissie (*Gedr. St., Kamer*, 1988-89, nr. 661/4, 48-49).

¹⁷ Cf. *ibid.*, 9; het advies van de Raad van State, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 60; senaatscommissieverslag, *ibid.*, nr. 514-2, 41. Zie ook S. GEHLEN, «Bruxelles, région à part entière? A propos de la révision de l'article 108ter de la constitution», *Adm. Publ. (M)*, 1988, (200) 205. De regering gaf uitdrukkelijk toe dat

het ging om het resultaat van een politiek evenwicht (senaatscommissieverslag, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-2, 52).

¹⁸ Aangezien alle toekomstige wijzigingen eveneens toepasselijk moesten zijn (memorie van toelichting, *ibid.*, nr. 514-1, 3; senaatscommissieverslag, *ibid.*, nr. 514-2, 66), werd de voorgenomen verwijzing naar de bijzondere wet vervangen door een ruimere formule (advies van de Raad van State, *ibid.*, nr. 514-1, 66).

¹⁹ M.i.v. de monumenten en de landschappen, die immers door de wet van 8 augustus 1988 van de gemeenschappen naar de gewesten zijn «overgeheveld». Het Brusselse gewest zal derhalve moeten zorgen voor de talrijke «nationale» monumenten te Brussel...

²⁰ Art. 6bis bijzondere wet.

²¹ Art. 7 bijzondere wet. Deze bevoegdheid van het Brusselse gewest heeft inmiddels aanleiding gegeven tot een K.B. van 19 januari 1989 (B.S., 15 februari 1989) – in afwachting van de installatie van de nieuwe Brusselse Executieve werd haar bevoegdheid uitgeoefend door de Koning (art. 47, § 1, inmiddels vervangen door art. 2 van de bijzondere wet van 9 mei 1989) – waarbij het onderscheid is opgegeven dat tot dusver werd gemaakt in het toezicht op de stad Brussel (K.B. 6 juni 1972) en op de achttien andere Brusselse gemeenten (K.B. 30 juli 1985).

²² Art. 8 bijzondere wet.

²³ Art. 9 bijzondere wet.

²⁴ Art. 10 bijzondere wet. Het lijkt weinig twijfel dat de rechtspraak van het Arbitragehof over de werkelijke «implied powers» ook door het Brusselse gewest zal kunnen worden ingeroepen, zodat zij, «tenzij wanneer de grondwetgever of de bijzondere wetgever uitdrukkelijk anders zouden hebben beschikt, volledig bevoegd zijn tot het uitvaardigen van de regels die eigen zijn aan de hun toegewezen aangelegenheden, onverminderd de mogelijkheid om desnoods beroep te doen op art. 10 van de bijzondere wet» (Arbitragehof, o.a. 26 juni 1986, nr. 25, rolnr. 18, III, § 2.B.1, *Arr. Arbitragehof*, 1986, (533) 536; 22 oktober 1986, nr. 27, rolnr. 22, III, § 3.B.3.1, *ibid.*, (547) 553).

²⁵ Art. 11 bijzondere wet.

Opgemerkt mag worden dat die bevoegdheden aan dezelfde beperkingen zijn onderworpen. Meer bepaald werd met artikel 8 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 artikel 19, § 1, eerste lid, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 uitdrukkelijk, zij het *mutatis mutandis*, toepasselijk verklaard, zodat het Brusselse gewest niet kan raken aan «de bevoegdheden die door de Grondwet aan de wet zijn voorbehouden». Uit die bepaling heeft het Arbitragehof afgeleid dat telkens wanneer de Grondwet in een regeling «bij wet» voorziet, niet alleen een formele wet is bedoeld, wat de decreten en de ordonnanties eveneens zijn ²⁶, doch tevens een nationale wet, zodat de gemeenschappen en de gewesten op dit stuk niet kunnen optreden, ook niet op grond van hun «impliciete bevoegdheden», zonder uitdrukkelijke machtiging van de nationale wetgever ²⁷.

6. Het grondgebied van het Brusselse gewest — de territoriale bevoegdheid van zijn organen — werd «definitief» geïdentificeerd met het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad zoals het bestond op het tijdstip van de inwerkingtreding van de bijzondere wet van 12 januari 1989 (art. 2, § 1), d.i. op 1 januari 1989 ²⁸. Bij wijze van gevolgtrekking werden dan ook de woorden «bij overgangsmaatregel» ²⁹ geschrapt in de gebiedsomschrijving van de beide andere gewesten in artikel 2, eerste lid, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 (art. 2, § 2). Meteen is gezegd dat het Brusselse gewest samenvalt met de «negentien gemeenten» en het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad ³⁰, en met de Brusselse agglomeratie ³¹.

7. Op dit grondgebied werd aan het Brusselse gewest autonomie toegekend, d.i. de bevoegdheid om de vermelde gewestaangelegenheden te «regelen» en derhalve algemeen verbindende gedragsvoorschriften uit te vaardigen, dit zijn wetten in de materiële betekenis, die «ordonnanties» werden genoemd (art. 4). Aan die ordonnanties werd bovendien kracht van wet toegekend, aangezien zij de geldende wetsbepalingen kunnen opheffen, aanvullen, wijzigen of vervangen (art. 6, eerste lid) ³². Hiermee werd, zoals destijds voor

beide grote gewesten, artikel 26bis van de Grondwet toegepast, zij het dat hier in weerwil van die grondwetsbepaling niet het woord «decreten» wordt gebruikt, kennelijk op nieuw met de bedoeling het onderscheid tussen het Brusselse en de andere gewesten in de verf te zetten.

De speciale naam van de Brusselse ordonnanties neemt echter niet weg dat zij, zoals de decreten van de andere gewesten en van de gemeenschappen, beschouwd moeten worden als wetten in de formele zin, dit zijn in wezen akten van de wetgevende macht ³³. Uit de omstandigheid dat zij de bestaande wetten kunnen opheffen, wijzigen, aanvullen of vervangen, vloeit inderdaad voort dat het Brusselse gewest net als de beide andere gewesten en de gemeenschappen deelt in het hoogste gezag of de soevereiniteit, wat de kern is van het federalisme, zodat het evenmin als zijn grote broers een gedecentraliseerd bestuur is, maar een werkelijke «deelstaat» ³⁴.

Daaruit vloeit ook voort dat de Brusselse ordonnanties dezelfde positie innemen in de hiërarchie der rechtsnormen als de decreten van de andere gewesten en van de gemeenschappen en de (gewone) wetten van de nationale wetgever. De hiërarchie der normen betekent immers dat elke overheid zich moet gedragen naar de regels die door een hogere overheid met betrekking tot dat optreden zijn vastgesteld, zodat de positie in die hiërarchie — de rechtskracht van een norm — bepaald wordt door de rechtsregels die moeten worden nageleefd, waaruit tevens blijkt welke overheden met een hoger formeel gezag bekleed zijn. Dat de ordonnantie «de geldende wetsbepalingen kan opheffen, aanvullen, wijzigen of vervangen», is niet alleen een parafrase, meer nog, de definitie van «kracht van wet» ³⁵, maar betekent vooral dat de «ordonnantiegever», net zoals de (gewone) nationale wetgever en de verschillende decreetgevers, uitsluitend onderworpen is — afgezien van internationale overheden — aan de grondwetgever en de bijzondere wetgever, die in wezen een materiële grondwetgever is ³⁶.

8. Toch moet op een belangrijk verschil tussen de ordonnanties en de decreten worden gewezen ³⁷. De Brusselse ordonnanties kunnen immers niet alleen door elke rechter ge-

²⁶ Cf. infra.

²⁷ Cf. o.a. Arbitragehof, 23 december 1987, nr. 44, rol nr. 36, §§ B.4 en B.5, B.S., 27 januari 1988, (1199) 1200; 17 maart 1988, nr. 50, rol nr. 52, §§ B.2 en B.3, T.B.P., 1988, 491; 17 maart 1988, nr. 51, rol nr. 53, vooralsnog onuitg., §§ B.2 en B.3.

²⁸ «Op dezelfde datum als de wet bedoeld in de artikelen 59bis, § 6, en 115 van de Grondwet» (art. 85), d.i. de bijzondere wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de gemeenschappen en de gewesten, die naar luid van haar art. 82 op 1 januari 1989 in werking trad.

²⁹ «Een vijfgeblad» genoemd... (senaatscommissieverslag, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-2, 55). Cf. eveneens F. DELPÉRE, «La Région de Bruxelles-Capitale et ses Institutions», *La Région de Bruxelles-Capitale*, referatenboek bij de studiedagen gehouden te Brussel op 16 en 17 maart 1989, 8.

³⁰ Art. 6 Taalwet Bestuurszaken.

³¹ Art. 61 van de wet van 26 juli 1971 houdende organisatie van de agglomeraties en de federaties van gemeenten, hierna afgekort als de Agglomeratiewet.

³² Uiteraard zijn uitsluitend de destijds door de nationale wetgever uitgevaardigde bepalingen inzake gewestelijke aangelegenheden bedoeld die in afwachting van een eigen regeling blijven gelden voor het Brusselse gewest. Voor het wijzigen, opheffen enz... van andere wetsbepalingen is het Brusselse gewest immers *materialiter* onbevoegd.

³³ Door sommigen wordt de wet in formele zin gedefinieerd als «de gezamenlijke akten van de Koning, de Kamer en de Senaat», wat de Brusselse ordonnanties uiteraard niet zijn. Soms wordt zelfs uitsluitend nagegaan of de rechtsregel in kwestie al dan niet het woord «wet» in zijn titel voert. Deze louter formele definities stammen echter nog uit de tijd toen er slechts één (nationale) wetgevende macht bestond, en de drie definities op hetzelfde neerkwamen.

³⁴ Verder zal nochtans worden gewezen op een belangrijke beperking: op het Brusselse gewest wordt in sommige gevallen een soort bestuurlijk toezicht uitgeoefend — «bondsdwang» — wat de soevereiniteit van een deelstaat uiteraard geweld aandoet.

³⁵ Wat hier — met opzet? — niet uitdrukkelijk werd beslist, in tegenstelling tot wat destijds voor de gemeenschappen en de andere gewesten is gebeurd (artt. 59bis, §§ 4 en 4bis, en 59ter, § 2, tweede lid Gw.; art. 19, § 2, bijzondere wet).

³⁶ Soms moeten de decreetgevers ook gewone wetten respecteren, doch steeds op grond van voorschriften van de bijzondere wetgever (cf. art. 6, § 1, van de bijzondere wet) of van de grondwetgever, wanneer die aan de gewone wetgever het recht toekent om beperkingen op de autonomie van de gemeenschappen en de gewesten aan te brengen (bijvoorbeeld art. 110 Gw.).

³⁷ Afgezien van de omstandigheid dat zij zowel in het Nederlands als in het Frans authentiek zijn (art. 32).

toetst worden aan het internationaal recht met rechtstreekse werking³⁸, en door het Arbitragehof aan de regels die de bevoegdheden verdelen tussen de staat, de gemeenschappen en de gewesten alsmede aan de artikelen 6, *6bis* en 17 van de Grondwet³⁹, waartoe de controle op de naleving van hogere rechtsregels door de nationale wetgever en de decreetgevers (vooralsnog) beperkt is⁴⁰. Naar luid van artikel 9 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 kunnen zij tevens, en opnieuw door alle rechtscollages, op hun overeenstemming met alle andere bepalingen van de Grondwet en van de bijzondere wet van 12 januari 1989 zelf worden nagegaan. De techniek is overgenomen van artikel 107 van de Grondwet: indien de ordonnanties met die hogere rechtsregels strijdig blijken te zijn, moet hun toepassing door de rechter worden geweigerd, wat een «exceptie van ongrondwettigheid» oplevert, aangezien ook de bijzondere wet van 12 januari 1989 als materiële grondwet kan worden beschouwd.

Op grond daarvan kan echter niet gezegd worden dat de Brusselse ordonnanties een geringere rechtskracht zouden genieten⁴¹, net zoals dit evenmin kan worden afgeleid uit hun aparte naam⁴² of uit de afwezigheid van een uitdrukkelijke bevestiging dat zij «kracht van wet» hebben⁴³. Oorzaak en gevolg mogen immers niet verward worden: de rechtskracht van een norm wordt niet bepaald door de controle die al dan niet is georganiseerd, op de naleving van hogere normen, maar uitsluitend door de rechtsregels die moeten worden nageleefd, en derhalve een hogere positie innemen, waaraan doorgaans controlemechanismen worden verbonden. Ook de gewone nationale wetgever en de decreetgevers moeten alle bepalingen van de Grondwet en van de (toepasselijke) bijzondere meerderheidswetten naleven. Dat vele daarvan door hen straffeloos kunnen worden geschonden, betekent niet dat zij niet moeten worden nageleefd. Niemand zal immers beweren dat de wet op gelijke voet staat met de Grondwet, of dat alleen de grondwets- en bijzondere wetsbepalingen waar het Arbitragehof de hand aan houdt, een hogere positie innemen. Alleen in de praktijk komt dit soms op hetzelfde neer.

9. Onderstreept moet worden dat de sanctie op de strijdigheid van de ordonnanties met de Grondwet en met de bijzondere wet van 12 januari 1989 beperkt is tot hun niet-toepassing. Van annulatie door de Raad van State is geen

sprake⁴⁴. Dit is niet inconsequent: het Brusselse gewest is géén administratieve overheid in de zin van artikel 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State⁴⁵, maar een soevereine deelstaat zoals de andere gewesten en de gemeenschappen. Wél verbetert dit de coherentie van de regeling niet: de annulatiebevoegdheid van de Raad van State werd destijds precies in het leven geroepen om tegemoet te komen aan de gebreken van de «exceptie van illegaliteit». Het probleem wordt echter niet veroorzaakt door het niet-bevoegd verklaren van de Raad van State⁴⁶, maar door het toepassen van artikel 107 Gw. op wetskrachtige normen, kortom in een middenoplossing tussen alle controle en géén controle. Een beetje controle biedt echter hoe dan ook rechtsbescherming die de burger ten aanzien van andere (formele) wetten niet geniet, wat met artikel 9 *a contrario* andermaal bevestigd wordt.

10. Uit het voorgaande blijkt dat op de ordonnanties niet dezelfde controle wordt uitgeoefend als op de koninklijke besluiten die worden genomen op grond van bijzondere machten, zoals in het regeerakkoord en bij de staatshervorming zelf herhaaldelijk werd verklaard⁴⁷. Bijzondere-machtenbesluiten worden immers wel degelijk door de Raad van State vernietigd indien zij strijdig zijn met de opdrachtwet. Daarentegen worden deze besluiten, in tegenstelling tot de ordonnanties, niet zonder meer op hun grondwettigheid gecontroleerd, aangezien dit op een indirecte toetsing van de opdrachtwet zou neerkomen. Daarom wordt de interpretatie van de opdrachtwet in dit proces betrokken. Blijkt zij eveneens strijdig met de Grondwet, dan is de kous daarmee af, wegens de «onschendbaarheid» van die wet. Is zij te vaag om dit met stelligheid te kunnen zeggen, dan wordt zij in grondwettige zin geïnterpreteerd⁴⁸ en neemt men (terecht) aan dat de wetgever aan de Koning niet de bevoegdheid heeft willen toekennen om de Grondwet te schenden, zodat deze noodzakelijk de grenzen van zijn habilitatie te buiten is gegaan. In elke veronderstelling komt het er praktisch op neer dat bijzondere-machtenbesluiten uitsluitend aan de opdrachtwet worden getoetst⁴⁹.

In het licht hiervan moet worden vastgesteld dat artikel 9 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 – de rechtstreekse toetsing van de ordonnanties aan de Grondwet door

³⁸ Op grond van de leer van het bekende «smeerkaasarrest» (Cass., 27 mei 1971, *Pas.*, 1971, I, 886, *J.T.*, 1971, 460, *Rev. Fisc.*, 1971, 374, telkens met conclusie W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, *Arr. Cass.*, 1971, 959, *R.W.*, 1971-72, 424, *T.B.P.*, 1972, 39, *Cah. Dr. Eur.*, 1971, 561.

³⁹ Art. 107ter, § 2, Gw.; artt. 1 en 26 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof.

⁴⁰ «Non de legibus, sed secundum leges iudicandum est.»

⁴¹ In dezelfde zin de minister van Institutionele Hervormingen (kamercommissieverslag, *Gedr. St., Kamer*, 1988-89, nr. 661/4, 72); *contra*: volksvertegenwoordiger Van Rompuy, *ibid.*, 15; S. GEHLEN, *l.c.*, 207; H. SIMONART, «Les ordonnances régionales», *La région de Bruxelles-Capitale, o.c.*, 16.

⁴² *Contra*: volksvertegenwoordigers Simons, Lagasse en De Decker in de kamercommissie (kamercommissieverslag, *Gedr. St., Kamer*, 1988-89, nr. 661/4, 71); H. SIMONART, *l.c.*

⁴³ Aldus opnieuw H. SIMONART, *l.c.*

⁴⁴ «De Raad van State mag in geen geval een ordonnantie vernietigen» (memorie van toelichting bij het wetsontwerp, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 4). Zie nochtans de verklaring van de minister voor de Institutionele Hervormingen in de senaatscommissie, *Gedr. St., Senaat*, B.Z. 1988, 100-6/2°, 18.

⁴⁵ Verder zal echter blijken dat zijn ordonnanties soms geschorst en vernietigd kunnen worden, resp. door een administratieve overheid en door een ander wetgevend orgaan.

⁴⁶ In die zin het advies van de Raad van State, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 541-1, 68.

⁴⁷ Bijvoorbeeld de verklaring van de minister voor de Institutionele Hervormingen in de senaatscommissie, (*Gedr. St., Senaat*, B.Z. 1988, 100-6/2°, 18) en in de kamercommissie (*Gedr. St., Kamer*, 1988-89, nr. 661/4, 45).

⁴⁸ Met toepassing van de leer van het arrest-Waleffe van het Hof van Cassatie (Cass., 20 april 1950, *Arr. Cass.*, 1950, 517, *Pas.*, 1950, I, 560, met concl. L. CORNIL, *J.T.*, 1950, 340).

⁴⁹ Cf. J. DE MEYER, *Staatsrecht*, 1985, 373-374; A. MAST en J. DUJARDIN, *Overzicht van het Belgisch grondwettelijk recht*, 1987, 230; A. ALLEN, *Algemene beginselen en grondslagen van het Belgisch publiek recht*, 1988, 487.

de gewone rechter — precies het probleem kan veroorzaken dat men in verband met de bijzondere-machtenbesluiten heeft willen vermijden: wanneer blijkt dat een ordonnantie strijdig is met de Grondwet, maar niet met een duidelijke bepaling van de wet van 12 januari 1989, kan dit de ongrondwettigheid van die bepaling impliceren...

11. Dat de gewone rechter de overeenstemming van de ordonnanties met de Grondwet en met de bijzondere wet van 12 januari 1989 mag nagaan, doch niet met de regels waarvan de naleving door het Arbitragehof wordt gecontroleerd — de bevoegdheidsverdelende regels en de artikelen 6, 6bis en 17 van de Grondwet — kan van zijn kant een ander probleem veroorzaken. Wat bevoegdheidsverdelende regels zijn, is immers niet altijd duidelijk. De gewone rechter zal derhalve de bevoegdheid van het Arbitragehof moeten beoordelen, en hij kan hieromtrent met het Hof van mening verschillen, wat overlappings — meteen tegenstrijdige rechtspraak — of leemten in de controle op de naleving van die regels kan veroorzaken, naargelang het Arbitragehof een bevoegdheidsregel ziet die de gewone rechter niet als dusdanig herkent of omgekeerd. Uiteindelijk zal de mening van het Arbitragehof uiteraard doorslaggevend moeten zijn ⁵⁰.

12. Met toepassing van artikel 107ter, § 1, van de Grondwet, dat de (gewone) wetgever opdraagt de procedure in te stellen «om de conflicten tussen de wet, het decreet en de in artikel 26bis bedoelde regelen, alsook tussen de decreten onderling en tussen de in artikel 26bis bedoelde regelen, onderling te voorkomen», d.i. de preventieve bevoegdheidsconflictenprocedure, werd daarentegen wel voorzien in de tussenkomst van de Raad van State, ditmaal van de afdeling wetgeving, bij de totstandkoming van de ordonnanties. Dit heeft nochtans een tijdje op zich laten wachten, en is pas geschied met de artikelen 9 tot 13 van de wet van 16 juni 1989 «houdende diverse institutionele hervormingen» ⁵¹. Net vóór de nieuwe Brusselse wetgever werd verkozen ⁵², werd de bestaande mogelijkheid of de verplichting om het advies van de afdeling wetgeving in te winnen over ontwerpen of voorstellen van wet of decreet en amendementen daarop zonder meer uitgebreid tot de ordonnanties van het Brusselse gewest ⁵³, net zoals de bestaande regeling voor de nationale, communautaire of regionale verordeningen werd doorgetrokken naar de reglementaire besluiten van de Brusselse uitvoerende organen. Meteen heeft de wetgever impliciet erkend dat de Brusselse ordonnanties veeleer met nationale wetten en communautaire of regionale decreten gelijkgeschakeld moeten worden dan met reglementaire besluiten van de uitvoerende macht.

⁵⁰ Cf. art. 9 van de Arbitragehofwet.

⁵¹ B.S., 17 juni 1989, 10882.

⁵² Op 18 juni 1989, cf. infra.

⁵³ Artt. 2-9 (nieuw) van de op 12 januari 1973 gecoördineerde wetten op de Raad van State. Art. 3, § 1, van die gecoördineerde wetten werd sedertdien opnieuw herschreven door de wet van 4 juli 1989 (B.S., 25 juli 1989), op grond waarvan de *voorontwerpen* van wet, decreet of ordonnantie voortaan, net zoals het advies van de Raad van State dat daaromtrent is uitgebracht, aan de memorie van toelichting van het ontwerp moet worden gehecht, wat de lezing van de adviezen van de Raad van State en een betere controle op de mate waarin met die adviezen rekening wordt gehouden, ongetwijfeld ten goede zal komen.

13. De gewestelijke wetgevende macht te Brussel, die de «ordonnantiegevende macht» werd genoemd, wordt, naar analogie met de nationale wetgevende macht en de «decreetgevende macht», gezamenlijk uitgeoefend door een parlementaire vergadering, de «Brusselse Hoofdstedelijke Raad», en het orgaan dat voor het overige voornamelijk met uitvoerende macht is bekleed, de «Brusselse Hoofdstedelijke Executieve» (artikelen 6 en 1) ⁵⁴. Beide instellingen worden in de volgende paragrafen van dichtbij bekeken.

2. De «Brusselse hoofdstedelijke Raad»

14. De Raad bestaat uit 75 leden ⁵⁵, die bovendien, in tegenstelling tot de leden van de Vlaamse Raad, de Franse Gemeenschapsraad en de Waalse Gewestraad, maar evenals de leden van de Raad van de Duitstalige gemeenschap, als dusdanig rechtstreeks worden verkozen (art. 10). Vooralsnog gebeurt dit om de vijf jaar, tegelijk met de verkiezingen voor het Europese parlement ⁵⁶, d.i. voor het eerst op 18 juni 1989. Indien echter de Vlaamse Raad, de Franse Gemeenschapsraad en de Waalse Gewestraad eveneens rechtstreeks worden verkozen, zal de vernieuwing van de Brusselse Raad op hetzelfde ogenblik plaatsvinden (art. 11).

Wat de kiesbaarheidsvoorwaarden betreft, geldt voor de Brusselse Raad, zij het slechts vanaf de volgende parlementsverkiezingen, een bijzonder verbod van drievoudige cumulatie: de raadsleden mogen niet ook nog «titularis zijn van een door verkiezing verkregen gemeentelijk mandaat», waarmee een mandataris van een O.C.M.W. en een buiten de gemeenteraad benoemde burgemeester is gelijkgesteld, en «van een door verkiezing verkregen nationaal mandaat», waarmee een provinciaal en gecoöpteerd senator is gelijkgesteld ⁵⁷. Wie in dit geval verkeert en toch de eed wil afleggen als Brussels raadslid, moet uitdrukkelijk afzien van één van de beide andere mandaten (art. 12, § 2) ⁵⁸.

15. De technische kant van de verkiezing wordt geregeld in een andere, ditmaal gewone wet van 12 januari 1989, «tot regeling van de wijze waarop de Raad van het Brusselse

⁵⁴ Hoewel in sommige bepalingen van de bijzondere wet van 12 januari 1989 wordt gesproken van de «ordonnanties van de Raad» (bijvoorbeeld in art. 45). Toch kan de Brusselse Raad zonder medewerking van de Executieve geen ordonnanties uitvaardigen, evenmin als de andere raden op eigen houtje decreten tot stand kunnen brengen. Cf. ook infra.

⁵⁵ Uiteraard een compromis om een voldoende vertegenwoordiging van de kleinste gemeenschap te waarborgen en een inflatie aan raadsleden te vermijden. Zo stelden sommigen een vermindering voor van het aantal raadsleden tot 49, anderen een vermeerdering tot 100 (senaatscommissieverslag, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-2, 71).

⁵⁶ De Raad van State heeft zich in dit verband laten verleiden tot opportunitetscommentaar (*ibid.*, nr. 514-1, 63).

⁵⁷ De Raad van State zag hierin een discriminatie, zolang dit verbod niet eveneens geldt voor de leden van de andere gewestraden (*ibid.*, 69). Een hint voor gedupeerde mandatarissen en/of het Arbitragehof?

⁵⁸ Bovendien mag de vergoeding van een Brussels raadslid niet méér bedragen dan de helft van de vergoeding van de volksvertegenwoordigers, en mag zij niet worden gecumuleerd met een parlementsvergoeding... (art. 25, § 1).

Hoofdstedelijk Gewest wordt verkozen»⁵⁹, waarop hier niet nader wordt ingegaan.

De bijzondere wet van 12 januari 1989 bevat wel de belangrijkste principes hieromtrent, die voor een stuk te maken hebben met de indeling van de Brusselse Raad in twee taalgroepen (art. 108ter, § 3, Gw.; art. 23). De numerieke verhouding tussen die taalgroepen is echter niet op voorhand door de wetgever bepaald, zoals tot dusver telkens het geval is voor de verdeling van de Belgische mandaten in het Europese parlement⁶⁰, maar werd overgelaten aan de uitslag van de gewestraadsverkiezingen die, gezien de ervaringen opgedaan met de Brusselse agglomeratieraadsverkiezingen van 1971, op eenzijdige lijsten plaatsvinden (art. 17, § 2). En om de nadelen te beperken van de evenredige vertegenwoordiging voor de kleinste partijen — tevens voor de kleinste taalgroep, zeker indien de kandidaten daarvoor in verspreide slagorde opkomen — werd de correctie van de «poolvorming» toegepast: alvorens over te gaan tot de verdeling van de zetels over de verschillende lijsten, worden die zetels omgeslagen over de gezamenlijke Nederlandstalige en de gezamenlijke Franstalige lijsten (art. 20, § 2).

Uiteraard moest een sluitend systeem worden bedacht om de «taalaanhorigheid» van de verschillende kandidaten en meteen van hun lijsten te doen overeenstemmen met de werkelijkheid. Zo moeten de kandidaten verklaren tot welke taalgroep zij behoren, en zij zullen *volens nolens* tot deze taalgroep blijven behoren bij elke volgende verkiezing (art. 17, § 1), zodat men niet van taalgroep kan veranderen «pour les besoins de la cause». Doorslaggevend voor hun eerste verklaring is de taal waarin hun identiteitskaart of de specifieke vermeldingen daarop gesteld zijn (art. 17, § 5). Verder volgens moeten de kandidaten voorgedragen worden door 500 raads kiezers van dezelfde taalgroep⁶¹ — wat eveneens uitgemaakt wordt aan de hand van hun identiteitskaart — of, voor de verkiezing van 1989, door twee leden van de overeenstemmende taalgroep van de Kamer van Volksvertegenwoordigers of de Senaat. Voor de volgende verkiezingen wordt dit een aftredend raadslid van de overeenstemmende taalgroep (art. 17, § 3). De kandidaten mogen bij het gewestbureau bezwaar aantekenen tegen de «taalaanhorigheid» van de kiezers die een andere kandidaat van dezelfde taalgroep hebben voorgedragen (art. 17, § 6)⁶². Uiteindelijk wordt over de taalaanhorigheid van de verkozenen beslist door de taalgroepen van de Raad, aangezien het niet de Raad

is in zijn geheel, maar — om begrijpelijke redenen — elke taalgroep afzonderlijk die de «geloofsbrieven» van zijn leden onderzoekt en de geschillen beslecht die hieromtrent rijzen (art. 22, § 3)⁶³.

16. De hierboven beschreven «poolvorming» verhindert echter niet dat de Nederlandse taalgroep van de Raad, gezien de Brusselse demografische verhoudingen, uit niet bijzonder veel leden kan bestaan — de verkiezingen van 18 juni 1989 leverden 11 «Vlaamse» zetels op — wat problemen schept voor het vele werk dat hen wacht⁶⁴. Bij de totstandkoming van de bijzondere wet van 12 januari 1989 werd daaraan veel aandacht besteed, maar er werd pas aan tegemoet gekomen met de bijzondere wet van 9 mei 1989 «tot aanvulling van de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse Instellingen en tot wijziging van de (gewone) wet van 12 januari 1989 tot regeling van de wijze waarop de Raad van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest wordt verkozen»⁶⁵. Krachtens het daarmee ingevoegde artikel 10bis van de bijzondere wet van 12 januari 1989 neemt voor elk lid van de Brusselse Executieve en voor elke «gewestelijke staatssecretaris»⁶⁶, en dit gedurende hun ambt, een opvolger⁶⁷ zitting in de Raad. Dit leverde acht bijkomende raadsleden op⁶⁸, waarvan er drie tot de Nederlandse taalgroep behoren⁶⁹, die daardoor — voor de actuele legislatuur — op veertien effectieven werd gebracht. Om te vermijden dat dit de verhoudingen tussen de politieke fracties zou vertekenen, hebben die opvolgers slechts raadgevende stem in de plenaire vergaderingen en in het bureau van de raad, de taalgroepen en de verenigde vergadering⁷⁰. In alle andere gevallen, zoals in de commissies, hebben zij volledig stemrecht, doch met uitsluiting van het stemrecht van het effectief lid dat zij vervangen (art. 10bis, § 2, tweede lid).

17. Wat de werking van de Raad betreft, werd op ruime schaal geput uit de bestaande regelingen voor het nationale parlement, voor de andere gewestraden of voor de gemeenschapsraden, die *mutatis mutandis* werden overgenomen, waarbij begrijpelijkerwijze vooral rekening werd gehouden met het tweetalig karakter van het gewest en het bestaan van numeriek niet even sterke taalgroepen. Zo moet de Raad zijn werkzaamheden aanvatten met het reglement van de Kamer van Volksvertegenwoordigers⁷¹, dat hij nadien slechts kan wijzigen met een «dubbele meerderheid», d.i. bij meerder-

⁵⁹ Het is nochtans de Raad die zich uitspreekt «over de geldigheid van de kiesverrichtingen wat betreft zijn leden en de opvolgers» (art. 22, § 1), wat tot bevoegdheidsbetwistingen aanleiding kan geven (in dezelfde zin het advies van de Raad van State, *ibid.*, nr. 514-1, 80). Cf. nochtans de verklaringen van de minister van Institutionele Hervormingen: het onderzoek van de geloofsbrieven zou beperkt zijn tot het controleren van de kiesbaarheidsvoorwaarden en de taalaanhorigheid (senaatscommissieverslag, *ibid.*, nr. 514-2, 101-102).

⁶⁴ Senaatscommissieverslag, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-2, 73.

⁶⁵ *B.S.*, 12 mei 1989, 8170.

⁶⁶ Cf. *infra*.

⁶⁷ Krachtens een nieuw art. 16bis moeten derhalve samen met effectieve kandidaten ook opvolgers worden voorgedragen.

⁶⁸ Aangezien de Executieve uit vijf leden bestaat en er drie «gewestelijke staatssecretarissen» zijn. Cf. *infra*.

⁶⁹ Cf. *infra*.

⁷⁰ Cf. *infra*.

⁷¹ Uiteraard onverminderd de daarvan afwijkende bepalingen van de bijzondere wet van 12 januari 1989.

⁵⁹ *B.S.*, 14 januari 1989; *err. B.S.*, 1 maart 1989; inmiddels gewijzigd door de wet van 31 maart 1989 (*B.S.*, 20 april 1989, 6587) en de bijzondere wet van 9 mei 1989 (*B.S.*, 12 mei 1989, 8170). Aanvankelijk was deze regeling ook in het ontwerp van bijzondere wet opgenomen, hoewel daartoe geen bijzondere meerderheid is vereist. Door haar details — kleur van het stempapier, inrichting van de kishokjes, het gebruik van harmonica-omslagen... — maakte zij bijna de helft uit van het ontwerp. Op advies van de Raad van State heeft de regering daarvan dan ook afgezien (memorie van toelichting, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 6; advies van de Raad van State, *ibid.*, 61-62).

⁶⁰ Cf. art. 10 van de wet van 23 maart 1989 betreffende de verkiezing van het Europese Parlement, *B.S.*, 25 maart 1989.

⁶¹ En die bovendien ten laatste op de negentigste dag voor de verkiezingen in een Brusselse gemeente moeten zijn ingeschreven (art. 17, § 7).

⁶² Cf. hieromtrent art. 11, § 2, van de gewone wet van 12 januari 1989.

heid in elke taalgroep (art. 28, tweede lid, 3°). Zo ook moeten de voorzitter en de eerste ondervoorzitter van de raad behoren tot een verschillende taalgroep (art. 27, tweede lid), moet ten minste een derde van de leden van het bureau behoren tot de kleinste taalgroep (art. 27, derde lid), en moet elke taalgroep «hoe dan ook» vertegenwoordigd zijn in elke commissie (art. 28, derde lid). Tevens worden de ontwerpen van ordonnantie en de amendementen uitgaande van de Executieve in het Nederlands en het Frans ingediend, de voorstellen van ordonnantie en de amendementen van de leden in de taal van hun taalgroep. Ten slotte – hoe kon het anders – kan in de Brusselse gewestraad de «communautaire alarmbel» worden geluid, naar analogie met wat geldt in de nationale wetgevende kamers ⁷²: wanneer ten minste drie vierde van de leden van een taalgroep verklaren dat bepalingen in een ontwerp of voorstel van ordonnantie de betrekkingen tussen de gemeenschappen ⁷³ ernstig in het gedrang kunnen brengen, wordt de wetgevende procedure opgeschort, en moet de Executieve binnen dertig dagen daarover gemotiveerd advies verlenen bij de Raad, eventueel een amendement indienen. In voorkomend geval moet de Raad eerst die amendementen behandelen vooraleer hij over het ontwerp of het voorstel in zijn geheel kan stemmen (art. 31).

3. De «Brusselse hoofdstedelijke Executieve»

18. De «Brusselse Hoofdstedelijke Executieve» van haar kant bestaat uit vijf leden, die uit en door de Raad worden verkozen, zodat de Raad eveneens over «government making power» beschikt, wat ook hoort in een parlementaire democratie. Behalve de voorzitter telt de Executieve twee leden van de Nederlandse taalgroep en twee leden van de Franse taalgroep (art. 34).

Voor de verkiezing van de Executieve is in twee mogelijke, maar subsidiaire scenario's voorzien. Indien een akkoord wordt bereikt tussen de meerderheid van de beide taalgroepen – meteen de volstreekte meerderheid van de Raad – kan één gemeenschappelijke lijst ingediend worden, waardoor de voorgedragen kandidaten verkozen zijn, en de eerst voorgedragen kandidaat meteen tot voorzitter van de Executieve is aangesteld. Dit was het scenario dat na de raadsverkiezingen van 18 juni 1989 is gevolgd. Indien – in de toekomst – geen gemeenschappelijke lijst zou worden ingediend op de dag van de verkiezing, en evenmin binnen de vijftien dagen waarmee de verkiezing in dat geval wordt uitgesteld, dan worden de leden van de Executieve één voor één verkozen bij geheime stemming: de voorzitter door de Raad in zijn geheel, de overige leden door de respectieve taalgroepen die er elk twee aanwijzen (art. 35). Dit heeft tot gevolg dat de Executieve niet noodzakelijk de emanatie zal zijn van de politieke meerderheid in de Raad, en leden kan bevatten die in de Raad tot de oppositie behoren, zodat zij vergeleken kan worden met de «proportionele» of «afspiegelingsexecutieven» die een tijdlang – als dusdanig niet steeds even goed – hebben gefunctioneerd voor de beide grote gewesten en

gemeenschappen ⁷⁴, en thans opnieuw voor het Vlaamse gewest en de Vlaamse gemeenschap ⁷⁵.

In het tweede geval lijdt het weinig twijfel dat de voorzitter tot de Franse taalgroep zal behoren ⁷⁶. Merkwaardig is dat hij in geen enkel geval door de Executieve zelf wordt aangewezen, in tegenstelling tot zijn collega's van de andere executieven ⁷⁷. Wel wordt zijn aanwijzing zoals die van de andere executievevoorzitters bekrachtigd door de Koning, in wiens handen hij de eed aflegt. De overige leden van de Executieve leggen de eed af in de handen van de voorzitter van de Raad ⁷⁸.

19. Zoals de andere executieven en de nationale regering is ook de Brusselse executieve verantwoordig verschuldigd aan de Raad ⁷⁹. Meer precies: de voorzitter aan de Raad, de Executieve tegelijk aan de Raad en de beide taalgroepen, en de «gewone» leden *ut singuli* aan de taalgroep die hen heeft verkozen (art. 36). Op eigen houtje kan derhalve géén taalgroep, ook niet de grootste, de Executieve in haar geheel tot ontslag dwingen, doch uitsluitend zijn «eigen» leden en de voorzitter, voor zover die niet reeds een «eigen» lid zou zijn ⁸⁰.

Zoals voor de andere executieven moet ook hier de motie van wantrouwen «constructief» zijn: zij is slechts ontvankelijk wanneer een opvolger wordt voorgesteld, naar gelang van het geval voor de Executieve, voor een lid of voor meerdere leden, die meteen wordt aangesteld indien de motie wordt aangenomen (art. 36).

20. Over de bevoegdheden van de Brusselse Executieve valt weinig bijzonders te vermelden, aangezien zij dezelfde zijn als die van de Vlaamse Executieve, de Franse Gemeenschapsexecutieve, de Waalse Gewestsexecutieve en de Executieve van de Duitstalige gemeenschap. Zij neemt deel aan de wetgevende macht en beschikt dan ook over het initiatiefrecht (art. 6), bekrachtigt de ordonnanties (art. 8 jo art. 21 van de bijzondere wet), roept de Raad in buitengewone zitting of vóór de normale datum bijeen en sluit zijn zittingen (art. 26), enzovoorts...

Haar voornaamste opdracht is uiteraard de uitvoerende macht: zij kondigt de ordonnanties af (art. 8 jo art. 21 van de bijzondere wet), maakt de verordeningen en neemt de besluiten die voor de uitvoering van de ordonnanties nodig zijn ⁸¹, zonder ooit de ordonnanties zelf te mogen schorsen of vrijstelling van hun uitvoering te mogen verlenen (art 8 jo. art. 20 van de bijzondere wet), enzovoorts... Daartoe be-

⁷⁴ Art. 65, § 1, bijzondere wet (oud), inmiddels gewijzigd door de bijzondere wet van 8 augustus 1988.

⁷⁵ Art. 65, § 1, bijzondere wet (nieuw).

⁷⁶ Dit is trouwens – begrijpelijkerwijze – ook het geval in de thans toegepaste, eerste hypothese.

⁷⁷ Art. 60, § 4, bijzondere wet; art. 49 W. Duitstalige Gemeenschap.

⁷⁸ Art. 35, § 3, van de bijzondere wet van 12 januari 1989 jo artt. 60, § 4, derde lid, en 62 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980.

⁷⁹ Art. 36 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 jo. art. 70 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980.

⁸⁰ Tenzij wanneer de Executieve zelf de vertrouwenskwestie stelt, waarover wordt beslist door de meerderheid van de Raad (art. 36, eerste lid, van de bijzondere wet van 12 januari 1989 jo. art. 72 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980).

⁸¹ Dit geldt ook voor de voormalige nationale wetten inzake de gewestaangelegenheden, waarin in voorkomend geval het woord «Koning» voortaan als «Executieve» moet worden verstaan.

⁷² Art. 38bis Gw.

⁷³ Daarmee zijn niet de gemeenschappen in de zin van art. 59bis of 59ter Gw. bedoeld, maar «de gemeenschap van de Brusselse Vlamingen en de gemeenschap van de Franstalige Brusselaars» (memorie van toelichting, *Gedr. St., Senaat*, 1988-1989, nr. 514-1, 9).

schikt zij over een eigen administratie, eigen instellingen en eigen personeel, waarvan zij de formatie en het statuut zal vaststellen en dat zij zal benoemen (art. 40) ⁸². Ook oefent de Brusselse Executieve voortaan de bevoegdheden uit die aan de Koning werden toegekend met de wetten van 26 juli 1971 en 21 augustus 1987 ten aanzien van de Brusselse agglomeratie (art. 47, § 3). Bijkomend is haar de bevoegdheid opgedragen om, zij het met toestemming van de Raad, te beslissen over de inwerkingtreding van de uitbreiding van de bevoegdheden van de agglomeratie die in de wet van 21 augustus 1987 besloten ligt (art. 47, § 2) ⁸³. Zo ook kan zonder haar eensluidend advies niet overgegaan worden tot fusie van Brusselse gemeenten ⁸⁴.

21. Voor de werking van de Executieve werd wel in bijzonderheden voorzien die niet gelden voor de andere executieven, goeddeels om tegemoet te komen aan haar hybride samenstelling en aan de tweetaligheid van het gewest ⁸⁵.

In dit verband kan echter gewezen worden op de (gewilde) afwezigheid van een uitzondering: de Brusselse Executieve moet, ook wanneer zij geen «meerderheidsexecutieve» is, niet alleen collegiaal beslissen, maar tevens «volgens de in Ministerraad toegepaste procedure van de consensus» (art. 16 jo. art. 69 bijzondere wet) ⁸⁶. Voor de andere «proportionele» executieven werd het consensusvereiste daarentegen steeds en terecht weggelaten, zodat zij in voorkomend geval beslissen met toepassing van de gewone meerderheidsregel ⁸⁷. De consensusregel betekent immers dat wie niet akkoord gaat met de meerderheid, zich — in elk geval ten aanzien van de buitenwereld — bij haar beslissing moet neerleggen of ontslag nemen ⁸⁸, wat bezwaarlijk van oppositieleiden kan worden verwacht. Indien de Brusselse Executieve effectief uit twee kampen zou bestaan, zal de vereiste consensus dan ook vaak niet bereikt kunnen worden. Of dit de onwettigheid oplevert van beslissingen die bij gewone meerderheid zouden worden genomen, is onwaarschijnlijk, aangezien het consensusvereiste dan zou neerkomen op een unanimiteitsplicht die de wetgever niet heeft gewild en de Executieve in elk geval zou verlammen ⁸⁹. Op gevaar te worden

tegengesproken bestaat dan ook de kans dat een verdeelde Executieve *de facto* meerderheid tegen (Vlaamse) oppositie zal beslissen, d.i. «collegiaal» zonder meer...

22. Wat wel is overgenomen van de andere «afspiegelings-executieven» is het systeem van de «gewaarborgde bevoegdheidspakketten», waarmee vermeden moet worden dat eventuele oppositieleiden in de Executieve met een «lege portefeuille» opgezadeld worden. Bij gebrek aan consensus over de taakverdeling met het oog op de voorbereiding en de uitvoering van de beslissingen — en die bij de andere executieven doorgaans ook de grondslag uitmaakt van de toegestane delegaties — worden de bevoegdheden in vijf groepen verdeeld: economisch en energiebeleid, openbare werken en vervoer, tewerkstellingsbeleid en lokale besturen, ruimtelijke ordening, huisvesting, leefmilieu, natuurbeschoud, landinrichting en waterbeleid, ten slotte financiën, begroting, openbaar ambt en externe betrekkingen. De voorzitter maakt de eerste keuze, de beide leden van de grootste taalgroep in volgorde van hun rang de tweede en de vierde keuze, hun collega's van de kleinste taalgroep — de Vlamingen — de derde en de vijfde keuze (art. 37) ⁹⁰.

4. De «gewestelijke staatssecretarissen»

23. De wetgever was wellicht van oordeel dat een executieve die uit vijf leden bestaat wat klein zou uitvallen, terwijl hij de gewaarborgde aanwezigheid van twee leden van de kleinste taalgroep wat van het goede te veel vond. Naar nationaal voorbeeld ⁹¹ werd dan ook het ambt van «gewestelijke staatssecretarissen» bedacht, waarvan alleszins de naam merkwaardig is ⁹², en waarvan er op voorstel van de Executieve drie door de Raad moeten worden verkozen, met toepassing van de procedure die ook voor de verkiezing van de Executieve geldt. Minstens één ervan moet behoren tot de kleinste taalgroep (art. 41, § 1). Indien de Executieve binnen drie maanden na haar beëdiging geen voorstel doet, verdeelt de Raad bij volstrekte meerderheid de drie staatssecretarissen over de taalgroepen — waarvan de kleinste er minstens één moet krijgen — die vervolgens overgaan tot de verkiezing van «hun» staatssecretaris(sen) (art. 41, § 3).

24. De gewestelijke staatssecretarissen maken geen deel uit van de Executieve. Wel kunnen zij haar vergaderingen geheel of gedeeltelijk bijwonen ⁹³. Zij worden toegevoegd

⁸² Het taalgebruik in de Brusselse administratie werd geregeld door de artikelen 32-37 van de bovenaangehaalde wet van 16 juni 1989.

⁸³ Cf. infra.

⁸⁴ Art. 80 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, als gewijzigd met art. 38 van de bijzondere wet van 12 januari 1989.

⁸⁵ Zoals de opstelling en bekendmaking van de executievebesluiten in het Nederlands en in het Frans (art. 39). Deze regel is echter reeds veronachtzaamd bij de publikatie van het allereerste besluit van de Brusselse Executieve: het «Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve tot vaststelling van de bevoegdheden van de Ministers van de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve» van 12 juli 1989 (B.S., 22 augustus 1989, 14439) werd niet bekendgemaakt in de twee authentieke versies, de Nederlandse en de Franse tekst tegenover elkaar, maar uitsluitend in de Franse versie, gevolgd door een Nederlandse vertaling....

⁸⁶ Onverminderd de door haar toegestane delegaties.

⁸⁷ Art. 74, 2°, bijzondere wet.

⁸⁸ «Buigen of barsten». volgens de minister voor Institutionele Hervormingen (kamercommissieverslag, *Gedr. St., Kamer*, 1988-89, nr. 661/4, 56).

⁸⁹ In het overlegcomité Regering-Executieven komt de consensusregel *de facto* neer op een unanimiteitsvereiste, doch een gebrek

aan beslissing van het Overlegcomité doet geen juridisch vacuüm rijzen, wat van een uitvoerend college niet kan worden gezegd.

⁹⁰ De na de raadsverkiezingen van 18 juni 1989 tot stand gekomen «meerderheidsexecutieve» heeft uiteraard wel een consensus bereikt over haar bevoegdheidsverdeling, die terug te vinden is in het vermelde besluit van 12 juli 1989.

⁹¹ Waar het fenomeen eveneens in het leven is geroepen om de regering wat proportioneler te kunnen samenstellen en om te ontsnappen aan de pariteit in de ministerraad (artt. 86bis en 91bis Gw.).

⁹² Hij werd eerst verantwoord op grond dat dit de naam was die in het regeerakkoord werd bedacht (advies van de Raad van State, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 88), vervolgens «om de politieke dimensie van die functie beter te doen uitkomen» (senatscommissieverslag, *ibid.*, nr. 514-2, 121).

⁹³ Aan de Raad van State werd uitgelegd dat zij deel uitmaken van de uitvoerende macht van het gewest, maar niet van de Executieve (advies van de Raad van State, *ibid.*, 88). Er is derhalve een soort «gewestregering» in het leven geroepen die ruimer is dan de

aan een lid van de Executieve dat tot dezelfde taalgroep behoort, en dat zijn bevoegdheden ⁹⁴ bepaalt (art. 41, § 2) ⁹⁵. Volgens de aan de Raad van State verstrekte uitleg zullen dit uitsluitend voorbereidende en uitvoerende taken zijn, en geen beslissingsmacht ⁹⁶. *A contrario* kan inderdaad uit de in onderlinge samenhang gelezen artikelen 36 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 en 69 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 worden afgeleid dat hun geen executievebevoegdheden kunnen worden gedelegeerd, aangezien zij geen lid van de Executieve zijn.

Indien de gewestelijke staatssecretarissen niet door de Raad, maar door de taalgroepen zijn verkozen, worden zij toegevoegd aan de leden van de Executieve van dezelfde taalgroep die, bij gebrek aan consensus hieromtrent, de voorbereiding en de uitvoering van agglomeratiebeslissingen ⁹⁷ toebedeeld zullen hebben gekregen (art. 41, § 3, tweede lid) ⁹⁸. Blijkbaar moet hierin de hint worden gezocht dat zij in dit geval met de voorbereiding en de uitvoering van de agglomeratiebeslissingen worden belast.

Ten slotte mag nog worden gezegd dat de gewestelijke staatssecretarissen ter verantwoording kunnen worden geroepen door de Raad volgens dezelfde modaliteiten als de leden van de Executieve (art. 41, § 5) ⁹⁹.

5. Samenwerking en... toezicht

25. Het lag voor de hand dat de nieuwe titel IV*bis* — de artikelen 92*bis* en 92*ter* — van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, ingevoerd met de bijzondere wet van 8 augustus 1988 ¹⁰⁰, over de «samenwerking tussen de staat, de gemeenschappen en de gewesten», op het Brusselse gewest toepasselijk werd verklaard (art. 42).

Met de wet van 16 juni 1989 «houdende diverse institutionele hervormingen» ¹⁰¹ werd de Brusselse Executieve te-

vens toegang verleend tot het «Overlegcomité nationale Regering-Executieven». Daaraan werden immers de voorzitter van die Executieve en een lid dat tot de andere taalgroep behoort toegevoegd, en tevens een bijkomende Nederlandstalige en een Franstalige nationale minister ¹⁰², zodat het overlegcomité zowel taalkundig als «nationaal-regionaal» paritair samengesteld blijft. Opmerkenswaard is dat de beide Brusselaars het bereiken van consensus in het overlegcomité alleen zullen kunnen beletten indien zij het daarover onderling eens zijn ¹⁰³. Ook de belangenconflictenprocedure ¹⁰⁴ is aangepast aan het bestaan van de Brusselse instellingen.

26. Met de bijzondere wet van 12 januari 1989 is echter ook nog een apart samenwerkingsorgaan opgericht, de «samenwerkingscommissie», die bestaat uit een gelijk, bij in ministerraad overlegd koninklijk besluit te bepalen aantal nationale ministers en leden van de Brusselse Executieve, waarbij elke delegatie ook nog evenveel Nederlands- als Franstaligen moet tellen (art. 44) ¹⁰⁵. Deze commissie beaardslaat, volgens de procedure van de consensus ¹⁰⁶, over initiatieven die de staat en het Brusselse gewest samen kunnen nemen «tot uitbouw en bevordering van de internationale rol en de hoofdstedelijke functie van Brussel», wat een mooie zaak is ¹⁰⁷. Deze initiatieven kunnen geheel of gedeeltelijk worden gefinancierd door de staatsbegroting (art. 43).

27. In dit kader is echter de vrees van de bijzondere wetgever tot uiting gekomen voor de «leerling-tovenaar» waarin het Brusselse gewest zich zou kunnen ontpoppen. Artikel 45 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 bepaalt immers dat de Koning, ter vrijwaring van de internationale rol en de hoofdstedelijke functie van Brussel, bij in ministerraad overlegd besluit, de uitvoering kan schorsen van de ordonnaties en de executievebesluiten inzake stedenbouw en ruimtelijke ordening, openbare werken en vervoer, binnen zestig dagen na hun publikatie. Onmiddellijk daarop wordt de kwestie voorgelegd aan de samenwerkingscommissie die zich moet «uitspreken» binnen zestig dagen.

Wat een dergelijke «uitspraak» zou inhouden, is niet helemaal duidelijk, evenmin wat het rechtsgevolg daarvan zou zijn: vernietiging van de ordonnantie of het executievebesluit, of een engagement van de leden van de Executieve in de samenwerkingscommissie om een ontwerp tot wijziging van de ordonnantie bij de Raad te laten indienen door de Executieve, in voorkomend geval om het executievebesluit te (laten) wijzigen of in te trekken?

¹⁰² Art. 31 (nieuw) van de gewone wet van 9 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, als ingevoegd door de wet van 16 juni 1989.

¹⁰³ Art. 33*bis* (nieuw) van de gewone wet van 9 augustus 1980.

¹⁰⁴ Art. 32 (nieuw) van de wet van 9 augustus 1980.

¹⁰⁵ Wat tot gevolg heeft dat de commissie maximaal uit acht leden kan bestaan.

¹⁰⁶ Die ook hier raadselachtig overkomt, maar gezien de aard van de beslissingen kennelijk op een unanimitieplicht neerkomt, zoals in het Overlegcomité Regering-Executieven.

¹⁰⁷ Een voorsmakje biedt het protocol-akkoord dat op 9 mei 1989 is gesloten tussen de nationale regering en de Executieve van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest — de «overgangsversie», die nog deel uitmaakte van de nationale regering — voor de werken die op het grondgebied van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest moeten worden uitgevoerd voor de Europese instellingen (*B.S.*, 17 augustus 1989, 14217).

Executieve, naar analogie met de nationale regering en de ministerraad.

⁹⁴ Dit kunnen zowel gewest- als agglomeratieaangelegenheden zijn (memorie van toelichting, *ibid.*, 13) (cf. *infra*).

⁹⁵ De regel is herhaald in het besluit van de Brusselse Executieve van 12 juli 1989 (art. 8).

⁹⁶ *Ibid.*, 88-89.

⁹⁷ Cf. *infra*.

⁹⁸ Zie voornamelijk de Franse tekst. Opgemerkt mag worden dat deze regeling niet werkzaam is indien de Executieve over de verdeling van die agglomeratiebevoegdheden wel consensus bereikt, doch niet over het voorstellen van staatssecretarissen. De wetgever is er kennelijk van uitgegaan dat er ofwel steeds consensus zal zijn, ofwel nooit.

⁹⁹ De senaatscommissie en de regering waren echter van oordeel dat bij een noodzakelijk «constructieve» motie van wantrouwen tegen de Executieve niet tevens nieuwe staatssecretarissen voorgedragen moeten worden. De door het aannemen van de motie nieuw aangestelde Executieve moet immers de tijd krijgen om zelf een voorstel in te dienen bij de Raad (senaatscommissieverslag, *ibid.*, nr. 514-2, 120).

¹⁰⁰ Sedertdien aangevuld door art. 66 van de bijzondere wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de Gemeenschappen en de Gewesten en uitgevoerd door de wet van 23 januari 1989 «op het rechtscollège bedoeld bij artikel 92*bis*, § 5 en § 6, en artikel 94, § 3, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen» (*B.S.*, 24 januari 1989, 1203).

¹⁰¹ Artt. 25 e.v.

In elk geval kan bij gebrek aan «overeenstemming» in de samenwerkingscommissie binnen deze termijn — hier is geen sprake meer van «consensus» — de schorsing verlengd worden voor andermaal zestig dagen ¹⁰⁸, waarbinnen de Senaat — indien deze zou worden hervormd ¹⁰⁹ de Kamer van Volksvertegenwoordigers — de ordonnantie of het executievebesluit kan vernietigen ¹¹⁰, zij het slechts met een «dubbele meerderheid», d.i. bij meerderheid in de beide taalgroepen ¹¹¹. Bij gebrek aan vernietiging binnen die termijn wordt de schorsing definitief opgeheven.

28. Artikel 46 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 gaat nog een stapje verder door in vormen van substitutie ten aanzien van het Brusselse gewest te voorzien. Krachtens die bepaling kan de ministerraad namelijk «maatregelen» voor «overleg» aan de samenwerkingscommissie voorleggen, eveneens inzake stedenbouw en ruimtelijke ordening, openbare werken en vervoer, die het Brusselse gewest volgens hem zou moeten nemen, opnieuw tot bevordering van de internationale rol of de hoofdstedelijke functie van Brussel. De Brusselse Executieve moet de in voorkomend geval door de commissie «getroffen» maatregelen uitvoeren, waarvan de kosten eventueel kunnen worden gedeeld door de staat en het gewest. Indien het overleg in de samenwerkingscommissie niet tot een akkoord leidt ¹¹², kan de ministerraad vragen aan de Senaat — aan de Kamer, mocht de Senaat worden hervormd — die maatregelen goed te keuren, wat eveneens bij «dubbele meerderheid» moet gebeuren ¹¹³. In dat geval worden de kosten uitsluitend gedragen door de nationale schatkist.

Ook hier kunnen interpretatieproblemen rijzen. Wat wordt precies bedoeld met «maatregelen» die «genomen» of «getroffen» moeten of kunnen worden? Gaat het om infrastructuurwerken, zoals de aanleg, de verbetering of het onderhoud van wegen, de aan- of verkoop, eventueel onteigening van onroerende goederen ten behoeve van nationale of internationale administraties, of is ook het uitvaardigen van rechtsregels bedoeld, bijvoorbeeld urbanistische voorschriften, reglementering van het verkeer of van het openbaar vervoer, enzovoorts? In het laatste geval zou de samenwerkingscommissie of een nationale wetgevende kamer zich in de plaats kunnen stellen van de gewestwetgever... Voor de beslissingen van de samenwerkingscommissie zelf werd bij

de parlementaire voorbereiding van de bijzondere wet van 12 januari 1989 een onderscheid gemaakt tussen «loutere uitvoeringsmaatregelen» en de uitoefening van wetgevende bevoegdheden. Het eerste kan rechtstreeks door de nationale regering en de Executieve worden uitgevoerd, uiteraard onder de gewone parlementaire controle. Voor het tweede zou de Executieve een ontwerp van ordonnantie bij de Raad moeten indienen opdat het akkoord uitwerking kan hebben ¹¹⁴. Wat gebeurt er wanneer die ordonnantie nooit wordt aangenomen?

29. Afgezien van de interpretatieproblemen waartoe het systeem aanleiding geeft, kan het wellicht, zij het gedeeltelijk, worden omzeild. Zo biedt de vaagheid van de bevoegdheidsafbakening van de gewesten de Brusselse gewestorganen de mogelijkheid maatregelen te treffen die in feite de ruimtelijke ordening en de stedenbouw betreffen ¹¹⁵ maar die evengoed onder de begrippen «rooiplannen», «verkrijging, beschikbaarstelling en uitrusting van gronden», «stadsvernieuwing», «grondbeleid» en «monumenten en landschappen» kunnen worden ondergebracht ¹¹⁶, waardoor zij buiten het bereik zouden worden geplaatst van het toezicht, aangezien dit enkel mogelijk is op maatregelen inzake ruimtelijke ordening en stedenbouw, infrastructuur en verkeer. Dit kan nochtans opgevangen worden door de «voogdijoverheid», die de kwestie meer inhoudelijk kan beoordelen. Maar ook zij kan zich vergissen, en tegen een uiteindelijke vernietigingsbeslissing van de Senaat bestaat geen enkel beroep. Alleen kunnen dan een identieke ordonnantie of executievebesluit worden aangenomen, waarmee een carrousel aan het draaien zou worden gebracht...

In het vlak van de beginselen kan worden gezegd, in weerwil van wat de regering bij de totstandkoming van de artikelen 45 en 46 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 heeft verklaard, dat met die artikelen effectief toezicht op het Brusselse gewest is ingesteld ¹¹⁷: schorsing en vernietiging van zijn rechtshandelingen, en zelfs «dwangvoogdij», op grond van loutere opportuniteitsmotieven. Weliswaar kan dit geen «bestuurlijk» toezicht worden genoemd, aangezien het niet noodzakelijk wordt uitgeoefend door een administratieve overheid — dit is alleen voor de schorsing het geval — bovendien niet noodzakelijk ten aanzien van administratieve rechtshandelingen, aangezien ook ordonnanties — de formele wetten van het Brusselse gewest — geschorst en vernietigd kunnen worden. In elk geval leveren zij een onderschikking op van het Brusselse gewest aan nationale overheden. Dat beslissingen van een wetgevende macht door een administratieve overheid geschorst kunnen worden is minstens een primeur ¹¹⁸. Dit doet meer afbreuk aan de inten-

¹⁰⁸ Klaarblijkelijk moet dit opnieuw door de Koning gebeuren, aangezien niemand anders daarvoor in aanmerking komt, en bij in ministerraad overlegd besluit.

¹⁰⁹ Wat is aangekondigd voor de «derde fase» van de aan de gang zijnde staatsvorming.

¹¹⁰ Dit gebeurt bij «resolutie», die uiteraard geen wetgevende handeling is. Wellicht kan zij beschouwd worden als een «handeling van hoge administratie» (*contra*: advies van de Raad van State, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 91).

¹¹¹ Dit leverde kritiek op van de Raad van State, aangezien de taalgroepen in de wetgevende kamers uitsluitend «voor de bij de Grondwet bepaalde gevallen» (art. 32bis Gw.) in het leven werden geroepen (*ibid.*, 91). De regering hield echter voet bij stuk, omdat de taalgroepen ook nog in andere, niet in de Grondwet bepaalde omstandigheden een rol vervullen, en omdat het om beperkingen ging op de autonomie van een gewest die bij bijzondere meerderheid werd toegekend (memorie van toelichting, *ibid.*, 15).

¹¹² Opnieuw is er geen sprake meer van «consensus».

¹¹³ Een dergelijke beslissing werd «arbitrage» genoemd (memorie van toelichting, *ibid.*, 16).

¹¹⁴ Senaatscommissieverslag, *ibid.*, nr. 514-2, 127.

¹¹⁵ Art. 6, § 1, I, 1°, van de bijzondere wet.

¹¹⁶ Art. 6, § 1, I, 2° tot 7°.

¹¹⁷ In dezelfde zin volksvertegenwoordiger Van Rompuy in de kamercommissie, *Gedr. St., Kamer*, 1988-89, nr. 661/4, 16.

¹¹⁸ Ten tijde van de cultuurautonomie, toen de gemeenschappen nog over geen eigen uitvoerende macht beschikten, heeft de Koning de bekrachtiging en afkondiging achterwege gelaten van verschillende decreten van de Cultuurraad voor de Franse Cultuurgemeenschap, wat op hetzelfde neerkwam, ware het niet dat de Koning — de nationale regering — toen deel uitmaakte van de «decreetgevende macht», zodat hij in feite een recht uitoefende dat hem toekwam.

siteit van de autonomie van het Brusselse gewest ¹¹⁹ dan wat elders met louter woordenspel ¹²⁰ of met een meer uitgebreide rechterlijke grondwettigheidscontrole nagestreefd werd.

Op grond van deze problemen ziet het er dan ook naar uit dat voor het mechanisme voornamelijk een functie als «stok achter de deur» is weggelegd, bovendien omdat de wederzijdse afhankelijkheid van de staat en het Brusselse gewest wellicht een constructieve samenwerking in de hand zal werken. Veel zal afhangen van de geest die in de samenwerkingscommissie wordt opgebouwd. Daartoe kan allicht bijgedragen worden door de vleespot die in het systeem verscholen zit...

B. DE BRUSSELSE AGGLOMERATIE

30. Boven is reeds in herinnering gebracht dat het grondgebied van het Brusselse gewest samenvalt met de negentien gemeenten, dit is tevens het grondgebied van de Brusselse agglomeratie die in 1971 was opgericht. Mede gelet op de gelijksoortige bevoegdheidssfeer en de kopbrekens die dit territoriaal gedecentraliseerd, «supracommunaal» bestuur heeft veroorzaakt, kon verwacht worden dat het naar aanleiding van de Brusselse gewestvorming zou worden opgedoekt en volledig in het gewest zou opgaan. Dit heeft men echter niet gedaan, niet zozeer om bestuurstechnische redenen, maar eenvoudig omdat de agglomeratie en haar instellingen in het algemeen, en haar grondwettelijke grondslag – artikel 108ter Gw. – in het bijzonder, een kader boden om een of andere Brusselse instelling met gemeenschapsbevoegdheden te belasten, en meteen de «grendel» te ontwijken van artikel 107^{quater} van de Grondwet, dat immers verhindert dat dit aan gewestorganen zou worden toevertrouwd. Voor de agglomeraties, hun organen of de daaruit afgeleide of daaraan verbonden instellingen geldt die beperking niet, die niet in artikel 108ter Gw. is ingeschreven... Wel moest schoon schip worden gemaakt en een inflatie van mandatarissen vermeden.

De oplossing was eenvoudig, en in 1980 trouwens al toegepast bij de tweede, «assymetrische» staatshervorming: niets belet dat dezelfde personen de organen van verschillende instellingen bemannen, of dat (onderdelen van) de organen van één instelling tevens de functies van de organen van andere instellingen op zich nemen. Net zoals de Vlaamse

Raad en de Vlaamse Executieve, die in feite de organen van de Vlaamse gemeenschap zijn, tevens de taken vervullen van de nooit opgerichte raad en executieve van het Vlaamse gewest ¹²¹, kon men de Brusselse Raad en Executieve de taken van de agglomeratieraad en het agglomeratiecollege toevertrouwen, wat afgezien van de technisch-juridische aspecten op hetzelfde neerkomt als het in elkaar laten opgaan of «fusioneren» van de agglomeratie en het gewest.

Vanaf het ogenblik dat men daaraan ook nog gemeenschapsbevoegdheden zou toevertrouwen, wat effectief is gebeurd, zoals hierna beschreven wordt, wordt artikel 107^{quater} Gw. uiteraard omzeild. Het wordt echter niet geschonden, aangezien de gemeenschapsbevoegdheden niet worden opgedragen aan gewestorganen, maar aan juridisch aparte organen van aparte instellingen, die echter samengesteld zijn uit dezelfde, gewestelijke mandatarissen. Bovendien is dit mogelijk gemaakt door de grondwetgever zelf, toen hij in 1988, bij de eerste fase van de derde staatshervorming, artikel 108ter van de Grondwet, dat de bijzondere regelen bevat voor «de agglomeratie waartoe de hoofdstad van het rijk behoort», heeft aangepast en meteen andermaal artikel 107^{quater} impliciet heeft gewijzigd ¹²².

31. In verband met de agglomeratie zelf bepaalt de tweede paragraaf van artikel 108ter Gw. sedert 7 juli 1988:

«De bevoegdheden van de agglomeratie waartoe de hoofdstad van het Rijk behoort, worden, op de wijze bepaald door een wet aangenomen met de in artikel 1, laatste lid, bepaalde meerderheid, uitgeoefend door de krachtens artikel 107^{quater} opgerichte organen van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest».

De aangekondigde operatie werd op relatief eenvoudige wijze in werkelijkheid omgezet met artikel 48 van de bijzondere wet van 12 januari 1989, naar luid waarvan de bevoegdheden van de agglomeratieraad en het agglomeratiecollege respectievelijk worden uitgeoefend door de Raad en de Executieve van het Brusselse gewest.

In dit verband kunnen die bevoegdheden van de Brusselse agglomeratie in herinnering worden gebracht, die doorgaans worden ingedeeld in drie groepen. Allereerst zijn er haar van de samenstellende gemeenten overgenomen zogenaamde «exclusieve bevoegdheden», waarvan na de wijziging van de agglomeratiewet van 26 juli 1971 met de wet van 21 augustus 1987 nog overbleven het ophalen en verwerken van vuilnis, het bezoldigd personenvervoer, de brandweer en de dringende geneeskundige hulpverlening ¹²³, en waaraan de wet van 1987 de watervoorziening, het schoonvegen van de straten, pleinen, markten en openbare parken, de sneeuwopruiming op de openbare wegen, het creëren van agglomeratiewegen door het overnemen van gemeentewegen, het beheer en de verlichting ervan, ten slotte de informatica van de gemeenten heeft toegevoegd ¹²⁴. Zoals boven reeds is vermeld, is het de Brusselse Executieve die, met het akkoord van de Raad, moet bepalen wanneer deze bijkomende bevoegdheidstoe wijzing in werking treedt (art. 47, § 2). Een tweede groep zijn door de samenstellende gemeenten zelf «overgedragen be

Alleen kon de regering daarover niet ter verantwoording worden geroepen in de cultuurraad.

¹¹⁹ Ondanks de verklaring dat het om een mechanisme gaat «dat verenigbaar is met de volledige autonomie van dit Gewest» (memorie van toelichting, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 14; commissieverslag, *ibid.*, nr. 514-2, 7). Die verenigbaarheid werd echter afgeleid uit het bestaan van strikte termijnen... (memorie van toelichting, *ibid.*, nr. 514-1, 15). Aan de Raad van State werd uitgelegd dat hier geen sprake kan zijn van «tutelle administrative», omdat dit onverzoenbaar zou zijn met het statuut zelf van het Brusselse gewest. «Il s'agit, à proprement parler, d'un système *sui generis*, le seul, selon nous, qui soit compatible avec l'autonomie de la Région de Bruxelles-Capitale» (*Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 90). Kortom, een andere naam verricht wonderen...

¹²⁰ De in de vorige voetnoot geciteerde verklaring is eveneens slechts woordenspel, dat evenmin de ware aard van de inhoud van de regeling kan verbergen, maar ditmaal de tegenovergestelde bedoeling heeft en de beperking van de Brusselse autonomie waartoe die regeling aanleiding geeft, wil minimaliseren.

¹²¹ Art. 59bis, § 1, tweede lid, Gw.; art. 1, § 1, tweede lid, bijzondere wet.

¹²² Cf. S. GEHLEN, *l.c.*, 205.

¹²³ Art. 4, § 2, Agglomeratiewet.

¹²⁴ Art. 4, §§ 2bis en 2ter, Agglomeratiewet.

voegdheden», enerzijds met de toestemming of op verzoek van minstens de helft van die gemeenten ¹²⁵ die twee derde van de bevolking moeten vertegenwoordigen, maar dan met effect voor alle gemeenten, zoals de aanvullende wegverkeersreglementering, de luchthavens, het vaststellen van de marktplaatsen, de slachthuizen, de parkeerplaatsen, het toerisme, het kamperen, de lijkverbranding en columbariums en het inrichten van diensten voor technische hulp aan de samenstellende gemeenten ¹²⁶, anderzijds de taken die de raad aanvaardt uit te oefenen op verzoek van één of meer gemeenten ¹²⁷, maar dan uitsluitend voor die gemeenten. Ten slotte kunnen de staat of de provincie aan de agglomeratie bevoegdheden toewijzen. Die «toegewezen bevoegdheden» kan zij ofwel autonoom, ofwel bij wijze van «medebewind» – respectievelijk decentralisatie of deconcentratie – uitoefenen. Alle toekomstige bevoegdheidsoverdrachten vereisen voortaan het akkoord van de Raad, waarbij de financiële bijdrage van de staat, de provincie of de betreffende gemeente(n) wordt geregeld (art. 50).

32. Het overige van boek II van de bijzondere wet van 12 januari 1989 – «bepalingen ter uitvoering van artikel 108ter, § 2, van de Grondwet» – is gewijd aan de praktische modaliteiten van de bevoegdheidsoverdracht. Zo zal de Raad zijn bevoegdheden als agglomeratieraad moeten uitoefenen met verordeningen, de Executieve haar taken als agglomeratiecollege, onder meer het uitvoeren van de raadsverordeningen ¹²⁸, met besluiten (art. 52, eerste lid) ¹²⁹. In de hiërarchie van de rechtsnormen zijn de raadsverordeningen ondergeschikt aan de wetten, de decreten, de ordonnances, en de «algemene» en provinciale verordeningen ¹³⁰, maar bovengeschied aan de gemeentelijke verordeningen ¹³¹. De raadsverordeningen kunnen dan ook met een gewone «exceptie van illegaliteit» worden betwist bij elke rechter of vernietigd worden, op beroep van een belanghebbende, door de Raad van State ¹³². Meteen is bevestigd dat de agglomeratie een gedecentraliseerd bestuur is en blijft, zij het dat het bestuurlijk toezicht erop is weggefallen, door de uitschakeling van artikel 56 van de Agglomeratiewet (art. 59). In elk geval zou het door de gewestexecutieve moeten worden uitgeoefend, met toepassing van artikel 7 van de bijzondere wet, wat een controle van de Executieve zou impliceren op de Raad... De Raad van State heeft op deze ongerijmdheid gewezen in verband met andere bevoegdheden van de Koning – soms zelfs geschillenbeslechting – in de Agglomeratiewet en in de wet van 21 augustus 1987, die effectief aan de Brusselse Executieve zijn opgedragen (art. 47, § 3) ¹³³.

¹²⁵ Derhalve tien Brusselse gemeenten.

¹²⁶ Art. 4, § 3, Agglomeratiewet.

¹²⁷ Art. 4, § 4, 2°, Agglomeratiewet.

¹²⁸ Art. 42, 1°, Agglomeratiewet.

¹²⁹ Als gewestexecutieve kan zij besluiten én verordeningen nemen (art. 8, W. 12 januari 1989 jo. art. 20 bijzondere wet); Daaruit kan *a contrario* afgeleid worden dat zij als agglomeratiecollege geen reglementaire beslissingen mag nemen, zodat zij telkens wanneer daartoe aanleiding bestaat een beroep zal moeten doen op de Raad.

¹³⁰ Art. 35, § 3, Agglomeratiewet. Vanzelfsprekend ook nog aan het internationaal recht met rechtstreekse werking en de Grondwet.

¹³¹ Art. 45, § 1, Agglomeratiewet.

¹³² Art. 24, R.v.St.-wet.

¹³³ *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 92-94.

33. De lagere graad van de autonomie van de agglomeratie kan een intellectuele inspanning vereisen van de gewestelijke mandatarissen, die immers in twee verschillende hoedanigheden moeten optreden. Het onderscheid zal nochtans niet steeds eenvoudig zijn, al was het maar omdat veel (gedecentraliseerde) agglomeratiebevoegdheden tegelijk gewestelijke (deelstaat) bevoegdheden zijn. Wellicht zal men ook in de verleiding komen zoveel mogelijk met de «hoogste pet» op te treden ¹³⁴, waardoor de annulatiebevoegdheid van de Raad van State zou worden uitgeschakeld ¹³⁵ en aan het gezag van de provinciale verordeningen wordt ontsnapt. Dit laatste is nu eenmaal de consequentie van het toevertrouwen aan dezelfde organen van bevoegdheden van verschillende instellingen, die respectievelijk wel en niet aan het gezag van de provincie onderworpen zijn, of waarvan de rechtsregels een verschillende rechtskracht hebben.

34. Voor het overige moeten de gewone, gewestelijke werkingsregels worden toegepast (artt. 48 en 52, laatste lid), met inbegrip van de «communautaire alarmbel». Uitzondering is nog gemaakt voor de bevoegdheidsverdeling in de schoot van de Executieve, waarvoor – uiteraard – in een bijkomende regeling van «gewaarborgde pakketten» is voorzien. Bij gebrek aan consensus over die verdeling worden de agglomeratiebevoegdheden opgesplitst in drie groepen: de brandweer en de dringende geneeskundige hulpverlening, het ophalen en verwerken van huisvuil, ten slotte het bezoldigd vervoer van personen en de coördinatie van de gemeentetactiviteiten, waaraan elke nieuwe bevoegdheid die aan de agglomeratie zou worden toegekend wordt toegevoegd. De beide (gewone) leden van de grootste taalgroep van de Executieve – de Franstaligen – verrichten de eerste en de derde keuze, in volgorde van hun rang, het eerste lid van de kleinste taalgroep – de eerste Vlaming – de tweede keuze. Financiën, begroting, openbaar ambt en externe relaties van de agglomeratie worden zonder meer behartigd door het lid van de Executieve dat dit pakket reeds voor het gewest had opgenomen (art. 53).

Hierboven is reeds vermeld dat het ernaar uitziet dat bij gebrek aan consensus in de Executieve, zowel over de bevoegdheidsverdeling als over de voordracht van «gewestelijke staatssecretarissen», die «gewestsecretarissen» de voorbereiding en de uitvoering op zich zullen nemen van de agglomeratietaken (art. 41, § 3, tweede lid). In feite zullen zij dan «agglomeratiesecretarissen» zijn...

35. Opgemerkt kan nog worden dat het Brusselse gewest zijn agglomeratiebevoegdheden kan opdragen aan «instellingen van openbaar nut die het opricht of aanwijst» (art. 5), dit zijn dienstgewijze gedecentraliseerde instellingen. Aangezien deze mogelijkheid bij de bevoegdheden van het gewest is ondergebracht – «bepalingen ter uitvoering van artikel 107quater van de Grondwet» – hoewel het in feite gaat om de uitvoering van artikel 108ter, § 2, ¹³⁶ ligt het voor

¹³⁴ Dergelijke ordonnances inzake de agglomeratieraadsbevoegdheden zouden dan verder wel degelijk bij (reglementaire) verordening door de Executieve kunnen worden uitgevoerd...

¹³⁵ Cf. supra.

¹³⁶ In dezelfde zin het advies van de Raad van State, *ibid.*, 66.

de hand dat dit bij ordonnantie moet gebeuren (art. 4) ¹³⁷. Door de Raad van State werd opgemerkt dat die overdracht geen reglementaire bevoegdheid, noch de essentie van de (overige) administratieve bevoegdheden van de agglomeratie kan inhouden ¹³⁸. Dienstgewijze decentralisatie heeft trouwens geen politieke betekenis. De tekst van de bijzondere wet van 12 januari 1989 maakt op dit stuk echter geen onderscheid.

C. DE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE

1. De artikelen 59bis, § 4bis en 108ter, § 3 van de grondwet

36. In de loop der jaren was ook nog een leemte aan het licht gekomen die door de vorige staatshervormingen was achtergelaten: de behartiging van de gemeenschapsaangelegenheden in het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad, dat immers niet als dusdanig tot het grondgebied van de beide grote gemeenschappen behoort. Weliswaar oefenen zij ook te Brussel hun bevoegdheden uit, maar uitsluitend ten aanzien van de zogenaamde «unicommunautaire» instellingen, dit zijn de instellingen die beschouwd moeten worden als «uitsluitend behorend tot de ene of de andere gemeenschap», voor de culturele aangelegenheden en het onderwijs wegens hun activiteiten, voor de persoonsgebonden aangelegenheden wegens hun organisatie ¹³⁹, derhalve niet of niet rechtstreeks ten aanzien van personen, situaties en de «bicommunautaire instellingen» ¹⁴⁰.

Op grond van hun residuaire territoriale bevoegdheid moesten de nationale wetgevende en uitvoerende macht derhalve blijven zorgen voor de gemeenschapsaangelegenheden ten aanzien van de Brusselaars en de Brusselse «bicommunautaire» instellingen, zodat Brussel op dit stuk *de facto* een «rijksgebied» uitmaakt. Dit gebeurde uiteraard slechts met wisselend succes, aangezien die aangelegenheden voor die overheden, waarvan de electorale basis trouwens niet noodzakelijk te Brussel terug te vinden is, sedert de gemeenschapsvorming vreemde materies zijn geworden ¹⁴¹. Voor de culturele aangelegenheden en het onderwijs vond men dit minder erg, aangezien er niet zoveel «bicommunautaire» instellingen zouden bestaan ¹⁴². Op het stuk van de persoons-

gebonden aangelegenheden — gezondheidszorg, bijstand aan personen, maatschappelijk welzijn enzovoorts... — werd dit echter als een leemte beschouwd: de «bicommunautaire persoonsgebonden aangelegenheden» moesten voortaan behartigd kunnen worden door de Brusselaars zelf ¹⁴³.

37. Daarnaast rees de vraag wat moest gebeuren, naar aanleiding van de hervorming van de Brusselse agglomeratie, met de destijds in het kader van die agglomeratie opgerichte «cultuurcommissies», preciezer de «Nederlandse commissie voor de cultuur» en de «Franse commissie voor de cultuur», die samen de «Verenigde Commissies» vormden. Beide eerstgenoemde commissies hadden, elk voor hun (cultuur)gemeenschap, dezelfde bevoegdheden als de andere «inrichtende machten» inzake voorschoolse, naschoolse en culturele aangelegenheden en onderwijs. De verenigde commissies zorgden voor dezelfde aangelegenheden van gemeenschappelijk belang en voor het bevorderen van de nationale en internationale zending van de agglomeratie. Tevens konden de drie instellingen door de nationale of gemeenschapswetgevers of door de regering met bijkomende taken worden belast ¹⁴⁴. In feite ging het om dienstgewijze gedecentraliseerde instellingen, die trouwens deels onderworpen waren aan de toezichtsregeling van de wet van 16 maart 1954 ¹⁴⁵, wat niet belette dat hun een veordenende bevoegdheid was toegekend ¹⁴⁶. Elke commissie bestond uit elf leden, die getraapt werden verkozen door de respectieve taalgroepen van de agglomeratieraad, zij het dat hoogstens één derde ervan in de agglomeratieraad mocht zitten ¹⁴⁷. Sedert de tweede staatshervorming stonden zij onder het toezicht van de overeenstemmende gemeenschapsexecutieve. Hun inkomsten putten zij grotendeels uit een dotatie van de respectieve gemeenschappen.

Het systeem bood de Brusselse Vlaamse en Franstalige bevolkingsgroepen een zekere culturele autonomie, en vooral de Nederlandse Cultuurcommissie heeft zich op dat stuk niet onverdienstelijk gemaakt. Het moest derhalve behouden worden bij de hervorming van de Brusselse agglomeratie. Bovendien wenste men het uit te breiden tot de nieuwe materies die na de eerste staatshervorming aan de gemeenschappen waren toevertrouwd, inzonderheid de «persoonsgebonden» aangelegenheden. De techniek van de «verenigde commissie» bood tenslotte een institutioneel kader voor de oplossing van het probleem van de «residuaire bicommunautaire» bevoegdheid.

38. De beide problemen werden eveneens reeds aangepakt bij de eerste fase van de derde staatshervorming. Voor het eerste werd op 15 juli 1988 artikel 59bis, § 4bis, van de Grondwet aangevuld met een tweede lid dat luidt als volgt:

«Een wet aangenomen met de in artikel 1, laatste lid, bepaalde meerderheid wijst de overheden aan die voor het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad de bevoegdheden uitoe-

schappen van de gemeenschappen naar de gewesten (artt. 1 en 4, telkens § 1, W. 8 augustus 1988), derhalve ook naar het Brusselse gewest (cf. commissieverslag, *ibid.*, 1988-89, nr. 514-2, 13).

¹⁴³ Senaatscommissieverslag, *ibid.*, 11.

¹⁴⁴ Art. 108ter, (oude) §§ 4, 5 en 6, Gw.; artt. 72 e.v. Agglomeratiewet.

¹⁴⁵ Art. 72, § 1, Agglomeratiewet.

¹⁴⁶ Art. 74 Agglomeratiewet.

¹⁴⁷ Art. 75 Agglomeratiewet.

¹³⁷ Zie ook de memorie van toelichting bij het wetsontwerp (*ibid.*, 3), waar dit afgeleid werd uit «het principe van deze delegatie».

¹³⁸ Advies van de Raad van State, *ibid.*, 66.

¹³⁹ Art. 59bis, §§ 4 en 4bis, Gw.

¹⁴⁰ Cf. de verklarende nota bij het voorstel van de regering tot herziening van art. 59bis Gw., *Gedr. St., Senaat*, B.Z. 1988, nr. 100-2.1°, 5-6; de uitleg van de minister voor Institutionele Hervormingen in de kamercommissie, *Gedr. St., Kamer*, B.Z. 1988, nr. 10/59b — 456/4 — 1988, 48.

¹⁴¹ Een gelijksoortig probleem doet zich voor in buitenlandse «federale districten», zoals Washington D.C., in de mate die worden bestuurd door de federale wetgever die daartoe noch over de aanleg, noch over het electoraal belang beschikt, en meteen evenmin ter verantwoording kan worden geroepen door het plaatselijke kiezerskorps.

¹⁴² Vermeld werden het Paleis voor Schone Kunsten, de Munt-schouwburg, het Koninklijk Meteorologisch Instituut en de Nationale Dienst voor Opgravingen (*Gedr. St., Senaat*, B.Z. 1988, 100-2/2°, 28). Een van de problemen op dit stuk werd opgelost door de overheveling van de bevoegdheid inzake monumenten en land-

fenen die niet zijn toegewezen aan de Gemeenschappen voor de aangelegenheden bedoeld in § 2bis.»

Van meet af aan was duidelijk gezegd dat het de bedoeling was dit aan Brusselse gewestorganen op te dragen ¹⁴⁸, uiteraard via de «omweg» van hun «bemanning» om aan de beperking van artikel 107^{quater} te ontsnappen.

Voor het tweede probleem werd opnieuw artikel 108ter van de Grondwet gewijzigd, waarvan de derde paragraaf sedert 7 juli 1988 principieel het bestaan vaststelt, verder uit te voeren door de bijzondere wetgever, van taalgroepen in de Brusselse Raad en van «Colleges» die, elk voor hun gemeenschap, dezelfde bevoegdheden krijgen als de andere inrichtende machten inzake culturele en persoonsgebonden aangelegenheden en onderwijs, en waaraan door de respectieve gemeenschapsraden bijkomende bevoegdheden kunnen worden toegewezen. Samen moeten zij de culturele en persoonsgebonden aangelegenheden en het onderwijs «van gemeenschappelijk belang» regelen, terwijl de beide «colleges» samen het «Verenigd College» vormen dat als overleg- en coördinatieorgaan tussen de beide gemeenschappen optreedt.

39. Beide grondwettelijke opdrachten werden door de bijzondere wetgever tegelijk ter harte genomen in het derde boek van de bijzondere wet van 12 januari 1989, dat dan ook de toepasselijke titel draagt «Bepalingen ter uitvoering van de artikelen 59bis, § 4bis, tweede lid, en 108ter, § 3, van de Grondwet». Deze aggregatie van de problemen en hun oplossingen heeft de zaken er echter niet eenvoudiger op gemaakt. Er werd immers een gemengd systeem op het getouw gezet, drie nieuwe instellingen opgericht die de dubbele klus moeten klaren, en tegelijk administratieve bevoegdheden en wetgevende macht uitoefenen, het eerste ingevolge artikel 108ter, § 3, het tweede ingevolge artikel 59bis, § 4bis, tweede lid, van de Grondwet. Voor een goed begrip worden de beide hervormingen in wat volgt uit elkaar gehouden, hoewel ook hier dezelfde organen of hun bemanning meestal de verschillende functies vervullen.

2. De Vlaamse, de Franse en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissies

40. Bij de uitvoering van artikel 108ter, § 3, van de Grondwet is de bijzondere wetgever een stapje verder gegaan dan wat in die bepaling is aangekondigd, door niet in de eerste plaats de functie van de taalgroepen, de beide «colleges» en het «verenigd college» verder uit te werken, maar te beginnen, in artikel 60 van de bijzondere wet van 12 januari 1989, met het oprichten van drie rechtspersonen, de «Vlaamse Gemeenschapscommissie», de «Franse Gemeenschapscommissie» en de «Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie», waarvan de vermelde taalgroepen en colleges vervolgens tot organen werden aangesteld ¹⁴⁹. De gemeen-

schapscommissies beschikken ieder inderdaad zowel over een «parlementair» als over een uitvoerend orgaan. Voor de Vlaamse en de Franse commissie zijn dit de overeenstemmende taalgroep van de Brusselse Raad, en het «college» dat uit de twee tot die taalgroep behorende (gewone) leden van de Executieve bestaat (art. 60), waarmee bijkomend werd bevestigd op het politiek personeel, aangezien dit laatste niet reeds in artikel 108ter van de Grondwet staat te lezen. De «Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie» kreeg een «Verenigde Vergadering», dit zijn de beide taalgroepen van de Raad, kortom, de Raad in zijn geheel, en een «Verenigd College», dit zijn de beide andere colleges samen, d.w.z. de Brusselse Executieve zonder haar voorzitter, zij het dat hij de vergaderingen van het Verenigd College voorziet, doch met uitsluitend raadgevende stem (art. 77) ¹⁵⁰.

41. De Vlaamse en de Franse Gemeenschapscommissie oefenen, zoals aangekondigd in artikel 108ter, § 3, Gw., dezelfde bevoegdheden uit als de andere «inrichtende machten» ¹⁵¹ in de gemeenschapsaangelegenheden (art. 64, § 1, eerste lid), waarvan duidelijkshalve is gepreciseerd dat dit alle aangelegenheden zijn «welke opgedragen zijn of zullen worden aan de Vlaamse Gemeenschap en de Franse Gemeenschap» (art. 61) ¹⁵². Zij hebben in het bijzonder elk tot taak een programmering uit te werken en uit te voeren van de infrastructuur met betrekking tot deze aangelegenheden, de nodige instellingen op te richten, ze te beheren en te subsidiëren, aan de betrokken overheden — zowel op eigen initiatief als op verzoek daarvan — aanbevelingen en adviezen te richten, en initiatieven te nemen en aan te moedigen inzake culturele en persoonsgebonden aangelegenheden (art. 64, § 1, tweede lid). De Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie doet hetzelfde voor de zaken van gemeenschappelijk belang (art. 64, § 2). Deze opdrachten worden vervuld bij verordeningen van de respectieve taalgroepen en hun college gezamenlijk, in voorkomend geval van de verenigde vergadering en het verenigd college (art. 68, § 2). Aan de Vlaamse en de Franse Gemeenschapscommissie kan bovendien bijkomende verordeningbevoegdheid worden opgedragen door de Vlaamse Raad en de Franse Gemeenschapsraad ¹⁵³ (art. 65, eerste lid). Al deze verordeningen worden op hun beurt uitgevoerd met besluiten van de respectieve colleges (artt. 64, § 3, en 65, tweede lid), waarvan het Vlaamse en het Franse ook nog rechtstreeks belast kunnen worden, respectievelijk door de Vlaamse Raad en de Franse Gemeenschapsraad ¹⁵⁴, met het treffen van «individuele

«Franse Gemeenschapsraad voor Brussel» voor de «taalgroepen» (Gedr. St., Senaat, 1988-89, nr. 514-1, 99). De regering is op dit voorstel niet ingegaan.

¹⁵⁰ Uiteraard zit hij, als lid van de Raad, in een van de taalgroepen en in de «Verenigde Vergadering».

¹⁵¹ Dit zijn alle instanties die instellingen oprichten waaraan een openbare dienst (onderwijs, onthaal, verzorging...) wordt toevertrouwd

¹⁵² In de memorie van toelichting werd gezegd dat dit geen betrekking heeft op de regeling van het gebruik der talen (Gedr. St., Senaat, 1988-89, nr. 514-1, 22). Op dit gebied kan men inderdaad bezwaarlijk als «inrichtende macht» optreden.

¹⁵³ Zie de volgende voetnoot.

¹⁵⁴ Kennelijk zijn de Vlaamse en de Franse gemeenschap bedoeld, aangezien dit bij decreet moet gebeuren — bij de parlementaire voorbereiding had men het in dit verband over «raamdecreten»

¹⁴⁸ Gedr. St., Senaat, B.Z. 1988, nr. 100-2/2°, 28; Gedr. St., Kamer, B.Z. 1988, nr. 10/59b — 456/4 — 1988, 46.

¹⁴⁹ Aangezien die «Gemeenschapscommissies» niet zelf organen zijn, doch (politieke) «lichamen», is hun naam nogal ongelukkig gekozen. Art. 108ter, § 2, Gw. heeft het over «gemeenschappen», wat evenmin geslaagd genoemd kan worden, gelet op art. 3ter Gw. De Raad van State stelde daarom voor de namen «Vlaamse Gemeenschap van Brussel» en «Franse Gemeenschap van Brussel» te bezigen voor de Gemeenschapscommissies, en «Vlaamse», resp.

maatregelen en de uitvoeringsmaatregelen (...) na eensluidend advies van de betrokken taalgroep over het principe van de delegatie en de overdracht van correlatieve financieringsmiddelen» (art. 66). In het kader van dit laatste kunnen die colleges derhalve op hun beurt verordeningen — rechtsregels — uitvaardigen. De overtreding van al deze verordeningen en besluiten kan strafbaar worden gesteld met politiestrafen (art. 67). Ten slotte kunnen de Vlaamse en Franse colleges door de betrokken gemeenschapsexecutieve gemachtigd worden om tot onteigening over te gaan, het Verenigd College door de Koning (art. 81) ¹⁵⁵.

42. Voor de werking van de taalgroepen, de verenigde vergadering en hun uitvoerende colleges werd *mutatis mutandis* toepassing gemaakt van de klassieke regels, althans voor zover dit mogelijk was (artt. 71, 72, 74 en 75). Zéér vermeldenswaard is echter dat alle beslissingen van de Verenigde Vergadering genomen moeten worden bij «dubbele meerderheid», d.i. de volstreekte meerderheid in elke taalgroep (art. 72, vierde lid) ¹⁵⁶, wat de Vlaamse taalgroep een veto-recht bezorgt. Ook de colleges en het Verenigd College nemen hun beslissingen collegiaal en volgens de procedure van de consensus (art. 75). Voor het Vlaamse en het Franse college is dit nog merkwaardiger dan voor de Brusselse Executieve ¹⁵⁷ en voor het Verenigd College, aangezien een orgaan dat uit slechts twee leden bestaat bezwaarlijk anders dan bij unanimité kan beslissen...

Een Brussels lid van de Vlaamse Executieve en van de Franse Gemeenschapsexecutieve, hiertoe door hun Executieve aangewezen, wonen met raadgevende stem de vergaderingen bij van respectievelijk het college van de Vlaamse Gemeenschapscommissie en het college van de Franse Gemeenschapscommissie. Eveneens met raadgevende stem nemen zij deel aan de vergaderingen van het Verenigd College (art. 76). Zoals reeds vermeld maakt de voorzitter van de Brusselse Executieve geen deel uit van enig college, en derhalve evenmin van het Verenigd College, waarvan hij nochtans de vergaderingen met raadgevende stem voorziet (art. 77).

43. Uit het voorgaande blijkt dat de Vlaamse en de Franse Gemeenschapscommissie «ondergeschikte besturen» zijn, a.h.w. tegelijk functioneel en territoriaal gedecentraliseerde instellingen ¹⁵⁸, waarvan het bevoegdheidsgebied bovendien nog «ratione personae» is afgebakend, aangezien zij «elk voor hun eigen gemeenschap» optreden. De decentralisatie heeft hier echter veel meer politieke betekenis dan destijds

voor de cultuurcommissies het geval was, aangezien de gemeenschapscommissies beschikken over een beraadslagend orgaan met een rechtstreekse democratische legitimiteit.

«Ondergeschikte besturen» vereisen bestuurlijk toezicht, dat door de respectieve gemeenschappen bij decreet moet worden georganiseerd (art. 83) ¹⁵⁹. Dit is inmiddels gebeurd, respectievelijk met het decreet van de Franse Gemeenschap van 4 juli 1989 «relatif à la tutelle de la Communauté française sur la Commission communautaire française» ¹⁶⁰, en met het decreet van de Vlaamse Gemeenschap van 5 juli 1989 «tot organisatie van het toezicht op de Vlaamse Gemeenschapscommissie» ¹⁶¹.

Artikel 83 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 voorziet uitsluitend in een regeling van het toezicht «voor de aangelegenheden vermeld in artikel 64, § 1» van die wet, d.i. op het stuk van de uitoefening van hun bevoegdheden als «inrichtende macht». Aangezien dit echter slechts een toepassing is van wat reeds uit artikel 7 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, zij het *a contrario*, kan worden afgeleid — «specifiek toezicht» inzake gemeenschapsaangelegenheden op «unicommunautaire» instellingen te Brussel ¹⁶² — mag geredelijk worden aangenomen dat ook toezicht kan worden georganiseerd op de uitoefening van de andere, inzonderheid van de door de gemeenschappen zelf opgedragen bevoegdheden ¹⁶³. Dit toezicht zal trouwens ongetwijfeld een *conditio sine qua non* zijn voor dergelijke bijkomende opdrachten ¹⁶⁴.

Voor de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, die in het kader van artikel 108ter, § 3, Gw. eveneens een «ondergeschikt bestuur» is, is niet uitdrukkelijk in toezicht voorzien. De beide gemeenschappen zouden het niet kunnen organiseren, aangezien het om een «bicommunautaire» instelling gaat. Indien daaraan behoefte zou bestaan, moet de aangelegenheid derhalve worden georganiseerd door de wetgever die «residuaire» bevoegd is, d.i. de nationale wetgever

¹⁵⁹ In twee bijzondere vormen van toezicht is in de bijzondere wet van 12 januari 1989 zelf voorzien: de bovenvermelde machtiging tot onteigening (art. 81), en het vaststellen, door de Vlaamse Executieve en de Franse Gemeenschapsexecutieve, van het begrotings- en rekeningstelsel van de betrokken gemeenschapscommissie (art. 82, § 1). Eveneens in art. 82, § 1, werden de artikelen 50 en 69 van de bijzondere wet betreffende de financiering van de gemeenschappen en de gewesten toepasselijk verklaard op de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en het Verenigd College, hoewel deze wet nog niet bestond op het ogenblik dat de bijzondere wet van 12 januari 1989 werd afgekondigd, evenmin toen zij werd gepubliceerd (op 14 januari). Zij dateert immers van 16 januari 1989. In de verwijzing staan dan ook drie puntjes in plaats van de datum. Dit ontlokte B. PEETERS de vraag «Zetelt Madame Soleil in het Parlement?» (R.W., 1988-89, 997).

¹⁶⁰ B.S., 18 augustus 1989, 14279. Daarbij werd zonder meer de vroegere toezichtsregeling t.a.v. de Franse Commissie voor de Cultuur overgenomen.

¹⁶¹ B.S., 26 augustus 1989, 14791.

¹⁶² Cf. de memorie van toelichting, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 23.

¹⁶³ Artt. 65 en 66 van de bijzondere wet van 12 januari 1989.

¹⁶⁴ In dezelfde zin het advies van de Raad van State bij het ontwerp dat tot het decreet van de Vlaamse Gemeenschap van 5 juli 1989 «tot organisatie van het toezicht op de Vlaamse Gemeenschapscommissie» heeft geleid, *Gedr. St., Vl. Raad*, 1988-89, nr. 209/1, 9.

(*Gedr. St., Kamer*, B.Z. 1988, 10/108t — 420/1-1988, verklarende nota bij het regeringsvoorstel tot herziening van art. 108ter Gw., 2) — en de gemeenschapsraden niet zonder hun executieven decreten uitvaardigen. Deze onzorgvuldigheid werd nog begaan: in art. 68, § 2, wordt duidelijk gezegd dat de verordeningbevoegdheid van de gemeenschapscommissies door de taalgroepen, eventueel de verenigde vergadering en hun respectieve colleges wordt uitgeoefend, terwijl art. 64, § 3, het heeft over de verordeningen van de taalgroepen en de verenigde vergadering, zonder meer.

¹⁵⁵ Zie over het geval waarin verschillende colleges hetzelfde goed zouden (willen) onteigenen, de toelichting verstrekt aan de Raad van State, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 103.

¹⁵⁶ Hetzelfde gold voorheen voor de Verenigde Cultuurcommissies.

¹⁵⁷ Cf. supra.

¹⁵⁸ Hun bevoegdheid «ratione loci» is uiteraard beperkt tot het grondgebied van de negentien gemeenten (art. 62).

inzake de culturele aangelegenheden en het onderwijs ¹⁶⁵, en... de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie zelf inzake de persoonsgebonden aangelegenheden, zoals hierna zal blijken, maar in dat geval heeft toezicht uiteraard geen zin.

3. De vierde gemeenschap

44. Ingevolge artikel 59bis, § 4bis, tweede lid, van de Grondwet zijn het Verenigd College en de Verenigde Vergadering, wat neerkomt op de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, ook nog belast met de uitoefening, op het Brusselse grondgebied (art. 62), van de bevoegdheden «bedoeld in de artikelen 5, 6bis, 8 tot 16, 79, §§ 1 en 3, 92bis en 92ter van de bijzondere wet» (art. 63). Dit zijn alle persoonsgebonden aangelegenheden en alles wat daaraan is vastgeknoopt: wetenschappelijk onderzoek, infrastructuur, dienstgewijze decentralisatie, «implied powers», strafbepalingen, overdracht van de roerende en onroerende goederen van de staat, begrotingen en rekeningen, leningen, instemming met internationale verdragen, onteigening en samenwerking. Artikel 63, tweede lid, van de bijzondere wet van 12 januari 1989 voegt daar nog het specifiek toezicht aan toe ¹⁶⁶.

Dat het om de residuaire bevoegdheid gaat, d.i. voor de Brusselse personen en «bicommunautaire» instellingen, werd in de verf gezet door de vermelding «onverminderd de bevoegdheden van de Franse Gemeenschap en de Vlaamse Gemeenschap», waarvan de decreten immers kracht van wet hebben ten aanzien van de Brusselse «unicommunautaire» instellingen ¹⁶⁷⁻¹⁶⁸.

Met de opsomming in artikel 63 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 van de artikelen van de bijzondere wet van

8 augustus 1980 over de persoonsgebonden aangelegenheden werd een leemte opgevuld van artikel 59bis, § 4bis, tweede lid, van de Grondwet, dat het immers zonder meer heeft over de residuaire bevoegdheid inzake de persoonsgebonden aangelegenheden – «de bevoegdheden (...) die niet zijn toegewezen aan de gemeenschappen» – wat zowel territoriaal als materieel verstaan kan worden. In de bijzondere wet van 8 augustus 1980 zijn immers ook nog verschillende materiële uitzonderingen op de persoonsgebonden aangelegenheden aangebracht. De artikelsgewijze verwijzing maakt die uitzonderingen ook toepasselijk op de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie. Daarvoor blijft nog steeds de nationale wetgever bevoegd.

45. De overdracht van de «residuaire bevoegdheid» inzake de Brusselse persoonsgebonden aangelegenheden van de staat naar de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie werd tot het uiterste doorgevoerd, d.i. tot op het hoogste, wetgevende niveau: in tegenstelling tot de taken die haar werden toebedeeld in het kader van artikel 108ter, § 3, van de Grondwet, zal de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie deze bevoegdheid uitoefenen bij ordonnantie (art. 69, eerste lid), d.i. bij wetskrachtige norm, aangezien artikel 7 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 er uitdrukkelijk op toepasselijk is verklaard (art. 69, tweede lid). Ook voor het overige zijn deze «bicommunautaire ordonnances» identiek met de gewestelijke ordonnances. Zij komen overigens grotendeels op dezelfde wijze tot stand, wat blijkt uit het toepasselijk verklaren van artikel 9 van dezelfde wet en van de artikelen 19, § 1, eerste lid, ¹⁶⁹ en 20 tot 22 ¹⁷⁰ van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 (art. 69, tweede lid) ¹⁷¹.

46. Het toepassen van artikel 9 van de bijzondere wet van 12 januari 1989, waarmee de bovenbeschreven «exceptie van on(grond)wettigheid» ten aanzien van de Brusselse ordonnances is ingevoerd, impliceert de overtuiging van de bijzondere wetgever dat het Arbitragehof ook deze «bicommunautaire ordonnances» op hun overeenstemming met de bevoegdheidsverdelende regels en met de artikelen 6, 6bis en 17 van de Grondwet kan controleren, aangezien precies wegens de rechtsmacht van het Arbitragehof die controle aan de gewone rechtscolleges werd onttrokken ¹⁷². Dit is ook tot uiting gekomen bij de wijziging, in 1988, van artikel 107ter Gw. en bij de totstandkoming van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof. De juistheid van die opvatting staat niet als een paal boven water: het Arbitragehof toetst uitsluitend wetten, decreten en «de in artikel 26bis van de Grondwet bedoelde regels» ¹⁷³, dit zijn de regelen genomen door organen opgericht ingevolge artikel 107quater Gw., en de ordonnances van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie zijn géén van de drie... De onbevoegdheid van het Arbitragehof zou echter elke sanctie op

¹⁶⁵ Met als grondwettelijke grondslag de in onderlinge samenhang gelezen artikelen 108ter, 108bis en 108 Gw.

¹⁶⁶ Aan de Raad van State werd verklaard dat het niet in de bedoeling lag van de regering de Brusselse O.C.M.W. aan dit toezicht te onderwerpen (*ibid.*, 100). Dit blijkt echter niet uit de tekst. Bovendien zal het niet de regering zijn die daarover beslist...

¹⁶⁷ Bij de totstandkoming van de bijzondere wet van 12 januari 1989 werd haast uitsluitend gewag gemaakt van de bevoegdheid van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie ten aanzien van de «bicommunautaire» instellingen, niet ten aanzien van personen die eveneens aan het (rechtstreeks) gezag van de beide grote gemeenschappen ontsnappen. Art. 63 W. 12 januari 1989 – «onverminderd de bevoegdheden van de Franse Gemeenschap en de Vlaamse Gemeenschap...» – en art. 59bis, § 4bis, tweede lid, Gw. – «de bevoegdheden die niet zijn toegewezen aan de gemeenschappen...» – laten echter een ruimere interpretatie toe (in die zin trouwens de minister van Institutionele Hervormingen in de senaatscommissie, *ibid.*, 45). Het zou anders zijn geweest indien het tekstvoorstel van de Raad van State was aanvaard, waarin de bevoegdheid van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie niet «residuaire» maar positief werd omschreven als «Ten aanzien van de instellingen die, wegens hun organisatie, niet kunnen worden geacht uitsluitend te behoren tot de ene of de andere gemeenschap, oefent de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie...» (*ibid.*, 100).

¹⁶⁸ Het uitdrukkelijk verwijzen naar de bevoegdheid van de beide grote gemeenschappen te Brussel toont ook nog aan dat hun daar géén bevoegdheid werd ontnomen, en derhalve geen toepassing werd gemaakt van de zinsnede «tenzij wanneer een (bijzondere meerderheidswet) er anders over beschikt» in artikel 59bis, § 4bis, eerste lid, Gw.

¹⁶⁹ De bij de Grondwet voor de wet «gereserveerde» bevoegdheden.

¹⁷⁰ Bekrachtiging en afkondiging, uitvoering bij verordeningen en besluiten door de Executieve (hier te lezen als «het Verenigd College»), voorafgaande publikatie.

¹⁷¹ Zie ook art. 68, § 1, over het recht van initiatief en art. 73 over hun bekrachtiging en afkondiging.

¹⁷² Advies van de Raad van State, *ibid.*, 67.

¹⁷³ Art. 107ter Gw.; artt. 1 en 26 van de bijzondere wet van 6 januari 1989.

een bevoegdheidsoverschrijding van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, of op een schending van de artikelen 6, 6bis en 17 van de Grondwet wegnemen. Wellicht zal dit ertoe leiden dat artikel 107ter van de Grondwet en de organieke wet op het Arbitragehof op dit stuk soepel worden geïnterpreteerd ¹⁷⁴.

47. Met het toekennen van wetgevende macht aan de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie heeft de bijzondere wetgever een werkelijke nieuwe deelstaat opgericht, die gelet op zijn bevoegdheden in feite een vierde gemeenschap is ¹⁷⁵, die de «Brusselse bicommunautaire persoonsgebonden gemeenschap» genoemd zou kunnen worden, ware het niet dat dit taalkundig niet meer door de beugel kan.

Vanzelfsprekend moest dan ook in bijkomende waarborgen worden voorzien voor de Brusselse Vlamingen, die steeds zeer gevoelig zijn geweest voor de persoonsgebonden aangelegenheden. De belangrijkste is dat de ordonnances op dit stuk, net zoals de andere beslissingen van de Verenigde Vergadering, slechts kunnen worden genomen met een dubbele meerderheid (art. 72, vierde lid). In het Verenigd College is ook in gewaarborgde bevoegdheidspakketten voorzien op het stuk van de persoonsgebonden aangelegenheden: respectievelijk het gezondheidsbeleid en de bijstand aan personen. Het eerste lid van elk van de beide colleges die samen het Verenigd College vormen, kiest een groep, waardoor de andere groep automatisch wordt toegewezen aan het tweede lid (art. 75, tweede en derde lid). Voor elke groep zal er derhalve tegelijk één Vlaming en één Franstalige bevoegd zijn om de beslissingen van het Verenigd College voor te bereiden en uit te voeren.

D. SLOTBESCHOUWING

48. Vooral de in elkaar verstrengelde uitvoering van de artikelen 59bis, § 4bis, tweede lid, en 108ter, § 3, van de Grondwet, toegevoegd aan de eigenlijke Brusselse gewest-

vorming en de overheveling van de agglomeratietaken naar de gewestorganen — de uitvoering van de artikelen 107quater en 108ter, § 2, Gw. — heeft de complexiteit veroorzaakt van het nieuwe Brusselse statuut, dat een niet gemakkelijk te ontwarren kluis is van federalisme en decentralisatie. Terecht wordt gezegd dat niet artikel 107quater, maar artikel 108ter van de Grondwet de belangrijkste grondwetsbepaling is om het statuut van Brussel te doorgronden ¹⁷⁶.

Ook voor de 75 mandatarissen die het systeem zullen bemannen zal het zeker niet eenvoudig zijn zich op het juiste ogenblik van hun juiste hoedanigheid — de «juiste pet» — bewust te zijn: welgeteld tien verschillende functies ¹⁷⁷ kunnen door hen worden vervuld, maar gelukkig niet allemaal tegelijk ¹⁷⁸. Kennelijk om die reden moet in alle rechtsregels de grondwettelijke grondslag ervan worden vermeld ¹⁷⁹: artikel 107quater voor de gewestelijke ordonnances ¹⁸⁰ (art. 8, tweede lid), artikel 108ter, § 2, voor de «agglomeratieverordeningen» van de Raad (art. 52, tweede lid) ¹⁸¹, artikel 108ter, § 3, tweede lid, 1°, voor de verordeningen van de Vlaamse en Franse gemeenschapscommissies in hun hoedanigheid van «inrichtende macht» inzake de gemeenschapsaangelegenheden, artikel 108ter, § 3, tweede lid, 2°, voor hun verordeningen in opdracht van de overeenstemmende gemeenschappen, artikel 108ter, § 3, tweede lid, 3°, voor de verordeningen van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie waarmee zij de «gemeenschappelijke aangelegenheden» regelt, en artikel 59bis, § 4bis, tweede lid, voor haar «bicommunautaire ordonnances» (art. 70). Wie dit zonder spiekbrieftje kan onthouden verdient wellicht een hoger loon dan de helft van een parlementaire vergoeding...

¹⁷⁶ F. DELPÉRÉE, *l.c.*, 5.

¹⁷⁷ Lid van de gewestraad, de gewestexecutieve, de (gewestraad als) agglomeratieraad, de gewestexecutieve als agglomeratiecollege, de Nederlandse taalgroep, de Franse taalgroep, het college van de Vlaamse Gemeenschapscommissie, het college van de Franse Gemeenschapscommissie, de Verenigde Vergadering en het Verenigd College.

¹⁷⁸ Minimum vier (de raadsleden) en maximum acht (de gewone leden van de Executieve).

¹⁷⁹ «Bedoelde regel is noodzakelijk als dezelfde organen bevoegdheden van juridisch verschillende overheden uitoefenen. Die regel maakt het mogelijk de interne en externe wettelijkheid van de aldus genomen normen te controleren» (memorie van toelichting, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 19); «ten einde verwarring te vermijden tussen de gewestelijke en de bicommunautaire ordonnances, tussen de agglomeratieverordeningen en die van de gemeenschapscommissies, de verordeningen van de gemeenschapscommissies welke werden genomen door de commissies als inrichtende machten en de verordeningen die genomen werden op basis van delegatie van de Raden van de gemeenschappen en, ten slotte, de besluiten van het gewest, de agglomeratie en de gemeenschapscommissies. Deze laatste omvatten de uitvoeringsbesluiten van de ordonnances, de besluiten genomen als inrichtende macht en de besluiten genomen op grond van delegatie door de gemeenschappen» (*ibid.*, 24).

¹⁸⁰ Voor de verordeningen van de Executieve is dit niet voorgeschreven, maar de Executieve kan als dusdanig en derhalve onder die naam uitsluitend gewestaangelegenheden «regelen».

¹⁸¹ Hier geldt het voorschrift ook voor de besluiten van de Executieve. «Gewestelijke» executievebesluiten zullen derhalve herkend worden aan de omstandigheid dat zij niets vermelden... Gelukkig is er nog hun preambule.

¹⁷⁴ De minister voor Institutionele Hervormingen deed een opvallende oproep in die richting: «Hoewel sommigen beweren dat het Arbitragehof uitsluitend bevoegd is voor de regionale ordonnances, kunnen we niet anders dan constateren dat de wetgever, door de wet van 1983 en de recente bijzondere wet op het Arbitragehof goed te keuren, het Arbitragehof kennelijk wilde bevoegd maken voor alle normen van wetgevende aard. Het Hof heeft overigens zelf erkend dat het niet alleen bevoegd is om toezicht uit te oefenen op de wetten en decreten maar ook op de bijzondere machtsbesluiten. Terecht mogen we dan ook veronderstellen dat het Hof zich kan genoodzaakt zien om uitspraak te doen over het geheel van de wetgevende akten die in het kader van de instellingen van Brussel-Hoofdstad worden genomen. Met betrekking tot de aard en het werkelijke voorwerp van een akte, heeft het Arbitragehof de door de gerechten gestelde prejudiciële vragen meer dan eens geherformuleerd. Het heeft ook al meermaals het werkelijke voorwerp van een norm aangestipt, wat niet altijd hetzelfde is als het aangekondigde voorwerp. Het is de vraag of een ordonnantie met betrekking tot een bicommunautaire aangelegenheid van een andere aard is dan een communautair decreet» (kamercommissieverslag, *Gedr. St., Kamer*, 1988-89, nr. 661/4, 46). De redenering overtuigt niet helemaal, en mist soms de kern van de zaak, maar een goede verstaander heeft slechts een half woord nodig...

¹⁷⁵ Cf. ook het advies van de Raad van State (*Gedr. St., Senaat*, 1988-89, nr. 514-1, 98) die echter de Duitstalige gemeenschap over het hoofd zag en van een «derde» gemeenschap sprak.

Deze complexiteit werd uiteraard nog in de hand gewerkt doordat de bijzondere wetgever, in tegenstelling tot wat hij heeft gedaan ingevolge artikel 108ter, § 2, van de Grondwet — de overname van de agglomeratiebevoegdheden door de Brusselse gewestorganen — en destijds ingevolge artikel 59bis, § 1, tweede lid, Gw. — de uitoefening van de bevoegdheden van de Vlaamse gewestorganen door de organen van de Vlaamse gemeenschap — niet formeel heeft beslist dat de taalgroepen in de Brusselse Raad en Executieve, of de Raad en de Executieve in hun geheel — het gewest zelf — de rol van de Nederlandse en Franse cultuurcommissies, respectievelijk van de verenigde commissies zouden overnemen, en evenmin dat het Brusselse gewest of zijn Raad en Executieve ook nog de wetgevende macht inzake de «bicommunautaire» persoonsgebonden aangelegenheden zouden uitoefenen, al ware dit wellicht een stuk eenvoudiger geweest. De verklaring schuilt uiteraard in het vermijden van het grondwettelijk bezwaar tegen het opdragen van gemeenschapsbevoegdheden aan gewestorganen. Thans heeft men het omgekeerde gedaan: eerst nieuwe, met gemeenschapsaangelegenheden belaste instellingen opgericht, vervolgens de gewestorganen een andere naam gegeven, ze ook nog tot orgaan aangesteld van die nieuwe instellingen, en één daarvan ook nog tot een (kleine) deelstaat — een vierde gemeenschap — uitgebouwd. In de praktijk komt dit uiteraard op hetzelfde neer. Artikel 107quater Gw. is daarmee echter niet ge-

schonden, aangezien deze bepaling zoals gezegd ook op dit stuk impliciet is gewijzigd met de artikelen 59bis, § 4bis, tweede lid, en 108ter, § 3, Gw.¹⁸² Meteen is gezegd dat het alleszins duidelijker ware geweest artikel 107quater tóch voor herziening vatbaar te verklaren en aan te passen aan wat men werkelijk wou en uiteindelijk ook heeft gedaan.

Hoe dan ook heeft de bijzondere wetgever — wellicht vooral zijn medewerkers — een fraai stukje institutionele spitstechnologie opgevoerd. Ongetwijfeld zal het systeem niet tot ieders bevrediging werken, maar dit hoeft ook niet, wat optimisme wettigt. Het komt echter voor dat het systeem weinig keuze laat: ofwel werkt men samen, ofwel blijft alles geblokkeerd. «Et comme les choses seront forcées d'aller, elles seront forcées d'aller de concert»...

P. VAN ORSHOVEN
Docent K.U.Leuven

¹⁸² Zie *Gedr. St., Kamer*, B.Z. 1988, 10/108t - 420/8-1988, commissieverslag, 2 e.v. De regering was van oordeel dat deze bepalingen niet als een wijziging van art. 107quater konden worden beschouwd, aangezien zij er alleen maar aan werden toegevoegd (zie bijvoorbeeld *Gedr. St., Senaat*, B.Z. 1988, nr. 100-6/2°, commissieverslag, 2).

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER - 16 SEPTEMBER 1988

Voorzitter: de h. Janssens, afdelingsvoorzitter
Rapporteur: de h. Soetaert, afdelingsvoorzitter
Openbaar ministerie: de h. Tillekaerts
Advocaten: mrs. Bützler en Dassesse

**Onrechtmatige daad — Aansprakelijkheid — Dieren —
Fout van het slachtoffer — Bewijslast**

Het arrest dat vaststelt dat de schade ontstaan is door de gedraging van het dier waarvoor verweerder aansprakelijk is, en dat ook eiser, de getroffene, een fout heeft begaan, maar dat op deze laatste de bewijslast legt dat er geen feiten zijn waaruit moet blijken dat de aansprakelijkheid van verweerder te dezen uitgesloten was door de fout van eiser, schendt de artikelen 1315 en 1385 B.W.

Van de W. en C. t/ M.

Over het middel: schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1315, 1382, 1383 en 1385 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het hof van beroep eisers rechtsvordering ongegrond verklaart onder meer op grond: «dat (verweerder) ter

zake de juridische bewaker van het dier gebleven is; dat anderdeels vaststaat dat het ongeval met de eruit voortvloeiende schade is ontstaan door de gedraging van die pony van (verweerder); dat derhalve (verweerder) vermoed moet worden op grond van artikel 1385 B.W. aansprakelijk te zijn; dat (verweerder) zich van die aansprakelijkheid kan bevrijden door het bewijs te leveren dat de schade is ontstaan door een vreemde oorzaak, zoals de daad van het slachtoffer zelf; dat de fout van (eiser) vaststaat en hieraan niets afdoet de omstandigheid dat iedereen de piste betrad; dat mag worden aangenomen dat er geen uitlokking is geweest vanwege (eiser) en zonder zijn aanwezigheid de pony eveneens op de nadarafsluiting ingelopen zou zijn; dat echter niet bewezen is dat, had (eiser) zich in plaats van de plaats waar hij zich bevond, plaats gevat achter de nadarafsluiting buiten de piste, het ongeval en de eruit voortvloeiende schade zich zouden hebben voorgedaan zoals ze zich in concreto voordeden; dat niet uitgesloten is dat hij zich dan uit de voeten had kunnen maken vóór de afsluiting omviel en ook niet uitgesloten is dat bij onmogelijkheid hiervan (eiser) minstens aan verwondingen ontsnapt zou zijn; dat immers volgens zijn zeggen de afsluiting op een vrachtwagen is gevallen, dat ze met andere woorden door die vrachtwagen is tegengehouden en ze waarschijnlijk niet op hem terechtgekomen zou zijn; dat in elk geval het tegengestelde niet aangetoond is; dat het onderhavige ongeval te wijten blijkt te zijn aan de uitsluitende foutieve daad van (eiser) zelf; dat er geen grond is om (ver-

weerder) aansprakelijk te stellen zelfs niet voor een deel ; dat bewuste gedraging van het dier niet in oorzakelijk verband met het ongeval en de schade blijkt te staan»,

terwijl, (...)

tweede onderdeel, wanneer de toepassingsvoorwaarden van artikel 1385 van het Burgerlijk Wetboek vervuld zijn, het slachtoffer alleen aansprakelijk is, indien de eigenaar of, terwijl hij het in gebruik heeft, diegene die zich van het dier bedient aantoon, niet alleen dat tussen de fout van het slachtoffer en de schade een oorzakelijk verband bestaat, maar tevens dat de schade, zoals zij zich heeft voorgedaan, zich ook zonder de vastgestelde daad van het dier zou hebben voorgedaan, zodat het hof van beroep, na te hebben vastgesteld «dat vaststaat dat het ongeval met de eruit voortvloeiende schade is ontstaan door de gedraging van de pony van (verweerder)», en zelfs «dat mag worden aangenomen dat er geen uitlokking is geweest vanwege (eiser) en zonder zijn aanwezigheid, de pony eveneens op de nadarafsluiting ingelopen zou zijn», niet wettig oordeelt dat het onderhavige ongeval te wijten blijkt te zijn aan «de uitsluitende foutieve daad van eerste (eiser) zelf», dat «er geen grond is om (verweerder) aansprakelijk te stellen zelfs niet voor een deel» en «dat bewuste gedraging van het dier niet in oorzakelijk verband met het ongeval en de schade blijkt te staan», zonder vast te stellen dat die schade, zoals zij zich heeft voorgedaan, zich ook zonder de vastgestelde daad van het dier zou hebben voorgedaan (schending van de artikelen 1382, 1383 en 1385 van het Burgerlijk Wetboek); het arrest tevens, na te hebben aangenomen dat verweerder zich van zijn aansprakelijkheid kan bevrijden «door het bewijs te leveren dat de schade is ontstaan door een vreemde oorzaak, zoals de daad van het slachtoffer zelf», en door te oordelen dat «niet bewezen is dat, had (eiser) zich in plaats van de plaats waar hij zich bevond, plaats gevat achter de nadarafsluiting buiten de piste, het ongeval en de eruit voortvloeiende schade zich zouden hebben voorgedaan zoals ze zich in concreto voordeden» en dat in elk geval «niet aangetoond is dat eiser ook in die veronderstelling schade zou hebben geleden», de regel schendt dat op verweerder de bewijslast rustte van het feit dat de schade, zoals ze zich in concreto heeft voorgedaan, niet zou zijn ontstaan zonder de fout van eiser en ook zou zijn ontstaan zonder de vastgestelde daad van het dier (schending van de artikelen 1315 en 1385 van het Burgerlijk Wetboek);

...

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest vaststelt dat de schade ontstaan was door de gedraging van het dier waarvoor verweerder aansprakelijk was, en dat ook eiser een fout had begaan ; dat het arrest, met de overwegingen aangehaald in het onderdeel, op de getroffen eiser, de bewijslast legt dat er geen feiten zijn waaruit moet blijken dat de aansprakelijkheid van verweerder te dezen uitgesloten was door de fout van eiser ;

Dat het arrest aldus de artikelen 1315 en 1385 van het Burgerlijk Wetboek schendt ;

Dat het onderdeel in zoverre gegrond is ;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 25 NOVEMBER 1988

Voorzitter : de h. Janssens, afdelingsvoorzitter

Rapporteur : de h. Matthijs

Openbaar ministerie : de h. Declercq

Advocaten : mrs. De Bruyn en Bützler

Hoofdelijkheid en ondeelbaarheid – Door misdrijf veroorzaakte schade – Art. 50 Sw. – Onopzettelijk toebrengen van slagen of verwondingen

Krachtens art. 50 Sw. zijn alle wegens een zelfde misdrijf veroordeelde personen hoofdelijk gehouden tot vergoeding van de schade die door het misdrijf aan de benadeelden is veroorzaakt, welke ook de graad van deelneming van ieder van hen aan het gemeenschappelijk misdrijf zij en al was er tussen de veroordeelden noch voorafgaande afspraak noch eenheid van optreden.

Dat geldt ook ingeval twee personen wegens overtreding van de artt. 418 en 420 Sw. zijn veroordeeld, omdat zij door hun samenlopende fouten slagen of verwondingen hebben toegebracht aan dezelfde derden, ook al zijn de bestanddelen van hun fouten, die het gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg uitmaken, verschillend.

T. e.a. t/ D. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 17 februari 1986 door het Hof van Beroep te Gent gewezen ;

Over het eerste middel : schending van de artikelen 50 van het Strafwetboek, 26 van de wet van 17 april 1878 houdende de Voorafgaande Titel van het Wetboek van Strafvordering, 1206, 1213, 1214, 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek, en van het algemeen rechtsbeginsel van het gezag van gewijsde erga omnes in strafzaken,

doordat het bestreden arrest, in navolging van het beroepen vonnis, na de verhaalsvordering van de Caisse Primaire d'Assurances Maladie N° 59 tegen de verweerders te hebben ingewilligd, rechtdoende op de vordering in tussenkomst en vrijwaring, door de verweerders tegen de eisers gericht, deze toelaatbaar verklaart en gegrond ten belope van de tegenwaarde van 8.323,81 FF, meer de vergoedende interest tussen 13 december 1974 en 19 september 1978 en de gerechtelijke interest vanaf 20 september 1979, en de eisers veroordeelt in vier vijfde van de kosten in beide instanties verbonden aan de vordering tot vrijwaring, na te hebben vastgesteld dat de strafbare feiten zich hebben voorgedaan op 13 december 1974, datum van de aanrijding, en na te hebben vastgesteld dat de verweerders de eisers in tussenkomst en vrijwaring hebben gedagvaard bij exploit van 23 december 1980, meer dan vijf jaar na de datum der strafbare feiten, en doordat het arrest de exceptie van verjaring van de eisers afwijst om de volgende redenen : «Krachtens art. 50 Sw. zijn alle wegens een zelfde misdrijf veroordeelde personen hoofdelijk gehouden tot teruggave en schadevergoeding. (Eiser) en (verweerder) zijn tegenover de slachtoffers hoofdelijk tot schadeloosstelling gehouden omdat zij wegens een zelfde misdrijf (hun onopzettelijke slagen of verwondingen te hebben toegebracht), zijn veroordeeld. Voor zover (verweerder), als hoofdelijke schuldenaar, de gehele schuld zou hebben be-

taald, kan hij van (eiser) diens aandeel in die schuld terugvorderen. Deze vordering vindt niet haar oorsprong in een misdrijf, maar wel in de artt. 1213 en 1214 B.W., die aan de betalende hoofdelijke schuldenaar een dergelijk terugvorderingsrecht toekennen. Een dergelijke terugvordering heeft geen speciale verjaringstermijn, zodat die vordering tot bijdrage in de hoofdelijke schuld, niet is onderworpen aan de verjaring die in art. 26 V.T.Sv. is bepaald. Het wordt niet betwist dat de hoofdvordering tot betaling, die wel een burgerlijke rechtsvordering is volgens uit een misdrijf, tijdig is ingesteld. Art. 1206 B.W. bepaalt dat vervolgingen tegen een van de hoofdelijke schuldenaars de verjaring stuiten ten aanzien van allen. Door de dagvaarding van 20 september 1978 werd derhalve ook t.a.v. (eiser), die solidaire medeschuldenaar is, de verjaring van de vordering van de slachtoffers en de in hun rechten gesubrogeerde verzekeraar gestuit. De vordering m.b.t. de hoofdschuld was derhalve nog niet verjaard t.a.v. (eiser), zodat, wanneer de hoofdelijke medeschuldenaar de niet uitgedoofde schuld betaalt, hij van (eiser) terugbetaling van diens aandeel in die schuld kan vorderen».

terwijl, eerste onderdeel, artikel 50 van het Strafwetboek bepaalt dat, ten aanzien van de slachtoffers van een misdrijf, krachtens de wet hoofdelijk zijn gehouden tot teruggave en schadevergoeding alle wegens een zelfde misdrijf veroordeelde personen, en het begrip «een zelfde misdrijf» in de zin van artikel 50 van het Strafwetboek niet alleen impliceert dat twee of meer personen worden gesanctioneerd op basis van dezelfde wettelijke bepaling, maar vooral dat ze met hetzelfde misdadig opzet één en hetzelfde strafbare feit hebben gepleegd; eensdeels, eiser bij correctioneel vonnis van 24 juni 1976 van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Ieper veroordeeld is tot een geldboete van 100 frank, voor de hem ten laste gelegde feiten A, C en D samen, met andere woorden, voor het onopzettelijk toebrengen van slagen en verwondingen aan de inzittenden van zijn voertuig, voor het voeren van een niet aan de omstandigheden aangepaste snelheid (artikel 27.1 van het koninklijk besluit van 14 maart 1968) en voor het rijden met een hogere dan de wettelijk toegelaten snelheid (artikelen 1 en 5 van het koninklijk besluit van 8 november 1974); anderdeels, verweerder bij datzelfde vonnis veroordeeld is tot een geldboete van 100 frank voor de hem ten laste gelegde feiten A, B en E samen, met andere woorden, voor het onopzettelijk toebrengen van slagen en verwondingen aan de inzittenden van het voertuig van eiser en aan eiser zelf (telastlegging E), en wegens het hinderen van het tegemoetkomende verkeer bij het veranderen van rijrichting (artikel 25.3 van het koninklijk besluit van 14 maart 1968); de appelrechters niet vaststellen en niet hebben kunnen vaststellen dat de voorwaarden vervuld waren om te oordelen dat eiser en verweerder door de strafrechter voor «een zelfde misdrijf» veroordeeld zijn; de strafbare feiten en gedragingen waarvoor de toenmalige beklaagden respectievelijk veroordeeld zijn, verschillend zijn nu onder meer de onvoorzichtigheid verschillend is; zodat het arrest, op grond alleen van de vaststelling dat eiser en verweerder beiden veroordeeld zijn wegens het toedienen van onvrijwillige slagen en verwondingen aan de inzittenden van het voertuig van eiser, niet wettig heeft kunnen beslissen dat eiser en verweerder voor een zelfde misdrijf veroordeeld zijn en daarom solidaire gehouden zijn ten aanzien van de slachtoffers van de op 14 december 1974 gebeurde aanrijding (schending van artikel 50 van het Strafwetboek), en het arrest eveneens ten

onrechte beslist dat de vordering, door de verweerders tegen de eisers ingesteld meer dan vijf jaar na de strafbare feiten, niet verjaard was nu zowel de toepassing van de artikelen 1213 en 1214, als van artikel 1206 van het Burgerlijk Wetboek het bestaan veronderstelt van hoofdelijk gehouden schuldenaars (schending van de artikelen 1206, 1213, 1214 van het Burgerlijk Wetboek en 26 van de wet van 17 april 1878);

...

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat, krachtens artikel 50 van het Strafwetboek, alle wegens een zelfde misdrijf veroordeelde personen hoofdelijk gehouden zijn tot vergoeding van de schade die door het misdrijf aan de benadeelden is veroorzaakt, welke ook de graad van deelneming van ieder van hen aan het gemeenschappelijk misdrijf zij, en al was er tussen de veroordeelden noch voorafgaande afspraak, noch eenheid van optreden;

Overwegende dat zulks ook geldt ingeval, zoals te dezen, twee personen wegens overtreding van de artikelen 418 en 420 van het Strafwetboek zijn veroordeeld, omdat zij door hun samenlopende fouten slagen of verwondingen hebben toegebracht aan dezelfde derden, ook al zijn de bestanddelen van hun fouten, die het gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg uitmaken, verschillend;

Overwegende dat het bestreden arrest derhalve, met verwijzing naar het arrest van 10 januari 1978, wettig beslist dat eiser en verweerder, met betrekking tot de door hen aan de getroffen Chantal R., Paulette D. en Annie D. bij gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg toegebrachte slagen of verwondingen, wegens een zelfde misdrijf veroordeeld zijn en dat zij dientengevolge, krachtens artikel 50 van het Strafwetboek, «tegenover (die) slachtoffers hoofdelijk tot schade-loosstelling gehouden zijn»;

Dat het onderdeel faalt naar recht;

...

NOOT – Zie in dezelfde zin Cass., 22 december 1947, *Arr. Verbr.*, 1947, 425, *Pas.*, 1947, I, 555; Cass., 3 oktober 1949, *Arr. Verbr.*, 1950, 46, *Pas.*, 1950, I, 47; Cass., 4 december 1950, *Arr. Verbr.*, 1951, 158, *Pas.*, 1951, I, 201; Cass., 5 april 1954, *Arr. Verbr.*, 1954, 530, *Pas.*, 1954, I, 691. De conclusie van de advocaat-generaal Declercq bij bovenstaand arrest is gepubliceerd in *Arr. Cass.*, 1988-89, nr. 181.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 30 DECEMBER 1988

Voorzitter: de h. Janssens, afdelingsvoorzitter

Rapporteur: de h. Soetaert, afdelingsvoorzitter

Openbaar ministerie: de h. Tillekaerts

Advocaat: mr. Simont

Onrechtmatige daad – Aansprakelijkheid – Zaken – Gebrek – Tegenstrijdigheid – Warenhuis – Structuur – Beoordeling

Het is niet tegenstrijdig te oordelen dat de vloer van de parfumerie-afdeling van een warenhuis «als dusdanig»,

d.w.z. beschouwd zonder de toegevoegde gladheid, geen gebrek vertoonde, maar dat de vloer door de toevoeging van een glad produkt een structuur had verkregen die abnormaal was.

Onaantastbaar in feite is het oordeel van de rechter dat het gemorste produkt met de vloer van de parfumerieafdeling één structuur vormde, waardoor de vloer een gebrek vertoonde. De rechter miskent aldus niet het wettelijk begrip «gebrek van de zaak».

N.V. G. t/ Vennootschap N.

Gelet op het bestreden arrest, op 25 februari 1987 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

Over het middel: schending van de artikelen 97 van de Grondwet en 1384, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het hof van beroep het hoger beroep van eiseres ontvankelijk doch ongegrond verklaart en haar veroordeling door de eerste rechter bevestigt, op grond : «dat niet wordt betwist dat de vloer als dusdanig geen inherent gebrek vertoonde ; dat het beroepen vonnis terecht vaststelt dat het te dezen om een samengestelde zaak gaat nu er zich op deze vloer roomijs bevond en dit aldaar beschouwd dient te worden als een vreemd bestanddeel dat intrinsiek met de vloer verbonden was ; dat echter de aanwezigheid van resten van een per definitie glad produkt zoals roomijs op de vloer van een warenhuis, rekening houdend met de concrete omstandigheid dat het een parfumerieafdeling betreft, deze vloer niet meer geschikt maakt voor een normaal en onschadelijk gebruik ; dat de plaats voor het publiek toegankelijk is en de klanten in deze welbepaalde afdeling redelijkerwijze niet bedacht hoeven te zijn op de aanwezigheid op de vloer van roomijsresten ; dat zij geen uitzonderlijke voorzichtigheid dienen aan de dag te leggen en het enkele feit in deze afdeling voorbij te gaan of te circuleren van de gebruikers van deze vloer geen bijzondere zorgvuldigheid vereist ; dat uit de aard van de bevuiling, namelijk een roomijsrest afgeleid wordt dat deze slechts plaatselijk en niet bijzonder opvallend was ; dat bij het slachtoffer geen fout wordt bemerkt ; dat de schadeberokkenende zaak, te dezen de vloer van de parfumerieafdeling bevuild met een roomijsrest, op het moment dat de schade werd veroorzaakt afweek van de normale structuur die de gebruikers mogen verwachten ; dat deze vloer aldus ter plaatse zijn normale functie niet meer kon vervullen nu zijn gesteldheid abnormaal was ; dat het gebrek van de vloer van de parfumerieafdeling hierdoor is aangetoond ; dat het (hof van beroep) zulks afleidt uit de gegevens eigen aan deze welbepaalde zaak en dit niet tegengesproken wordt door de door (eiseres) aangehaalde rechtspraak in andere eventueel gelijksoortige maar niet identieke zaken ; dat de abnormale aanwezigheid van roomijs de rechtstreekse oorzaak was van het uitglijden en de val van het slachtoffer ; dat uit de beschikbare gegevens afgeleid wordt dat, zonder het eerder aangetoond gebrek, de schade zich niet zou hebben voorgedaan zoals dit thans het geval is ; dat (eiseres) voor het overige slechts haar reeds voor de eerste rechter ontwikkelde argumenten herhaalt ; dat het beroepen vonnis deze op afdoende wijze heeft beantwoord en het (hof van beroep) deze bevestigt ; dat dit met name het geval is wat betreft de vaststelling dat het te dezen onverschillig is of het gebrek aan de samengestelde zaak slechts tijdelijk was of al dan niet gevolg was van de tussenkomst van een derde ; dat,

nu de aansprakelijkheid op grond van artikel 1384, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek vaststaat, het niet relevant is de eventuele andere aansprakelijkheidsgronden te onderzoeken»,

terwijl, eerste onderdeel, het tegenstrijdig, minstens dubbelzinnig of onnauwkeurig is, enerzijds, vast te stellen dat de vloer van de parfumerieafdeling van het warenhuis van eiseres geen inherent gebrek vertoonde, maar anderzijds, niettemin te beslissen dat die vloer door de aanwezigheid van een roomijsrest afweek van de normale structuur die de gebruikers ervan mochten verwachten en derhalve met een gebrek was behept, zodat het arrest, waarvan de overwegingen door een tegenstrijdigheid, minstens een dubbelzinnigheid of een onnauwkeurigheid, zijn aangetast, niet regelmatig is gemotiveerd (schending van artikel 97 van de Grondwet), en niet wettelijk is verantwoord aangezien niet kan worden bepaald welke betekenis het hof van beroep aan het wettelijk begrip «gebrek van de zaak» hecht (schending van artikel 1384, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek) ;

tweede onderdeel, overeenkomstig artikel 1384, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek, enkel een abnormaal kenmerk of een abnormale gesteldheid waardoor aan derden schade kan worden berokkend, een gebrek van de zaak is ; de abnormale plaats die roomijsresten op de vloer van een parfumerieafdeling innemen, geenszins als een abnormaal kenmerk of een abnormale gesteldheid van die vloer in aanmerking komt, zodat het hof van beroep, na te hebben vastgesteld dat de vloer van de parfumerieafdeling geen inherent gebrek vertoonde, niet zonder schending van het wettelijk begrip «gebrek van de zaak» heeft kunnen beslissen dat die vloer door de aanwezigheid van een roomijsrest afweek van de normale structuur die de gebruikers ervan mochten verwachten en dat die vloer, omdat hij zijn normale functie door toedoen van de roomijsrest niet meer kon vervullen, een abnormale gesteldheid vertoonde (schending van artikel 1384, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek) :

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest oordeelt dat de vloer van de parfumerieafdeling «als dusdanig», dat wil zeggen beschouwd zonder de toegevoegde gladheid, geen gebrek vertoonde, maar dat de vloer door de toevoeging van een glad produkt een structuur had verkregen die abnormaal was ;

Dat in zodanig oordeel geen tegenstrijdigheid schuilt ;

Dat het onderdeel in zoverre feitelijke grondslag mist ;

Overwegende dat in het onderdeel voor het overige niet wordt bepaald in welke van de mogelijke interpretaties van het arrest de beslissing onwettig zou zijn, noch waardoor, anders dan door de hiervoren verworpen tegenstrijdigheid, de aangevoerde onnauwkeurigheid het Hof zou verhinderen de wettigheid van de beslissing na te gaan ;

Dat het onderdeel in zoverre niet ontvankelijk is ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest oordeelt dat het gemorste produkt met de vloer van de parfumerieafdeling één structuur vormde, waardoor de vloer een gebrek vertoonde ;

Dat dit oordeel onaantastbaar is in feite ;

Dat het arrest aldus het wettelijk begrip «gebrek van de zaak» niet miskent ;

Dat het onderdeel niet kan worden aangenomen ;

...

NOOT—Zie Cass., 4 juni 1987, *R.W.*, 1987-88, 1358, *Arr. Cass.*, 1986-87, nr. 596, met conclusie van de advocaat-generaal Declercq.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

19e KAMER — 8 JANUARI 1988

Raadsheer : de h. Van Orshoven

Advocaten : mrs. Van Rillaar loco Houtekier en De Winter loco Neels

Overeenkomst — Voorwerp — Strijdigheid met de openbare orde — Sanctie — Nietigheid — Herstel in de oorspronkelijke toestand — Rechtsspreuk «In pari causa...» — Toepassingsgebied — Terugbetaling van door de Staat ten onrechte uitbetaalde wedden

De nietigheid van een rechtshandeling geeft in de regel, maar niet noodzakelijk, aanleiding tot herstel van de zaken in hun oorspronkelijke toestand. In feite dient de omvang van de sanctie te worden bepaald aan de hand van de aard en het doel van het overtreden wetsvoorschrift en van het milieu waarop deze sanctie inwerkt.

De regel van de teruggave kan aldus worden getemperd door de toepassing van de rechtsspreuk «In pari causa turpitudinis cessat repetitio». Deze rechtsspreuk kan niet alleen op overeenkomsten, maar ook op rechtshandelingen in het algemeen worden toegepast, niet alleen bij inbreuk op de goede zeden, maar tevens in geval van inbreuk op de openbare orde.

Er bestaat aanleiding voormelde rechtsspreuk toe te passen wanneer de Belgische Staat terugbetaling vordert van de wedden die een leraar ten onrechte heeft ontvangen wegens inbreuk op de onverenigbaarheidsreglementering, nu beide partijen met kennis van zaken een met de openbare orde strijdige toestand hebben laten ontstaan en laten voortbestaan, en het behoud van de ten onrechte uitbetaalde wedde geen blijvende verstoring van de maatschappelijke orde te weegbrengt, maar de terugbetaling ervan integendeel het rechtsbewustzijn zou schokken.

Belgische Staat t./ De R.

Overwegende dat de oorspronkelijke vordering, ongegrond verklaard door de eerste rechter, ertoe strekt geïntimeerde te horen veroordelen om aan appellant het bedrag van 310.672 frank in hoofdsom terug te betalen, dat appellant hem heeft uitbetaald als wedde wegens prestaties als leraar aan de Koninklijke Militaire School (K.M.S.) die werden geleverd in strijd met het cumulatieverbod vervat in artikel 1 van de wet van 6 augustus 1931 ;

Overwegende dat geïntimeerde bij K.B. van 29 oktober 1963 tot taalleraar (Duits) aan de K.M.S. werd benoemd ;

Overwegende dat hij bij de wetgevende verkiezingen van 17 december 1978 tot senator werd verkozen ; dat hij op 11 januari 1979 de grondwettelijke eed als senator heeft afgelegd ;

Overwegende dat hij, op grond van de wet van 6 augustus 1931 houdende de vaststelling van onverenigbaarheden be-

treffende de leden van de wetgevende kamers, bij K.B. van 4 april 1980 uit zijn ambt van taalleraar werd ontheven ;

Overwegende dat bij K.B. van 14 oktober 1980 werd besloten dat zijn ambt van taalleraar op 11 januari 1979 een einde heeft genomen ; dat, bij hetzelfde K.B., het K.B. van 4 april 1980 werd ingetrokken ;

Overwegende dat de annulatieberoepen die door geïntimeerde tegen deze koninklijke besluiten werden ingesteld, verworpen werden bij arrest nr. 23.743 van 1 december 1983 van de Raad van State ;

Overwegende dat geïntimeerde vanaf 11 januari 1979 tot april 1980 het ambt van taalleraar is blijven uitoefenen ; dat hij voor de tijdens deze periode geleverde prestaties 310.672 frank wedde heeft ontvangen ;

Overwegende dat appellant terugbetaling van deze wedde vordert op grond dat geïntimeerde «deze ontvangen heeft in strijd met bepalingen die van openbare orde zijn» ;

Overwegende dat de onverenigbaarheid in kwestie inderdaad de openbare orde raakt, hetgeen door geïntimeerde niet wordt betwist ; dat uit het K.B. van 14 oktober 1980 en het arrest nr. 23.743 van 1 december 1983 van de Raad van State eveneens blijkt dat de statutaire band die tussen partijen bestond op grond van deze onverenigbaarheid een einde heeft genomen op 11 januari 1980 ;

Overwegende dat de levering van prestaties sedert 11 januari 1980 en de uitbetaling van wedde voor deze prestaties derhalve door nietigheid zijn aangetast ;

Overwegende dat de nietigheid van een rechtshandeling in de regel, maar niet noodzakelijk, aanleiding geeft tot herstel van de zaken in hun oorspronkelijke toestand ; dat in feite de omvang van de sanctie dient te worden bepaald aan de hand van de aard en het doel van het overtreden voorschrift en het milieu waarop deze sanctie inwerkt (Van Gerven W., *Algemeen deel*, nr. 128) ;

Overwegende dat de regel van de teruggave aldus kan worden getemperd door toepassing van de rechtsspreuk «In pari causa turpitudinis cessat repetitio» ; dat deze rechtsspreuk niet alleen op overeenkomsten maar op de rechtshandelingen in het algemeen kan worden toegepast (Van Gerven W., *ibid.*, nr. 132) ; dat zij niet alleen toepassing kan vinden bij inbreuk op de goede zeden maar tevens in geval van inbreuk op de openbare orde (Cass., 8 december 1966, *R.C.J.B.*, 1967, 5) ;

Overwegende dat appellant ten onrechte beweert dat hij niet op de hoogte was van het bestaan van de onverenigbaarheid ; dat geïntimeerde weliswaar het departement niet op de hoogte heeft gebracht door middel van het gebruikelijke formulier ; dat de organen van appellant evenwel op de hoogte waren van de toestand zoals blijkt uit de brief die de commandant van de K.M.S. op 10 januari 1979 aan geïntimeerde toezond ; dat beide partijen met kennis van zaken een met de openbare orde strijdige toestand hebben laten ontstaan en laten voortbestaan ;

Overwegende dat de door geïntimeerde met inbreuk op de onverenigbaarheid in kwestie geleverde prestaties door hun aard zelf niet kunnen worden teruggegeven ; dat appellant dan ook een buitensporig voordeel zou trekken uit de terugbetaling van de wedde, te meer daar de schuld van geïntimeerde zeker niet zwaarder is dan die van de organen van appellant die als hoofd van een staatsinstelling bijzondere zorg dienden te besteden aan de naleving van de wettelijkheid ;

Overwegende dat het behoud door geïntimeerde van de ten onrechte uitbetaalde wedde geen blijvende verstoring van de maatschappelijke orde teweegbrengt; dat integendeel de terugbetaling ervan het rechtsbewustzijn zou schokken;

Overwegende dat er ter zake dan ook aanleiding is tot toepassing van de rechtsspreuk «In pari causa...»; dat appelland derhalve geen aanspraak kan maken op terugbetaling;

...

NOOT – Bovenstaand arrest is in kracht van gewijsde gegaan.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

13e KAMER – 25 SEPTEMBER 1989

Voorzitter: mevr. Bourgeois

Advocaten: mrs. de Roy loco Crucke en Peeters

Burgerlijke rechtspleging – Vatbaarheid voor beslag – Bestaansminimum – Alimentatievordering

De bedragen uitgekeerd als bestaansminimum zijn volledig voor beslag vatbaar in handen van het O.C.M.W. door een alimentatieschuldeiser. De beperkingen van het beslagbaar gedeelte bedoeld in de artt. 1408 en 1410 Ger. W. vinden geen toepassing.

Van O. t/ V.

Overwegende dat appellante aanvoert dat de bestreden beschikking ten onrechte het uitvoerend beslag onder derden, in handen van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn te Antwerpen gelegd bij exploit van 27 mei 1988 heeft opgeheven;

Overwegende dat geïntimeerde opwerpt dat hij geen enkel beroepsinkomen heeft en afhankelijk is van het bestaansminimum dat hem door het O.C.M.W. te Antwerpen wordt betaald, en dat op grond van art. 1410, § 2, 7°, Ger. W. dit bedrag niet voor beslag vatbaar is;

Overwegende dat bij vonnis van de Vrederechter van het kanton Ronse van 6 januari 1986 geïntimeerde is veroordeeld om aan appellante te betalen als onderhoudsgeld voor beide kinderen van partijen de som van 2.500 fr. per kind;

Overwegende dat geïntimeerde op grond van art. 223 B.W. is veroordeeld tot het betalen van onderhoudsgeld; dat art. 1412, 1°, Ger. W. o.m. bepaalt dat de beperkingen bedoeld in de artt. 1409 en 1410 niet van toepassing zijn wanneer het beslag wordt verricht wegens onderhoudsverplichtingen bedoeld in art. 223 B.W.;

Overwegende dat geïntimeerde ten onrechte opwerpt dat art. 1412 Ger. W. dubbelzinnig is en dat moet worden aangenomen dat dit artikel slechts verwijst naar de beperkingen bepaald bij art. 1410, § 1, Ger. W.; dat immers, indien de wetgever een dergelijke beperking had willen invoeren, hij uitdrukkelijk art. 1410, § 1, had vermeld, terwijl art. 1412 Ger. W. duidelijk verwijst naar art. 1410 zonder enige beperking;

Overwegende dat de beperkingen bepaald in art. 1410 Ger. W. niet van toepassing zijn wanneer het beslag wordt verricht voor onderhoudsgelden, bepaald in art. 1412 Ger.

W.; dat de bedragen uitgekeerd als bestaansminimum volledig voor beslag vatbaar zijn in handen van het O.C.M.W. door een schuldeiser van onderhoudsschulden (G. de Leval, *Traité des saisies*, 1988, nr. 91, D, p. 177, met verwijzing naar de parlementaire voorbereiding m.b.t. de wijziging van art. 1412 Ger. W. door de wet van 31 maart 1987 in voetnoot 710 op p. 178);

Overwegende dat, in zoverre geïntimeerde nog een beroep zou doen op art. 25, 1°, van de universele verklaring van de rechten van de mens van 10 december 1948, deze tekst geen directe toepassing vindt;

...

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 4 OKTOBER 1989

Voorzitter: de h. Vandeplas (rapporteur)

Raadsheren: de hh. Verstreken en Luyckx

Openbaar ministerie: de h. De Swaef, advocaat-generaal

Advocaten: mrs. Benijts, De Roo-Neven, Raskin en Bartolomivis

Heling – Gesloken goederen

De aankoop van goederen waarvan men weet dat ze bij sluik invoer in het land zijn gebracht maakt geen heling uit daar bij sluik invoer de goederen niet werden «verkregen» door middel van een misdaad of een wanbedrijf in de zin van art. 505 Sw.

T. t. Van M. e.a.

...

Overwegende dat Georgette P. wordt vervolgd wegens heling van 10 à 15 sloffen sigaretten; dat E. T. heeft verklaard dat hij deze sigaretten te koop heeft aangeboden aan deze beklaagde en dat deze toegeeft dat ze hiervoor een som van 10.000 frank betaalde;

Overwegende dat deze beklaagde toegeeft dat ze een vaag vermoeden had dat «het geen zuivere koffie was»; dat ze wist dat Eddy T. chauffeur was bij een internationale vervoermaatschappij en dat ze dacht dat het wellicht om gesmokkelde koopwaar ging; dat echter de aankoop van goederen waarvan men weet dat ze bij sluik invoer in het land zijn gebracht geen heling uitmaakt daar bij sluik invoer de goederen regelmatig zijn aangekocht en niet werden «verkregen» door een misdaad of een wanbedrijf in de zin van artikel 505 van het Strafwetboek; dat de feiten van de telastlegging dan ook niet bewezen zijn ten aanzien van Georgette P.;

NOOT – In dezelfde zin: Cass., 16 oktober 1950, *Pas.*, 1951, I, 61.

ARBEIDSHOF TE GENT AFDELING BRUGGE

8e KAMER – 19 MEI 1989

Voorzitter : de h. Ampe

Raadsheren in sociale zaken : de hh. Adriaens en Vandenbergh

Advocaten : mrs. Leenknecht loco Vercruysse en Martens

Arbeidsovereenkomst – Deeltijdovereenkomst – Begrip – Roepcontract – Potestatieve voorwaarde – Gebrek aan verbintenis – Nietigheid – Gevolg – Arbeidsduur – Begrip – Loon – Vakantiegeld

De arbeidsovereenkomst waarbij de werknemer wordt aangeworven voor een arbeidsduur gaande van 0 tot 40 uren, voor zover en in de mate waarin hij door de werkgever wordt opgeroepen, is geen overeenkomst voor deeltijdse arbeid. Een dergelijke overeenkomst is nietig aan de zijde van de werkgever.

Nu de werknemer in zo een geval praktisch 40 uren per week ter beschikking moet staan van de werkgever, heeft hij aanspraak op het loon en het vakantiegeld beantwoordend aan die arbeidsduur.

P.V.B.A. R. t/ V.

Over het voorwerp van de betwisting

Geïntimeerde was tewerkgesteld bij appellante van 25 maart 1983 tot 5 november 1983, met een schriftelijke arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd, opgesteld op 25 maart 1983, als hulpverkoopster.

Artikel 2 van die arbeidsovereenkomst bepaalt dat het werkrooster en de andere aangelegenheden in verband met de arbeidstijd vastgesteld zijn in het arbeidsreglement en dat volgende afwijkingen echter zowel door de werkgever als door de bediende worden aanvaard. Daarbij wordt dan vermeld «Beperkte Tewerkstelling» en verwezen naar artikel 10. In artikel 10 verklaart de bediende dat zij een afschrift heeft ontvangen van het arbeidsreglement en alle bepalingen ervan aanvaardt die alsdan van kracht zijn.

In artikel 11 wordt dan bovendien o.a. nog uitdrukkelijk overeengekomen : «A. de hulpverkoopster wordt aangeworven voor een tewerkstelling welke kan variëren van nul uren tot veertig uren per week ; B. de hulpverkoopster zal zich telkensmale verplicht moeten aanbieden wanneer de werkgever hierom verzoekt (minstens één dag op voorhand) ; C. de hulpverkoopster wordt aangeworven voor de winkel te Brugge, maar bovendien zal de verkoopster iedere zondag tewerkgesteld kunnen worden in de winkel te Knokke (...)».

Geïntimeerde was tot en met 25 oktober 1983 voltijds tewerkgesteld. Vanaf 26 oktober 1983 werd de beperkte tewerkstelling ingevoerd. Op 5 november 1983 werd aan geïntimeerde meegedeeld dat zij zich pas op 12 november 1983 opnieuw diende aan te melden. Op 9 november 1983 liet zij, bij aangetekend schrijven, weten dat zij dit als een contractbreuk van haar werkgever beschouwde. De werkgever betwistte zulks, bij aangetekend schrijven van 25 november 1983, uitdrukkelijk. Niettegenstaande herhaalde uitnodigingen per aangetekende brief en via werkmakkers, bood geïntimeerde zich niet opnieuw aan op het werk.

...

Beoordeling

Uit de tekst van de arbeidsovereenkomst van 25 maart 1983 kan niet worden opgemaakt dat partijen de wil hadden een arbeidsovereenkomst af te sluiten in de zin van de wet op de deeltijdse arbeid van 23 juni 1981 (art. 11bis, W.A.O.).

Die wet zelf houdt geen bepaling in van een arbeidsovereenkomst voor deeltijdse arbeid. Tijdens de voorbereiding ervan sloot de regering zich aan bij de bepaling van het Internationaal Arbeidsbureau, die ook aangehaald werd in het advies nr. 655 van de N.A.R. en waarin deeltijdse arbeid wordt omschreven als «arbeid die *regelmatig* en *vrijwillig* gedurende een kortere periode dan de normale wordt verricht» (zie R. Blanpain, *Deeltijdse arbeid. De wet van 23 juni 1981*, blz. 12, alsook F. Vandamme, «Droit social et travail à temps partiel», in *J.T.T.*, 1981, 256 ; zie ook de commentaar onder artikel 1 van de C.A.O. nr. 35 van 27 februari 1981, algemeen verbindend verklaard bij K.B. van 21 september 1981 *B.S.*, 6 oktober 1981).

In dezelfde voorbereidende teksten en in dezelfde commentaar onderscheidt men de deeltijdarbeid van het gelegenhedswerk, de tijdelijke arbeid en het seizoenwerk, terwijl appellante, op blz. 2 van haar verzoekschrift tot hoger beroep, uitdrukkelijk zelf verklaart dat zij typische seizoenwinkels exploiteert, zodat het blijkbaar haar bedoeling was een seizoencontract te sluiten, waarbij ze echter naliet een contract voor een bepaalde tijd op te maken.

Gelet op de bepalingen van de arbeidsovereenkomst van 25 maart 1983, onder artikel 11A, B en C, voldoet de tewerkstelling van geïntimeerde zeker niet aan het begrip «regelmatig», moet zij als een «*onregelmatige* dienstbetrekking» worden aangemerkt en is deze arbeidsovereenkomst en de daaruit voortvloeiende betrekkingen tussen werkgeefster en werknemster niet onderworpen aan de wet van 25 maart 1983 en de C.A.O. nr. 35 (K.B. 21 september 1981, *B.S.*, 6 oktober 1981) betreffende de deeltijdse arbeid.

De clausules van artikel 11 A, B en C, zijn gekenmerkt door een absolute flexibiliteit : de werknemster wordt aangeworven voor een arbeidsduur gaande van 0 tot 40 uren, moet zich telkens verplicht aanbieden wanneer de werkgeefster minstens één dag op voorhand erom verzoekt, en wordt bovendien iedere zondag tewerkgesteld.

...

Praktisch gezien betekent dat systeem dat geïntimeerde onbeperkt de hele week en ook de zondag ter beschikking moest zijn, waarbij zij evengoed voltijds als helemaal niet tewerkgesteld kan worden en waarbij haar al dan niet tewerkstelling of de hoegrootheid ervan op elk ogenblik afhing van de wil van de werkgeefster, en ze zich moest aanbieden als de werkgeefster er minstens één dag op voorhand om verzocht.

Ter zake gaat het dus om een louter potestatieve voorwaarde die de nietigheid van de verbintenis tot gevolg heeft aan de kant van de schuldenares, *in casu* de werkgeefster-appellante, daar het al of niet verstrekken van werk en de hoeveelheid werk uitsluitend van haar wil afhing ; die nietigheid vloeit ook voort uit het gebrek aan verbintenis : het stond de werkgeefster immers vrij nul uur werk te bezorgen aan geïntimeerde.

Tegenover de schuldeiseres, de werknemster-geïntimeerde, is die verbintenis niet nietig en blijft appellante gehouden haar werkgeefstersverbintenis na te komen, dit is arbeid te

verstrekken en loon te betalen (H. De Page, I, *Traité élémentaire de droit civil belge*, nr. 155bis, uitgave 1939).

Daarenboven zij ten overvloede nog opgemerkt dat, wat de wet op de arbeidsovereenkomsten betreft, artikel 25 bepaalt dat elk beding waarbij de werkgever zich het recht voorbehoudt om de voorwaarden te wijzigen, nietig is. Terecht zegt de eerste rechter dat, aangezien geïntimeerde haar instemming op voorhand volledig ondergeschikt moet maken aan de eigenmachtig te nemen beslissingen van de werkgever, er een situatie gecreëerd is analoog aan een overtreding van artikel 25 van de wet van 3 juli 1978.

De draagwijdte van de verbintenis van appellante wordt bepaald door artikel 19, tweede lid, van de Arbeidswet van 16 maart 1971, luidens hetwelk men onder arbeidsduur moet verstaan de tijd gedurende welke het personeel ter beschikking is van de werkgever, hier 40 uren.

Bijgevolg is geïntimeerde gerechtigd op het loon voor een vol uurrooster van 40 uur, alsmede op het vakantiegeld op dit loon.

...

CORRECTIONELE RECHTBANK TE KORTRIJK

26 MEI 1989

Voorzitter-rapporteur : de h. Hoebeke

Rechters : de hh. Vandendriessche en Vander Wiele

Openbaar ministerie : de h. Denys

Advocaten : mrs. De Jaegere en Van den Berghe

Wegverkeer — Prioritaire voertuigen — Het rode licht voorbijrijden na te hebben gestopt

Wanneer de prioritaire bestuurder, na volgens art. 27.4 Wegverkeersreglement te hebben gestopt alvorens het rode licht voorbij te rijden, zijn weg opnieuw vervolgt, is dit geen maneuver in de zin van art. 12.4. Ook als hij wegens de plaatselijke configuratie tweemaal na elkaar stopt ten einde een beter uitzicht over het verkeerspunt te verkrijgen, begaat hij geen maneuver in de zin van art. 12.4, wanneer hij opnieuw aanzet om het kruispunt over te steken ondanks het rode verkeerslicht.

Gemeente Waregem e.a. t/ D. e.a.

Ten onrechte beweert de bestuurder D. dat C. art. 37.4 van het Wegverkeersreglement heeft overtreden, doordat hij een tweede maal heeft gestopt, weerom is aangezet, en aldus de prioriteit — hem verleend als bestuurder van een prioritaire voertuig — heeft verloren. Art. 37.4 van het Wegverkeersreglement, verplicht C. halt te houden als voorzorg welke hij in acht diende te nemen alvorens het rode verkeerslicht voorbij te rijden. Deze veiligheidsmaatregel wordt hem door de wetgever opgelegd. Wanneer hij — met naleving van dit voorschrift — zijn weg opnieuw vervolgt, is dit geen maneuver in de zin van art. 12.4 van het Wegverkeersreglement. Ook als hij ten gevolge van de plaatselijke configuratie tweemaal na elkaar halt houdt, ten einde een beter uitzicht over het kruispunt te verkrijgen, begaat hij geen maneuver in de zin van art. 12.4 van het Wegverkeersreglement, wanneer hij

opnieuw aanzet om het kruispunt over te steken, ondanks het rode verkeerslicht.

De verplichting halt te houden mag immers niet los worden gezien van de tweede verplichting dat het voorbijrijden geen gevaar mag opleveren voor de andere weggebruikers. Dit betekent dat de bestuurder van het prioritaire voertuig bijzonder voorzichtig moet zijn, met oog voor de andere weggebruikers, wanneer hij het rode licht negeert. Zo zou C. onvoorzichtig zijn geweest, indien hij de andere bestuurder D., door een tweede maal halt te houden, in verwarring zou hebben gebracht of misleid hebben. Dit was hier echter duidelijk niet het geval zoals blijkt uit de omstandigheden van het ongeval daar D. zonder vertragen zomaar blindelings op het prioritaire voertuig, dat hij nooit had opgemerkt, inreed. Het is dan ook eveneens ten onrechte dat de bestuurder D. beweert dat het feit zelf van het ongeval reeds bewijst dat C. het kruispunt is opgereden met gevaar voor de andere weggebruikers. Oorzaak is niet gelijk aan gevolg...

Niet alleen speelt de rijwijze van D. zelf een rol in het ongeval, maar zowel uit de verklaring van C. zelf, van de inzittende van de brandweerwagen, E., als van de onafhankelijke getuige B., blijkt dat C. niet op een roekeloze wijze — integendeel met grote voorzichtigheid — het kruispunt is opgereden. De bestuurder C. mocht er normaal op betrouwen dat het voertuig, dat hij van ver op het linker rijvak had zien aankomen, halt zou houden. Dat het voertuig gewoon met dezelfde snelheid rechtdoor reed, was voor hem een volkomen verrassing.

De stelling van D. dat hij, hoe dan ook over de voorrang beschikte omdat het verkeerslicht voor hem op groen stond, is onjuist. De brandweerwagen met zwaailicht en geluidssignaal in werking was en bleef een prioritaire voertuig waarvoor D. de doorgang moest vrijmaken en voorrang verlenen krachtens art. 38 van het Wegverkeersreglement. Art. 61.1 van het Wegverkeersreglement is voor de bestuurder C. niet van toepassing, wel de specifieke regeling van art. 37.4 van het Wegverkeersreglement.

De bestuurder D. heeft het bi-tonaal geluidstoestel niet gehoord. Dit element is nochtans niet dienend. De vraag is alleen of hij het had moeten horen, dan wel of de omstandigheden van die aard waren dat ze voor hem een grond van verschoning opleverden (cf. Cass., 25 oktober 1965, *Pas.*, 1966, I, 273).

Volgens de getuige B. was het signaal duidelijk te horen. Dit was ook logisch, nu vaststaat dat de brandweerwagen een à tweemaal tot stilstand is gekomen aan het kruispunt met werkende alarminstallatie, zodat de onmiddellijke omgeving van het kruispunt duidelijk werd gewaarschuwd gedurende een ruime tijdsspanne voor de aanwezigheid van het prioritaire voertuig.

Er waren op dat moment geen andere bijzondere elementen van lawaaihinder (zoals openbare werken, spoorvoertuigen en dergelijke) zodat mag worden aangenomen dat een normaal aandachtig bestuurder het signaal tijdig kon opmerken, ten einde zich te gedragen conform art. 38 van het Wegverkeersreglement. Het feit dat de radio speelde in de wagen, is geen element van overmacht, aangezien elke bestuurder steeds in staat moet zijn om in zijn omgeving de signalen en geluiden van het wegverkeer waar te nemen en te evalueren op hun belang en betekenis. Het feit dat hij met volle snelheid afkwam om het kruispunt over te steken, zodat het voor hem ook moeilijker was om het signaal te horen

dan voor de bestuurder B., evenmin een doorslaggevend argument zijn. Niet alleen moet elke bestuurder zijn snelheid regelen volgens de plaatsgesteldheid en het zicht, maar art. 12.2 van het Wegverkeersreglement legt daarenboven aan elke bestuurder de plicht op om dubbel voorzichtig te zijn bij het oprijden van een kruispunt ten einde alle ongevallen te voorkomen.

Hier staat juist buiten kijf dat D. zonder vertragen gewoon het kruispunt is opgereden om de brandweerwagen zeer zwaar aan te rijden, zodat het zware voertuig twintig meter ver werd opzijgeworpen. Het feit dat D. hierbij zelfs geen reactie heeft gehad wijst erop dat hij op dit moment onvoldoende aandacht had voor het verkeer en dat hij gewoon met volle snelheid, onder dekking van het groene licht, het kruispunt is opgereden, alsof er gewoon geen kruispunt was. Van het aanrijden van een onvoorzienbare hindernis is geen sprake. De aansprakelijkheid voor het ongeval ligt dan ook uitsluitend bij de bestuurder D.

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE BRUGGE AFDELING OOSTENDE

3e KAMER – 21 SEPTEMBER 1989

Voorzitter: de h. Van Ooteghem

Openbaar ministerie: de h. Verhelst

Advocaten: mrs. Teerlynck en George

Faillissement – Eigendomsvoorbehoud – Tegenwerpbearheid

In geval van faillissement van de koper behoudt een beding van eigendomsvoorbehoud zijn normale uitwerking en kan het aan de curator worden tegengeworpen wanneer de verkoper vóór de faillietverklaring op ondubbelzinnige wijze te kennen heeft gegeven dat hij zich op het beding beroept.

Faillissement D. t/ P.V.B.A. W.

Gegevens van de zaak

Bij overeenkomst van 30 januari 1986, heeft verweerster aan Urbain D. een hogedrukreiniger verkocht tegen de prijs van 91.273 frank. De overeenkomst vermeldt dat betaling moet geschieden binnen dertig dagen na datum der factuur (die werd uitgereikt op 31 januari 1986) en dat het verkochte goed de uitsluitende eigendom blijft van verweerster tot aan de algehele betaling. Daar betaling uitbleef, heeft verweerster op 29 januari 1987 een wisselbrief ten bedrage van 91.273 frank met vervaldag 28 mei 1987 getrokken op D. Daar ook de wisselbrief niet werd betaald op de vervaldag heeft verweerster via haar raadsman verschillende brieven gericht aan D., waarbij zij betaling vroeg van de wisselbrief en waarbij zij dreigde hem te dagvaarden in faillietverklaring indien hij niet betaalde. Op 13 januari 1988 heeft verweerster D. voor een zitting van 28 januari 1988 gedagvaard tot betaling van de wisselbrief. Op 28 januari 1988 heeft verweerster een verklaring ondertekend dat zij afstand deed van de wisselbrief en dat zij de verkoop verbrak tegen teruggave van de machine. D. heeft deze verklaring voor akkoord medeondertekend. Verweerster heeft de machine teruggehaald.

Bij vonnis van 11 februari 1988 werd D. op bekentenis failliet verklaard, werd de staking van de betalingen bepaald op 11 augustus 1987 en werd eiser q.q. als curator van het faillissement aangesteld.

Op 11 maart 1988 heeft eiser q.q. verweerster gedagvaard, primair tot teruggave van de machine, subsidiair tot betaling van 91.273 frank, aanvoerend dat de teruggave van de machine in de verdachte periode een betaling anders dan in geld of in handelseffecten is die nietig is krachtens art. 445 van de Faillissementswet, minstens dat het een betaling met wetenschap bij verweerster van de ophouding der betalingen is die vernietigd moet worden krachtens art. 446 van de Faillissementswet. Verweerster betwist de vordering op grond dat het beding van eigendomsvoorbehoud bevat in de verkoopovereenkomst geldig is en dat zij de rechten, die eruit voortvloeien, op geldige wijze heeft uitgeoefend vóór het ontstaan van de samenloop ingevolge faillissement.

2. Bespreking

Een beding van eigendomsvoorbehoud bij verkoop van een lichamelijke roerende zaak is geldig en heeft tussen partijen volledige uitwerking.

In geval van faillissement van de koper behoudt het beding zijn normale uitwerking en kan aan de curator worden tegengeworpen wanneer de verkoper vóór de faillietverklaring op ondubbelzinnige wijze te kennen heeft gegeven dat hij zich op het beding beroept (Antwerpen, 1 maart 1988, *R.W.*, 1988-89, 574; zie ook bij een uitdrukkelijk ontbindend beding Gent, 24 maart 1988, 1e kamer, *A.R.* 30.449/87, onuitgegeven).

Ter zake heeft verweerster ongetwijfeld op duidelijke en ondubbelzinnige wijze het beding van eigendomsvoorbehoud ingeroepen door vóór de faillietverklaring de machine terug te halen, na de wisselbrief die in vertegenwoordiging van de verkoopprijs was getrokken, te hebben vernietigd en de overeenkomst te hebben verbroken.

Een duidelijkere en ondubbelzinnigere inroeping van het eigendomsvoorbehoud kan men zich moeilijk indenken.

Verweerster heeft zeker niet afgezien van het beding van eigendomsvoorbehoud door de latere gefailleerde aanvankelijk te dagvaarden tot betaling van de wisselbrief, want een schuldeiser mag eerst trachten de gedwongen uitvoering van de overeenkomst te verkrijgen en vervolgens kiezen voor haar ontbinding (*De Page*, II, nr. 885bis; *Van Ommeslaghe, R.C.J.B.*, 1986, 252, nr. 137, in fine).

Er kan geen sprake zijn van een betaling die nietig is met toepassing van art. 445 van de Faillissementswet, of die vernietigbaar is met toepassing van art. 446 van de Faillissementswet, aangezien de ontbinding van een verkoopovereenkomst met terugneming van de verkochte zaak geen betaling is (de ontbinding van de verkoopovereenkomst is de tenietdoening van de overeenkomst terwijl de betaling de uitvoering van de overeenkomst is, dus precies het tegenovergestelde: *Cass.*, 14 januari 1982, *R.C.J.B.*, 1985, 181, met noot 't Kint, vooral nr. 35; zie ook *Cass.*, 11 oktober 1985, *Arr. Cass.*, 1985-86, 174) en aangezien de ontbinding van een verkoopovereenkomst met terugneming van de verkochte zaak volgend uit een geldig beding van eigendomsvoorbehoud geen vrije handeling van de gefailleerde is en dus niet kan stuiten op de artt. 445 en 446 van de Faillissementswet (*A.P.R.*, Van den Bergh en De Caluwé, *Afbetalingsovereenkomsten*, nr. 597).

VREDEGERECHT TE SINT-NIKLAAS*2e KANTON – 4 OKTOBER 1989*

Rechter : de h. Vaerewyck

Advocaat : mr. De Beleyr

Pacht – Art. 8bis Pachtwet – Exploitatie voortzetten – Opzegging – Vermeldingen

In art. 8bis, eerste lid, Pachtwet slaan de woorden «zijn exploitatie voortzetten» op de exploitatie van het verpachte goed en niet op de exploitatie van het gehele landbouwbedrijf van de gepensioneerde pachter. Wel moet het woord «exploitatie» verstaan worden in zijn gewone betekenis in de Pachtwet.

De verpachter is niet verplicht om in de opzegging de precieze identiteit van de aanstaande exploitant te vermelden.

B. t./ C. en V.

Eiseres is de eigenaar van een perceel zaailand te S. met een oppervlakte van 45 a 40 ca. Dit perceel is in pacht bij verweerders, volgens eiseres sedert Kerstmis 1965. Eiseres heeft bij aangetekende brieven van 5 april 1989 de pacht opgezegd tegen 25 december 1990.

Eiseres vordert nu de geldigverklaring van deze opzegging en dat verweerders wordt bevolen het pachtgoed te verlaten tegen 24 december 1990, met machtiging om hen daarvan te doen verdrijven. Verder vraagt eiseres voorbehoud voor eventuele schade, achterstallige pachtgelden en vergoedingen, en de veroordeling van verweerders tot de gedingkosten.

Eiseres baseert haar opzegging op art. 8bis Pachtwet. Zij stelt namelijk dat beide verweerders de pensioenleeftijd hebben bereikt, dat zij een rustpensioen genieten en dat zij niemand kunnen aanwijzen die hun exploitatie kan voortzetten. Zij zegt dat zij van zins is het pachtgoed te verpachten of te vervreemden met het oog op de exploitatie door een leefbaar bedrijf of door een bedrijf dat het voorwerp van een ontwikkelingsplan uitmaakt.

De voor deze reden gestelde opzeggingstermijn bedraagt ten minste één en ten hoogste vier jaar (art. 11.4 Pachtwet). Die termijn werd door eiseres in acht genomen.

Voor het overige bestaat er geen betwisting over het naven van de formaliteiten en de termijnen die door de Pachtwet zijn voorgeschreven.

Verweerders zijn 78 en 69 jaar oud, en hebben aldus de pensioenleeftijd bereikt. Ter zitting bevestigen zij dat eerste verweerder sedert 1980 of 1981 een pensioen geniet. Tweede verweerder heeft toen de exploitatie van het landbouwbedrijf voortgezet tot 31 januari 1989, waarna zij zelf ook een rustpensioen geniet.

Verweerders oefenen volgens hun eigen verklaring geen enkele landbouwactiviteit meer uit: hun dieren en landbouwmaterieel hebben zij verkocht, en het van eiseres gepachte perceel wordt nu reeds gebruikt door hun zoon Constant C. Aldus blijkt dat verweerders de exploitatie van het pachtgoed in feite reeds aan hun zoon hebben overgelaten.

De woorden «zijn exploitatie... voortzetten» in art. 8bis, eerste lid, Pachtwet slaan duidelijk op de exploitatie van het verpachte goed en niet – zoals eiseres ten onrechte stelt –

op de exploitatie van het gehele landbouwbedrijf van de gepensioneerde pachter.

Wel moet het woord «exploitatie» verstaan worden in zijn gewone betekenis in de Pachtwet, namelijk in het kader van een landbouwbedrijf in de zin van art. 1, 1°, tweede lid, Pachtwet. Er moet derhalve onderzocht worden of de door de gepensioneerde pachter aangewezen persoon een dergelijk landbouwbedrijf heeft.

Volgens de uitleg van verweerders houdt hun zoon een tiental schapen. Voor die dieren heeft hij dit seizoen op het pachtgoed van 45 a 40 ca haver geteeld, en op een ander perceel dat verweerders van derden pachten (± 60 a) staat gras. Van de 4 ha die verweerders in eigendom hebben liggen er 2 à 3 ha in weide, doch daarop lopen geen dieren, en de rest ligt braak. Ook de 1 ha 75 a, die eigendom is van hun zonen, ligt braak. Ten slotte is de zoon van verweerders onder arbeidsovereenkomst tewerkgesteld bij het O.C.M.W. te Antwerpen. Een dergelijke kleinschalige activiteit als nevenberoep, kan onmogelijk een bedrijfsmatige landbouwexploitatie uitmaken. De zoon van verweerders kan dus niet beschouwd worden als de exploitant van een landbouwbedrijf.

Aldus blijkt dat verweerders niemand kunnen aanwijzen die eventueel hun exploitatie van het pachtgoed kan voortzetten.

Bijgevolg is voldaan aan de drie voorwaarden ten aanzien van de pachters om de toepassing van art. 8bis Pachtwet te kunnen invoeren.

Thans moet nog onderzocht worden of de opzeggingsreden ernstig en gegrond is en of uit alle omstandigheden van de zaak blijkt dat eiseres het als opzeggingsreden bekend gemaakte voornemen ten uitvoer zal brengen (art. 12.6, eerste lid, Pachtwet).

Eiseres was inderdaad niet verplicht om in de opzegging de precieze identiteit van de aanstaande exploitant te vermelden (art. 8bis, zesde lid, in fine Pachtwet) en de voorgenomen verpachting of vervreemding moet pas voltrokken zijn binnen een termijn van zes maanden nadat de pachter aan wie opzegging werd gegeven, het goed verlaten heeft (art. 8bis, vierde lid, Pachtwet).

Aangezien de opzegging gegeven is tegen Kerstmis 1990, beschikt eiseres thans nog over een termijn van 21 maanden (nl. tot 25 mei 1990) om haar voornemen te realiseren.

De omstandigheid dat eiseres thans de aspirant-pachters of aspirant-kopers nog niet kan of wil meedelen, is dan ook geen voldoende reden om aan de oprechtheid van haar voornemen te twijfelen.

Verweerders voeren zelf evenmin enige reden aan waaruit zou blijken dat de opzeggingsreden van eiseres niet ernstig en gegrond is.

De vordering van eiseres komt derhalve gegrond voor.

Mocht eiseres de aangevoerde opzeggingsreden toch niet ten uitvoer brengen, dan beschikken verweerders nog altijd over de mogelijkheid om de terugkeer op het pachtgoed en/of schadevergoeding te eisen op grond van art. 13 Pachtwet.

POLITIERECHTBANK TE TURNHOUT*16 OKTOBER 1989*

Rechter : de h. Snoeck

Straf – Geldboete en opdecimes – Wet betreffende de leerplicht

De wet betreffende de leerplicht van 29 juni 1983 heeft de wet van 18 oktober 1921 op de schoolplicht volledig veranderd, zodat het niet gaat om een loutere coördinatie maar om een nieuwe wet die de vroegere wet ter zake vervangt. Daar deze nieuwe wet geen afwijkende bepalingen bevat, moet de geldboete die ze vermeldt worden vermeerderd met de wettelijke opdecimes.

G. en P.

Overwegende dat overtredingen van de wet van 29 juni 1983 betreffende de leerplicht volgens artikel 5, § 1, worden bestraft met een geldboete van 1 tot 25 frank ;

Wat de vervangende gevangenisstraf betreft

Overwegende dat in artikel 5, § 2, van de wet van 29 juni 1983 betreffende de leerplicht uitdrukkelijk is bepaald dat de bepalingen van het eerste boek van het Strafwetboek, uitgezonderd hoofdstuk V maar met inbegrip van hoofdstuk VII, toepasselijk zijn op de overtredingen bestraft door de wet betreffende de leerplicht ;

Overwegende dat artikel 40 van het Strafwetboek, dat het opleggen van de vervangende gevangenisstraf regelt, is vervat in het tweede hoofdstuk van het eerste boek van het Strafwetboek, zodat sinds de wetwijziging van 29 juni 1983 bij een veroordeling tot een geldboete wegens een overtreding van de wet op de schoolplicht evenzeer een vervangende gevangenisstraf dient te worden uitgesproken, dit in tegenstelling met de vroegere wet op de schoolplicht van 18 oktober 1921 ;

Wat de opdecimes betreft

Overwegende dat tot de vigerende wet van 29 juni 1983 algemeen werd aangenomen dat de geldboetes gesteld op overtredingen van de Schoolplichtwet niet verhoogd worden met opdecimes (Cass., 10 mei 1965, *Pas.*, 1965, I, 960) ;

Overwegende dat de wetgeving thans volledig vernieuwd werd door de wet van 29 juni 1983 op de schoolplicht, zodat deze wet geen loutere coördinatie is maar wel een geheel nieuwe wet die de vroegere reglementering ter zake vervangt ;

Dat zodoende de geldboete met opdecimes dient te worden vermeerderd (Strafrecht en strafvordering – Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer – «Opdecimes», P. Arnou, blz. 13).

Overwegende dat uit de gegevens van het strafonderzoek, onder meer de verklaringen van de beklaagden en de inlichtingen en vaststellingen door de verbalisanten, de telastlegging ten genoegen van recht gewezen is ;

...

NOOT – *Opdecimes en vervangende gevangenisstraf bij de geldboete.*

1. Zodra de rechter een geldboete oplegt die het juridisch karakter heeft van een straf, moet hij ten eerste deze geldboete verhogen met opdecimes ingevolge de wet van 5 maart 1952 (momenteel 590 opdecimes – wet van 2 juli 1981) en ten tweede een vervangende gevangenisstraf uitspreken ingevolge artikel 40 Sw.

Deze dubbele verplichting geldt niet voor een geldboete van civielrechtelijke aard (Cass., 26 april 1974, *Arr. Cass.*, 1974, 937 ; *R.W.*, 1974-75, 247, betreft een geldboete op grond van art. 926 Ger. W.).

2. Uitzonderingen op de regel dat de geldboete verhoogd wordt met opdecimes zijn bepaald enerzijds door de wet en anderzijds door de rechtspraak en de rechtsleer (zie voor een uitgebreid overzicht : Arnou, P., «Opdecimes», p. 7-15 in *Comm. Straf.*).

Volgens het Hof van Cassatie werd de strafrechtelijke geldboete uit de oude wet van 18 oktober 1921 op de schoolplicht niet verhoogd met opdecimes, daar tijdens de parlementaire voorbereiding de minister had verklaard dat de geldboeten gesteld waren op basis van de schalen van 1921 (zie Cass., 17 juli 1922, *Pas.*, 1922, I, 397 ; Cass., 9 oktober 1922, *Pas.*, 1923, I, 7). De latere wetten betreffende de opdecimes hebben enkel het bedrag van deze opdecimes verhoogd, zonder verder inhoudelijk een wijziging aan te brengen, zodat de geldboeten uit de wet van 18 oktober 1921 evenmin onderworpen zijn aan de verschillende verhogingen van het aantal opdecimes (Cass., 16 november 1926, *Pas.*, 1927, I, 91 ; Cass., 14 november 1927, *Pas.*, 1928, I, 12 ; na het K.B. van 20 augustus 1957, houdende de coördinatie van de wetten op het lager onderwijs : Cass., 10 mei 1965, *R.W.*, 1966-67, 1286).

Het geannoteerde vonnis volgt nu voor een verhoging van de geldboete uit de nieuwe wet van 29 juni 1983 op de schoolplicht de stelling van P. Arnou dat deze wet een gehele nieuwe wet is die de vroegere reglementering vervangt en niet louter coördineert ; bijkomend zijn de geldboeten uit de nieuwe wet uiteraard niet bepaald op basis van de huidige schalen van 1983 (Arnou, P., «Opdecimes», p. 14 in *Comm. Straf.*).

3. De verplichte vervangende gevangenisstraf van artikel 40 Sw. bij een strafrechtelijke geldboete is niet alleen van toepassing op de misdrijven omschreven in het Strafwetboek (Cass., 26 mei 1952, *Arr. Cass.*, 1952, 547 ; Cass., 24 september 1962, *Pas.*, 1963, I, 112 ; Cass., 27 februari 1973, *Arr. Cass.*, 1973, 637), maar geldt luidens artikel 100 Sw. eveneens voor de misdrijven uit het bijzonder strafrecht, indien geen andersluidende bepalingen in de bijzondere strafwetteksten voorkomen ; zie bv. voor overtreding van het Wegverkeersreglement : Cass., 9 mei 1977, *Arr. Cass.*, 1977, 919 ; Cass., 1 februari 1978, *Arr. Cass.*, 1978, 654, en voor misdrijven inzake douane en accijnzen : Cass., 8 december 1958, *Arr. Cass.*, 1959, 298 ; Cass., 7 maart 1984, *Arr. Cass.*, 1983-84, 860.

Aangezien in de bijzondere strafwetteksten van 29 juni 1983 betreffende de schoolplicht geen andersluidende bepalingen voorkomen en bijkomend in artikel 5, § 2, van de wet de bepalingen van boek I van het Strafwetboek uitdrukkelijk toepasselijk worden verklaard (behoudens de gemeenrechtelijke regeling van de herhaling), wordt in het geannoteerde vonnis terecht bij de strafrechtelijke geldboete een vervangende gevangenisstraf uitgesproken. Voor de geldboete uit de oude wet van 18 oktober 1921 werd volgens de rechtspraak geen vervangende gevangenisstraf uitgesproken (zie Cass., 17 juli 1922, *Pas.*, 1922, I, 397 ; Cass., 9 oktober 1922, *Pas.*, 1923, I, 7 ; Cass., 12 november 1923, *Pas.*, 1924, I, 25).

Bart Spriet

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (3e Kamer), 19 december 1988

Burgerlijke rechtspleging – Bevoegdheid ratione materiae – Gemeente – Vrijwillige brandweerlieden – Polis die een schadeloosstelling toekent die ten minste gelijk is aan die welke verschuldigd zou zijn bij toepassing van de arbeidsongevallenregeling in de overheidssector – Arbeidsrechtbank niet bevoegd

Het bestreden arrest (Arbh. Gent, 17 december 1987) wordt om de volgende redenen vernietigd :

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat de vordering van de verweersters steunt op een polis die de gemeente Herzele krachtens 'artikel 55 van het koninklijk besluit van 6 mei 1971' had afgesloten bij eiseres, welke polis een gemeenschappelijke polis is met betrekking tot vrijwillige brandweerlieden en dezen een schadeloosstelling waarborgt die ten minste dezelfde is als die welke verschuldigd zou zijn bij toepassing van de arbeidsongevallenregeling in de overheidssector ;

«Overwegende dat het arrest aldus vaststelt dat de vordering van de verweersters gebaseerd is op een gemeenschappelijke verzekering tegen ongevallen ; dat de omstandigheid dat de schadeloosstelling krachtens een voorschrift van het koninklijk besluit van 6 mei 1971 ten minste gelijk moet zijn aan de uitkeringen die aan door een arbeidsongeval getroffen toekomen, niet tot gevolg heeft dat de polis opgelegd is door een wettelijke regeling krachtens welke arbeidsongevallenvergoedingen worden toegekend ;

«Dat het arrest, door op grond van de vaststelling die het doet, de arbeidsrechtbank bevoegd te verklaren om kennis te nemen van de vordering van de verweersters, artikel 579, 1°, van het Gerechtelijk Wetboek schendt.»

(Voorzitter : de h. Châtel, eerste voorzitter – Rapporteur : de h. Caenepeel – Openbaar ministerie : de h. Lenaerts, advocaat-generaal – Advocaten : mrs. Houtekier en De Gryse – In de zaak : N.V. A. t/ F. e.a.)

NOOT – Zie de conclusie van de advocaat-generaal H. Lenaerts in *Arr. Cass.*, 1988-89, nr. 235.

Hof van Cassatie (3e Kamer), 25 september 1989

Faillissement – Ambtshalve faillietverklaring – Recht van verdediging

Het bestreden arrest (Hof Gent, 18 december 1987) wordt om de volgende redenen vernietigd :

«Overwegende dat, hoewel artikel 442 van de Faillissementswet niet expliciet bepaalt dat, bij een rechtspleging van ambtshalve faillietverklaring, de schuldenaar en zijn raadsman worden opgeroepen door de rechtbank van koophandel, de eerbiediging van het recht van verdediging vereist dat de schuldenaar – behalve wanneer de zaak uitzonderlijk spoedeisend is – vóór de beslissing wordt gehoord in zijn middelen ;

«Dat immers de term 'ambtshalve' in zijn gebruikelijke zin niet betekent dat de beslissing kan worden genomen

'zonder voorafgaand verweer', maar wel dat de rechter die beslissing kan nemen 'zonder dat hij daartoe is gevorderd' ;

«Overwegende dat het arrest, ten aanzien van eisers verweer dat zijn recht van verdediging was miskend bij zijn ambtshalve faillietverklaring, het uitzonderlijk spoedeisend karakter van de zaak niet vaststelt dat de gevolgde rechtspleging zou kunnen rechtvaardigen ;

«Dat het arrest, door in algemene termen te beslissen dat de rechtbank van koophandel niet verplicht is de schuldenaar te horen alvorens hem ambtshalve failliet te verklaren en dat het recht van verdediging voldoende gevrijwaard wordt door de procedure van verzet tegen het vonnis van faillietverklaring, het recht van verdediging miskent.»

(Voorzitter : de h. Soetaert, afdelingsvoorzitter – Rapporteur : de h. Caenepeel – Openbaar ministerie : de h. Lenaerts, advocaat-generaal – Advocaten : mrs. Nelissen Grae en De Gryse – In de zaak : D. t/ Faillissement D.)

NOOT – Zie *Cass.*, 27 april 1989, *R.W.*, 1989-90, 301.

WETGEVING IN KORT BESTEK

De inwerkingtreding van de bepalingen van de programmawet van 30 december 1988 met betrekking tot de administratieve- geldboetenwet

1. Artikel 2 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat de wet alleen beschikt voor het toekomstende ; zij heeft geen terugwerkende kracht.

2. De Programmawet van 30 december 1988 (*B.S.*, 5 januari 1989) bracht door zijn artikelen 82 en volgende (hoofdstuk 1 van titel III) een wijziging aan in de wet van 30 juni 1971 betreffende de administratieve geldboeten toepasselijk in geval van inbreuk op sommige sociale wetten.

Krachtens artikel 144 van de Programmawet treden de bepalingen van titel III in werking op 1 januari 1989, met uitzondering van artikel 109, dat echter geen bepalingen in verband met de administratieve geldboeten inhoudt.

3. Nu de artikelen 82 en volgende onder meer de bedragen van de administratieve geldboeten evenals de procedure bij betwisting wijzigen, en de verjaring van de termijn waarbinnen de administratieve beslissing tot oplegging van een administratieve geldboete vaststellen, dient de kwestie opgelost wat er moet gebeuren met de lopende dossiers waarin een administratieve geldboete door de directeur-generaal wordt opgelegd of waarin een betwisting over de geldboete ontstaat of is ontstaan. De wijzigende Programmawet heeft immers in geen overgangsmaatregelen voorzien.

4. De administratieve geldboeten zijn geen straffen in de zin van het strafrecht. Men kan dus de regelen van de zgn. «zachtere strafwet» niet zonder meer op die geldboeten toepassen. Toch gaat het om strafbare feiten in de zin van het strafrecht.

5. Gelet op de analogie met het strafrecht, komt het mij voor dat dezelfde regel als die van het strafrecht zal moeten worden toegepast : indien het feit gepleegd is vóór 1 januari 1989 zal de directeur-generaal, en bij betwisting de recht-

bank of het hof, geen administratieve geldboete kunnen opleggen voor feiten die niet onder de Administratieve-Geldboetenwet vielen vóór 1 januari 1989, noch een zwaardere geldboete kunnen opleggen dan de vóór 1 januari 1989 in de wet bepaalde.

6. Het Europees Verdrag betreffende de Rechten van de Mens verbiedt iemand te *veroordeelen* wegens een handelen of nalaten dat geen strafbaar feit uitmaakte ten tijde van dat handelen of nalaten. Die bepaling spreekt van een «veroordeeling» en niet van een «straf», zodat ook de zgn. «burgerlijke veroordeling» door een gerecht daaronder lijkt te vallen.

7. Hetzelfde artikel verbiedt ook een zwaardere *straf* op te leggen dan die welke ten tijde van het begaan van het strafbare feit van toepassing was. Over de betekenis van dit woord «straf» kan men twijfelen, maar nu het niet in het raam van een Strafwetboek voorkomt, kan men toch verdedigen dat het alle sancties omvat, ook die welke niet tot het strafrecht behoren, en dat dus ook de administratieve geldboeten daaronder kunnen worden begrepen.

8. De controverse in de rechtspraak in verband met de verjaringstermijn voor het opleggen van een administratieve geldboete wordt door artikel 92 van de Programmawet opgelost door thans duidelijk te stellen dat de administratieve beslissing tot het opleggen van een administratieve geldboete niet meer kan worden genomen drie jaar na het feit dat de overtreding oplevert (eerste lid van het aldus gewijzigd artikel 13 van de wet van 30 juni 1971).

Aangezien deze wetswijziging niet als een interpretatieve wet wordt voorgesteld, kan men zich eveneens de vraag omtrent de toepassing in de tijd stellen in verband met de «gewijzigde verjaringstermijn». De controverse was immers door een arrest van het Hof van Cassatie van 19 december 1988 beslecht in die zin dat het Hof van oordeel was dat de tekst van het oorspronkelijke artikel 13, eerste lid, diende te worden begrepen als een termijn die ook was ingesteld voor het arbeidsrecht dat uitspraak doet over de vordering tot het opleggen van de administratieve geldboete.

9. Nu artikel 92 van de Programmawet spreekt van een «vervanging» van de oude tekst, staat men mijns inziens voor een *wetswijziging* die in werking treedt op 1 januari 1989 en de interpretatie van het Hof van Cassatie in het arrest van 19 december 1988 ongewijzigd laat voor de administratieve geldboeten opgelegd voor feiten gepleegd vóór 1 januari 1989.

10. Zoals men weet wordt ook de procedure in verband met de betwisting van de administratieve geldboete voor de arbeidsrechtbank en de invordering van de administratieve geldboeten gewijzigd. Het woord «procedure» dat hier wordt gebruikt, betekent wel *werkwijze* voor de betwisting van de opgelegde administratieve geldboete, maar maakt eigenlijk geen bepaling van rechtspleging voor een gerecht uit. Aldus kan mijns inziens niet worden gezegd dat de bedoelde bepalingen onmiddellijk van toepassing zijn, zoals zulks wel het geval is met wetbepalingen die de burgerlijke of strafrechtspleging wijzigen (art. 3 Gerechtelijk Wetboek).

11. Voor een in december 1988 opgelegde administratieve geldboete, die niet binnen de termijn van één maand (art. 1 K.B. van 5 november 1971) na de bekendmaking van de beslissing en de vaststelling van het bedrag door de aangeezenen ambtenaar is betaald, dient de vordering ter zake nog door de directeur-generaal te worden ingesteld.

12. Wat nu met de administratieve beslissing die wegens in december 1988 gepleegde feiten wordt opgelegd in de loop van het jaar 1989? We waren daaromtrent van mening dat zowel de verjaring van de termijn tot het opleggen van de geldboete door een gerecht als de strafbaarheid van de feiten onder de regelen van de «oude wet» vallen. Nu de administratieve beslissing echter is opgelegd na de datum van inwerkingtreding van de wetswijziging, komt het mij logisch voor dat de nieuwe werkwijze in verband met de betwisting van deze administratieve beslissing ook hier zal moeten worden toegepast: het staat aan de werkgever de betwisting voor de arbeidsrechtbank te brengen, en de invordering van de administratieve geldboete zal door de Administratie van de B.T.W., de Registratie en Domeinen dienen te gebeuren.

Het gaat hier immers niet om een zwaardere of lichtere straf of om een termijn die reeds onder de gelding van de oude wet was aangevangen; de administratieve beslissing tot oplegging van de geldboete valt in haar geheel onder de onmiddellijke gelding van de nieuwe wet.

W. VAN GOETHEM

BOEKEN

J.A. KEUSTERMANS en I.M. ARCKENS, *International Computer Law. A practical Guide to the International Distribution and Protection of Software and Integrated Circuits*, New York, Matthew Bender & Company, 1988, 580 pag., 90 USD

Dit boek is geen handboek van het internationaal computerrecht. Zoals de ondertitel aangeeft, beoogt dit werk veeleer een praktische leidraad te zijn voor bedrijfsleiders en juristen die te maken hebben met de internationale distributie van hoogtechnologische producten, zoals computerprogrammatuur en geïntegreerde schakelingen.

Nu de bescherming van deze producten door het nationale computerrecht van de staten meer en meer wordt verzekerd, ziet de ondernemer die over de landsgrenzen heen handel drijft, zich geconfronteerd met verschillende wetgevingen waarover niet steeds voldoende informatie beschikbaar is. Het is de grote verdienste van de auteurs dat zij dit tekort hebben willen verhelpen. De verschillende juridische problemen die de internationale handel van hoogtechnologische producten beheersen, worden op een overzichtelijke en grondige wijze besproken. Daar waar deze grondigheid niet binnen het kader van het boek kon worden nagestreefd, geven de auteurs een inleiding tot de problematiek met referenties naar zorgvuldig geselecteerde monografieën en tijdschriftartikelen. Dit is met name het geval voor het overzicht van de auteursrechtelijke bescherming van programmatuur in meer dan dertig landen (hoofdstuk 7).

Het boek is ingedeeld in vijf grote delen. Het eerste geeft een bondige maar zeer bevattelijke inleiding in de computertechnologie. Bovendien is op het einde van het boek een verklarende woordenlijst van computertermen opgenomen in het Engels, met vertaling van de termen in het Frans, Duits en Spaans. Deze verklarende woordenlijst is bijzonder nuttig en het valt daarom te hopen dat hij in een volgende editie nog zal worden uitgebreid.

In het tweede deel worden bepaalde algemene aspecten van het internationale handelsrecht, zoals in- en uitvoerbeperkingen (hoofdstukken 2 en 3), kartelwetgeving (hoofdstuk 4) en internationale belastingregels (hoofdstuk 5) behandeld. Waar mogelijk wordt zowel de Amerikaanse als de Europese en Japanse wetgeving ter zake besproken. Hoewel voldoende literatuur over deze onderwerpen bestaat, vormen deze hoofdstukken een goede samenvatting, die waar mogelijk het verband legt met de problemen voor de nieuwe technologieën. Voor de geïntegreerde schakelingen is vooral de antidumpingproblematiek van groot belang. Nadat in 1986 het Amerikaanse Ministerie van Handel zijn onderzoek tegen de Japan-

se chipproducenten stillegde na het bereiken van een overeenkomst, is nu naar verluidt de Europese Commissie een onderzoek begonnen om de wegwijzende Europese chipindustrie te beschermen (*Financial Times*, 22 maart 1989). Het losbladig karakter van het werk zal de auteurs zeker de gelegenheid geven deze hoofdstukken regelmatig aan te passen aan de zich snel wijzigende juridische gedragsregels.

In het derde deel komt de internationale bescherming van software aan bod. Benevens een overzicht van de verschillende beschermingsmethodes (hoofdstuk 6) wordt dieper ingegaan op de auteursrechtelijke bescherming, die door de auteurs de meest efficiënte methode wordt genoemd voor de bescherming van op grote schaal verspreide computerprogramma's. De auteurs bespreken in het kort de toepasselijkheid van de auteurswet op computerprogrammatuur in meer dan dertig landen (hoofdstuk 7). Ook al valt deze bespreking voor sommige landen vrij summier uit, waar mogelijk wordt ook de relevante rechtspraak ter zake vermeld. Jammer dat vaak geen verwijzing wordt gegeven naar een publikatie van de auteurswet zelf. In hoofdstuk 8 worden de internationale verdragen inzake auteursrechten (de Universele Auteursrecht Conventie (U.C.C.) en de Bern Conventie) geanalyseerd vanuit het standpunt van de programmatuur.

De juridische bescherming van geïntegreerde schakelingen is het onderwerp van het vierde deel. Een geïntegreerde schakeling, gemeenzaam «chip» of «IC» genaamd, is een verzameling van transistoren e.d., samengevoegd in één structuur, die een welbepaalde elektronische functie vervult. Chips zijn juridisch geen eenvoudige zaak. Ze kunnen niet helemaal onder het octrooirecht worden ondergebracht en het auteursrecht voldoet ook niet.

In 1984 vaardigden de Verenigde Staten als eerste land een wet uit die voorziet in een *sui generis* bescherming van «semiconductor chips» (hoofdstuk 10). Als een reactie hierop kwam in 1985 een soortgelijke wet tot stand in Japan (hoofdstuk 12) en vaardigde de Europese Gemeenschap op 16 december 1986 een Richtlijn 87/54 over de bescherming van «topografieën van halfgeleiderprodukten» uit (hoofdstuk 11).

De chipswetten die als gevolg hiervan zijn ontstaan in Frankrijk, Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland, worden door de auteurs in het kort besproken. Voor de meest recente wetten van Spanje, Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk is dit (nog) niet het geval. Het boek moet bijgevolg telkens als de wetsontwerpen over deze materie door de nationale parlementen van de Lid-Staten aangenomen zijn, aangevuld worden. Voor de bruikbaarheid van het boek is het aangewezen dat dit snel zou gebeuren omdat de richtlijn de Lid-Staten grote vrijheid laat op het vlak van de uitwerking, zoals bijvoorbeeld het al dan niet invoeren van een registratieplicht. In België is zopas het wetsontwerp betreffende de rechtsbescherming van topografieën van halfgeleiderprodukten bij de Senaat ingediend (*Parl. St., Senaat*, 1988-89, 762/1).

In het boek komt wel reeds het ontwerp internationaal verdrag opgesteld in het raam van de World Intellectual Property Organization («WIPO») – een gespecialiseerd agentschap van de Verenigde Naties – aan bod (hoofdstuk 13). Van 8 tot 26 mei 1989 werd dit ontwerpverdrag inzake chipsbescherming besproken op een diplomatieke conferentie te Washington D.C., waaraan naar verluidt meer dan zestig landen deelnamen. Door de goedkeuring van het verdrag zou worden afgestapt van het wederkerigheidsbeginsel dat door de Amerikaanse wet was ingevoerd, en zou men terugkeren naar het assimilatiebeginsel van de internationale auteursrechtelijke conventies: elk land zou aan onderdanen van de verdragsluitende staten dezelfde bescherming geven als aan eigen onderdanen.

De invoering van dit nieuw exclusief recht voor één specifiek produkt wijkt af van de bestaande stelsels van intellectuele eigendomsrechten. De nieuwe wetgeving is echter niet alleen van belang voor de ontwerpers of producenten van chips; ieder bedrijf dat chips laat ontwerpen of chips koopt voor verwerking in de eigen produkten, heeft met deze nieuwe wetgeving te maken. Terecht besteden de auteurs veel aandacht (137 pag.) aan deze wetgeving.

Luidens de titel handelt het laatste deel van het boek over internationale contracten. De vlag dekt evenwel niet geheel de lading. Hoofdstuk IV bevat alleen een voorbeeld van een licentieovereenkomst voor internationale transacties. Hoewel een bruikbaar model, is de afwezigheid van commentaar vrij gevaarlijk. Gelet op het algemeen, beschrijvend karakter van het werk, valt dit hoofdstuk nogal uit de toon.

In bijlage bij het werk vindt de lezer geselecteerde wetteksten, een lijst met de verdragsluitende staten van de internationale auteursrechtverdragen, de reeds vermelde woordenlijst, een uitstekende bibliografie en zeer volledige registers van trefwoorden, behandelde rechtspraak en wetten.

Samenvattend kan worden gezegd dat het boek een nuttig en uniek naslagwerk is.

Marc Taeymans

Aangekondigd

L. HUYSE, *De kleur van het recht*, Leuven, Kritak, 128 p., 350 fr./18,50 fl.

B.H. TER KUILE, *Hoe ver ligt Den Haag nog van Brussel?*, Zwolle, Wolters Kluwer Rechtswetenschappen, 74 p., 26 fl.

O.K. BRAHN, *Zwaartepunten van het nieuwe vermogensrecht* (vierde herziene druk), Arnhem, Gouda Quint, 428 p., 82,50 fl.

E. BREDERVELD, *Gemeenterecht* (tweede druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 218 p., 49,50 fl.

R.W. HOLZHAUER, R. TEIJL, J. BACKHAUS, M. FAURE, H. FRANKEN, T. HOL, *Inleiding rechtseconomie*, Arnhem, Gouda Quint, 364 p., 55 fl.

J.M. DE MEIJ, *Uitingsvrijheid. De vrije informatiestroom in grondwettelijk perspectief*, Amsterdam, Otto Cramwinckel, 256 p., 49,50 fl.

G.A.I. SCHUIJT (red.), *Beschouwingen over de rechtzetting in het recht en in de praktijk*, Amsterdam, Otto Cramwinckel, 80 p., 25 fl.

T.J. DORHOUT MEES, *Nederlands handels- en faillissementsrecht. II. Industriële eigendom en mededingingsrecht* (8e druk), 670 p., 110 fl.

PITLO, *Het Nederlands Burgerlijk Wetboek. Deel 1. Het personen- en familierecht* (achtste druk), Arnhem, Gouda Quint, 746 p., 115 fl.

J. GILISSEN, M. MAGITS, *Historische inleiding tot het recht. Deel II: De bronnen van het recht in de Belgische gewesten sedert de dertiende eeuw*, Antwerpen, Kluwer, 270 p., 1.620 fr.

L. DENYS, *Vreemdelingenrecht commentaar*, Heule, Uga, 150 p., 975 fr.

M. TRATNIK, *Het nationaliteitsrecht in de Oosteuropese landen*, Deventer, Kluwer, 462 p., 69,50 fl.

M.J.A. VAN MOURIK, *Rondom de personenvennootschap* (derde druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 210 p., 42,50 fl.

R. FORESTINI, *Fiscalité approfondie des sociétés*, Brussel, De Boeck-Wesmael, 278 p., 2.350 fr.

A.J.A. VAN DORST, *Vervolgingsbeletsen* (Studiepockets strafrecht nr. 19), Zwolle, Tjeenk Willink, 150 p., 37,30 fl.

J.S. REINDERS, W.C.E. HAMMERSTEIN-SCHOONDERWOERD, J.E. DOEK, *Kunstmatige voortplanting. Recht en ethiek* (Publikatie van de Rechtskundige Afdeling van het Thijmgenootschap nr. 14), Zwolle, Tjeenk Willink, 76 p., 31,50 fl.

A. DUELZ, *Le droit du divorce*, Brussel, De Boeck-Wesmael, 364 p., 1.680 fr.

J.H.M. VAN ERP, M.P.J.M. DE VET, J.B.M. VRANKEN, *Audienda Verba. Een selectie uit het werk van prof. mr. J.E.J. Th. Deelen aangeboden door diens oudleerlingen, collega's en vrienden ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Brabant*, Zwolle, Tjeenk Willink, 340 p., 79,50 fl.

J. NAVEAU, *International air transport in a changing world*, Brussel, Bruylant/Dordrecht, Martinus Nijhoff, 250 p., 2.501 fr.

F. OST, M. Van de Kerchove, *Entre la lettre et l'esprit. Les directives d'interprétation en droit*, Brussel, Bruylant, 334 p., 2.120 fr.

F.C.M.A. MICHIELS (red.), *Zand erover? Jonge Balie Congres 1989*, Zwolle, Tjeenk Willink, 172 p., 42,50 fl.

Les journées du droit d'auteur (Collection de la Faculté de Droit de l'Université Libre de Bruxelles), Brussel, Bruylant, 378 p., 2.803 fr.

R.J.G.M. WIDDERSHOVEN, *Gespecialiseerde rechtsgangen in het administratieve recht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 526 p., 82,50 fl.

A. TIBERGHIE, *Tiberghien 1989. Handboek voor Fiscaal Recht*, Antwerpen, Kluwer, 1112 p., 3.850 fr.

A. TIBERGHIE, *Tiberghien 1989. Manuel de Droit Fiscal*, Brussel, Story-Scientia, 1058 p., 3.850 fr.

MEDEDELINGEN

Gerecht van eerste aanleg van E.G. vat rechtsprekende functie aan

In het Publikatieblad van de E.G. van 31 oktober 1989 werd het besluit bekend gemaakt van de President van het Hof van Justitie van 11 oktober 1989 (*P.B.*, 1988, L317, 48) waarbij hij vaststelt dat het Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen regelmatig is samengesteld. Overeenkomstig art. 13 van het Besluit van de Raad van 24 oktober 1988 tot instelling van een Gerecht van eerste aanleg, is op die datum art. 3 van dat besluit (dat de bevoegdheden van het Gerecht omschrijft) in werking getreden zodat het Gerecht op die datum zijn rechtsprekende functie heeft aangevat (zie het artikel van P. Eeckman, «Het Gerecht van eerste aanleg van de E.G.», *R. W.*, 1989-90, 65-69).

Colloquium : Een vernieuwd Gerechtelijk Wetboek ?

Het Interuniversitair Centrum voor Gerechtelijk Recht (I.C.G.R.), organiseert op 15 december 1989 in de Rechtsfaculteit van de R.U.G., Universiteitstraat 4, Gent, een colloquium : «Een vernieuwd Gerechtelijk Wetboek?»

Programma :

- 8u30 Onthaal.
- 9u00 Over de redelijke termijn in burgerlijke zaken en over maatregelen tot wegwerking van de gerechtelijke achterstand door prof. P. Lemmens (K.U.Leuven).
- 9u30 Pleidooi voor deformalisering door prof. J. Laenens (U.I.A.).
- 10u00 Introduction de l'instance door prof. J. Van Compernelle (U.C.L.). Inleiding van het geding door prof. J. Laenens.
- 10u30 Instruction de la demande door prof. J. Linsmeau (U.L.B.).
- 11u00 Voies de recours door prof. J. Van Compernelle.
- 11u30 Debat.
- 14u30 Les voies d'exécution door prof. G. De Leval (U.Lg.).
- 15u00 Bijzondere procedures, kosten en procesrechtsmisbruik door prof. M. Storme (R.U.G.).
- 15u30 Debat.
- 16u00 Uitreiking van de prijs van het I.C.G.R. door de voorzitter prof. A. Fettweis.
- 16u15 Slotrede : Een Europees Gerechtelijk Wetboek voor 1992 ? door prof. M. Storme.

Inlichtingen : mr. Annick Vander Bracht, tel. 091/25.76.51 (toestel 249).

Internationaal colloquium : Verzekering van milieuschade

De Belgische Vereniging voor Milieurecht en het Seminarie voor Milieurecht van de Rijksuniversiteit Gent organiseren een internationaal colloquium met als thema : «Verzekering van milieuschade».

Doel van het colloquium is de verzekeraars, de industrie, de overheid, de milieubewegingen en universitaire deskundigen samen te brengen voor een beleidsmatige discussie over de wenselijkheid en de mogelijkheid van een ruimere verzekering van milieuschade en van de invoering van schadefondsen of andere aanvullende compensatiemechanismen. De aandacht gaat op de eerste plaats naar de Belgische situatie. De problematiek wordt echter gesitueerd in het kader van de ontwikkelingen op internationaal vlak.

Het colloquium, waaraan wordt deelgenomen door deskundigen uit binnen- en buitenland, vindt plaats in de Sint-Pietersabdij, Sint-Pietersplein 9, Gent, op donderdag 14 en vrijdag 15 december 1989.

Inlichtingen : Mej. D. Ryckbost, Seminarie voor Milieurecht, Universiteitstraat 4, 9000 Gent (tel. 091/25.76.51).

TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift voor Belgisch handelsrecht, 1988

nr. 11

Theunis, J., Block, J., Van Laken, R., Rivierbevrachting ; rechtspraakroniek 1946-1985 (eerste deel); Libouton, J., noot onder Brussel, 11 september 1987 (Vervoer, levering onder rembours, ongedekte cheque). Libouton, J., noot onder Antwerpen, 16 april 1986 (Zeevervoer, bevoegdheidsclausule, art. 17 Europees Executieverdrag, eigen recht van de derde-houder van het cognossement); Libouton, J., noot onder Kh. Brussel, 8 februari 1988 (Internationaal wegvervoer, C.M.R., voorbehoud door de geadresseerde op een leveringsbon, stuwung door de verzender met inbegrip van het vaststellen); Libouton, J., noot onder Kh. Brussel, 22 december 1987 (Douaneagentschap, terugvordering van voorschotten, aansprakelijke vertegenwoordiger, B.T.W.).

nr. 12

Van Bunnem, L., La protection juridique et jurisprudentielle des slogans et des expressions publicitaires ; Stuyck, J., Vergelijkende reclame, de gemeenschappelijke markt en de bescherming van de intellectuele eigendom ; De Vroede, P., Het probleem van de civielrechtelijke sanctie van verboden handelsverrichtingen (noot onder Cass., 17 maart 1988); Stuyck, J., Alleen een handelaar is handelaar : de stakingsrechter en de concurrentieverhouding tussen handelaars en niet-handelaars (noot onder Brussel, 10 mei 1988); Desard, D., noot onder Voorz. Kh. Brussel, 21 februari 1986 (Handelspraktijken, eerlijke gebruiken, schending van een administratieve beslissing, beroep tot vernietiging bij de Raad van State, schorsing); Ballon, G., De veroordeling krachtens de Wet Handelspraktijken wegens slechtmaking : een middel om perskritiek op een onderneming te beteugelen (noot onder Voorz. Kh. Oudenaarde, 2 februari 1988).

Tijdschrift voor rechtspersoon en vennootschap, 1988

nr. 6

Van Crombrugge, S., De winstbepaling van Belgische en vaste inrichtingen in het internationaal fiscaal recht ; Tyteca, J., Kroniek financieel recht ; Faes, P., De (leveraged) management buy-out ; een pleidooi voor de aanpassing van de vennootschapswetgeving ; Geens, K., Het Hof van Justitie over de Eerste Richtlijn : het constituerend effect van openbaarmaking bij niet opgerichte vennootschappen (noot onder Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, 20 september 1988), Van Crombrugge, S., Optievennootschappen - oneigenlijk gebruik (noot onder Gent, 20 september 1988); Van Crombrugge, S., Uitgiftedpremie - achtergestelde leningen of voorschotten (noot onder Kh. Brussel, 20 mei 1988); Bonte, J.-P., Bedrijfsrevisoraat en overgangsrecht (noot onder Voorz. Kh. Brussel, 21 juni 1988).

Tijdschrift voor sociaal recht, 1988

nr. 6

Geysen, P., La dépolitisation des nominations dans la magistrature ; Reynders, W., La clause d'écologie dans la jurisprudence ; Elst, R., Begrip «loon» in de wetten op de jaarlijkse vakanties : voor de berekening van het vakantiegeld van bedienden.

Weekblad voor privaatrecht, notariaat en registratie, 1988

nr. 5886

Hamer, M.J., De Invorderingswet 1989 en de tweede anti-misbruikwet ; Van der Burght, G., Reactie. Vorm in, goed trouw ex? ; Schoordijk, H.C.F., Naschrift, Van Straaten, J.C., Naschrift ; Kraam, C.A., Bijdragen met medewerking van de Stichting tot Bevordering van de Notariële Wetenschap.